

T.C.
BARTIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

BÜTÇE AÇIKLARI BELİRLEYİCİLERİNİN EKONOMETRİK
ANALİZİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ (2006-2015)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
Seçil KOÇ YILDIZ

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. M. SAİD CEYHAN

BARTIN-2017

T.C.
BARTIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

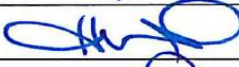

**BÜTÇE AÇIKLARI BELİRLEYİCİLERİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ (2006-2015)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
Seçil KOÇ YILDIZ**

**DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. M. Said CEYHAN**

“Bu tez 16/02/2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	İMZA
Yrd. Doç. Dr. M. Said CEYHAN (Danışman)	
Prof. Dr. Hamza ÇEŞTEPE	
Yrd. Doç. Dr. Ramazan ARSLAN	

KABUL VE ONAY

Seçil KOÇ YILDIZ tarafından hazırlanan “Bütçe Açıkları Belirleyicilerinin Ekonometrik Analizi: Türkiye Örneği (2006-2015)” başlıklı bu çalışma, 16.02.2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Yrd. Doç. Dr. M. Said CEYHAN
(Danışman)

Üye : Prof. Dr. Hamza ÇEŞTEPE

Üye : Yrd. Doç. Dr. Ramazan ARSLAN

Bu tezin kabulü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun .../.../... tarih ve sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Yrd. Doç. Dr. M. Said CEYHAN
(Enstitü Müdürü)

BEYANNAME

Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Tez Basım ve Yazım Kılavuzu' na göre, Yrd. Doç. Dr. M. Said CEYHAN danışmanlığında hazırlamış olduğum "Bütçe Açıkları Belirleyicilerinin Ekonometrik Analizi: Türkiye Örneği (2006-2015)" adlı Yüksek lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

16 / 02 / 2017

Seçil KOÇ YILDIZ

ÖN SÖZ

Yüksek lisans eğitimim ve tez çalışmalarımnda hoşgörüsünü hiçbir zaman kaybetmeyen, her konuda çözüm odaklı yaklaşım gösteren değerli danışmanım Yrd. Doç. Dr. M. Said CEYHAN'a,

Gerek lisans eğitiminde vermiş olduğu derslerle gerek yüksek lisans tezime vermiş olduğu desteğiyle Prof. Dr. Muammer ŞİMŞEK'e, Lisansüstü eğitimimi her zaman destekleyen müdürüm Prof. Dr. Çetin SEMERCİ'ye, Amprik çalışmamda yardımlarıyla büyük kolaylık sağlayan Mehmet Akif PEÇE'ye ve Ahmet Gökçe AKPOLAT'a, tez sürecinde bana destek olan arkadaşım Fitnet FİDAN'a ve Aziz SEVİMBAY'a,

2016-SOS-CY-003 Proje kodlu "Bütçe Açıkları Belirleyicilerinin Ekonomik Modeller İle Analizi: Türkiye Örneği (2006-2015)" başlıklı projemizi desteklediği için Bartın Üniversitesi Bilimsel Araştırma Proje Koordinatörlüğü ekibine,

Tüm eğitim-öğretim hayatım boyunca maddi-manevi desteğini esirgemeyen değerli annem Şengül KOÇ ve değerli babam Osman KOÇ'a, lisansüstü eğitimim sırasında ihmal ettiğim, her zaman yanımda olan, bütün samimiyeti ve desteğiyle beni yüreklendiren kıymetli eşim Mustafa YILDIZ'a sonsuz sevgi, saygı ve teşekkürlerimi sunuyorum.

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Bütçe Açıkları Belirleyicilerinin Ekonometrik Analizi: Türkiye Örneği (2006-2015)

Seçil KOÇ YILDIZ

Bartın Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İktisat Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. M. Said CEYHAN

Bartın-2017: Sayfa: XIII + 102

Bütçe Açıkları gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde en önemli makroekonomik sorunların başında yer almaktadır. 1980’li yılların ortalarından bu yana mali reformlarda sağlanan önemli gelişmelere rağmen, birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede de açıklar devam etmektedir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de 2006-2015 yılları arasında bütçe açıkları belirleyicilerinden büyüme, enflasyon, istihdam, işsizlik ve döviz kurunun açıklar üzerindeki etkisinin ekonometrik analizlerle ortaya çıkarılmasıdır. Çalışmada ADF birim kök testi ile serilerin durağanlıklarına bakılmakta, bütçe açıkları, büyüme ve enflasyon ile durağanlık sağlanmakta fakat istihdam, işsizlik ve döviz kurunda durağanlık sağlanamamaktadır. Bu sebeple çalışmaya bütçe açıkları belirleyicilerinden büyüme ve enflasyon ile devam edilmektedir. Durağanlık sağlandıktan sonra Johansen koentegrasyon testi kullanılarak bütçe açıkları ile büyüme ve enflasyon arasındaki koentegrasyon ilişkisi araştırılmaktadır. Elde edilen sonuçlara göre bütçe açıkları ile büyüme ve enflasyon arasında koentegrasyon ilişkisi bulunmuştur. Koentegrasyon ilişkisi sebebiyle nedensellik ilişkisinin yönünün bulunması amacıyla hata düzeltme modeli (VECM) uygulanmıştır. Amprik uygulama sonuçlarına göre; uzun dönemde bütçe açıkları ile enflasyon arasında çift yönlü, bütçe açıkları ile büyüme arasında büyümeden bütçe açıklarına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Bütçe Açıkları, Enflasyon, Büyüme, Makroekonomi.

ABSTRACT

Master's Thesis

Econometric Analysis of Budget Deficits Determinants:

Example of Turkey (2006-2015)

Seçil KOÇ YILDIZ

Bartın University

The Institute Of Social Sciences

Department Of Economy

Thesis Advisor: Asistant Proffessor M. Said CEYHAN

Bartın-2017: Pp: XIV+102

Budget deficits are one of the most important macroeconomic problems in developed and developing countries. Despite significant improvements in fiscal reforms since the mid-1980s, deficits continue in many developed and developing countries. The aim of this study is to reveal the effects of budget deficits in 2006-2015 on growth, inflation, employment, unemployment and foreign exchange deficits through econometric analyzes. In the study, the stability of the series is examined with the ADF unit root test, stagnation with budget deficits, growth and inflation, but no stagnation in employment, unemployment and exchange rate. For this reason, budget deficits continue to be driven by growth and inflation. After stabilization, the Johansen cointegration test is used to investigate the cointegration relationship between budget deficits and growth and inflation. According to the results obtained, cointegration relation between budget deficits and growth and inflation was found. An error correction model (VECM) has been applied in order to find the causality relation due to the cointegration relation. According to the results of the amprical application; Long-term relationship between budget deficits and inflation was bi-directional, while budget deficits and growth were growing without one-way causality relation to budget deficits.

Keywords: Budget Deficits, Inflation, Growth, Macroeconomi.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	ii
BEYANNAME.....	iii
ÖN SÖZ.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar DİZİNİ.....	xi
ŞEKİLLER DİZİNİ	xii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	xiii
KISALTMALAR DİZİNİ	xiii
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM I	3
BÜTÇE AÇIĞI TEMEL KAVRAMLARI	3
1.1. Bütçe Kavramı	3
1.1.1. Bütçe’ nin Tarihçesi	4
1.1.2. Bütçe’ nin Önemi	5
1.1.3 Bütçe Hakkı.....	5
1.1.3.1. İngiltere’ de Bütçe Hakkı	6
1.1.3.2. Fransa’ da Bütçe Hakkı	6
1.1.3.3. ABD’ de Bütçe Hakkı.....	6
1.2. Bütçe Gelirleri ve Giderleri	7
1.2.1. Bütçe Gelirleri	7
1.2.1.1. Vergi Gelirleri.....	8
1.2.1.2. Harçlar	9
1.2.1.3. Resimler.....	9
1.2.1.4. Şerefiyeler.....	9
1.2.1.5. Parafiskal Gelirler.....	9
1.2.1.6. Kamu Borçlanması	10
1.2.1.7. Mülk ve Teşebbüs Gelirleri	10
1.2.1.8. Diğer Gelirler.....	10
1.2.2. Bütçe Giderleri	11

1.2.2.1. İdari (Kurumsal- Organik) Sınıflandırma.....	11
1.2.2.2. Fonksiyonel (İşlevsel) Sınıflandırma.....	12
1.2.2.3. Ekonomik Sınıflandırma.....	12
1.3. Bütçe Dengesi	14
1.4. Bütçe Açığı Kavramı	15
1.4.1. Genel Amaçlı Bütçe Açığı Ölçüm Yöntemleri	15
1.4.1.1. Geleneksel Açık.....	15
1.4.1.2 Birincil Açık	16
1.4.1.3. İşlemsel Açık	17
1.4.1.4. Nakit Açığı- Tahakkuk Açığı	18
1.4.1.5. Yarı Mali Açık (Gizli Açık)	19
1.4.1.6. Nominal Bütçe Açığı- Reel Bütçe Açığı	20
1.4.2. Özel Amaçlı Bütçe Açığı Ölçüm Yöntemleri	21
1.4.2.1. Cari Açık- Sermaye Açığı	21
1.4.2.2. Yurtiçi Açık- Yurtdışı Açık.....	23
1.4.2.3. Yapısal Açık- Konjonktürel Açık.....	23
BÖLÜM II.....	25
BÜTÇE AÇIĞININ NEDENLERİ VE FİNANSMAN KAYNAKLARI.....	25
2.1. Bütçe Açıklarının Nedenleri	25
2.1.1. Sosyal Nedenler	25
2.1.2. Nüfus Artışı.....	26
2.1.3. Siyasal Nedenler.....	26
2.1.4. Ekonomik ve Mali Nedenler	27
2.1.5. Teknolojik Gelişmeler.....	28
2.1.6. Askeri Nedenleri	28
2.2. Bütçe Açıklarının Finansman Kaynakları.....	29
2.2.1. Monetizasyon	29
2.2.2. Borçlanma	30
2.2.2.1. İç Borçlanma.....	30
2.2.2.2. Dış Borçlanma	31
2.2.3. Döviz Rezervlerinin Kullanılması.....	32
BÖLÜM III.....	33
İKTİSADİ YAKLAŞIMLARA GÖRE BÜTÇE AÇIKLARI VE BÜTÇE AÇIKLARININ MAKROEKONOMİK ETKİLERİ	33
3.1. İktisadi Yaklaşımlara Göre Bütçe Açıkları.....	33

3.1.1. Klasik Yaklaşımına Göre Bütçe Açıkları.....	33
3.1.2. Neo-Klasik Yaklaşımına Göre Bütçe Açıkları.....	34
3.1.3. Keynesyen Yaklaşımına Göre Bütçe Açıkları	35
3.1.4. Monetarist Yaklaşımına Göre Bütçe Açıkları.....	36
3.1.5. Kamu Tercih Teorisi Yaklaşımına Göre Bütçe Açıkları.....	37
3.1.6. Arz Yönlü İktisat Yaklaşımına Göre Bütçe Açıkları	37
3.2. Bütçe Açıklarının Makro Ekonomik Etkileri.....	39
3.2.1. Ekonomik Büyümeye Etkisi	39
3.2.2. Fiyat İstikrarına Etkisi.....	39
3.2.3. Bütçe Açıklarının Faiz Oranlarına Etkisi	40
3.2.4. Bütçe Açıklarının İstihdama Etkisi	40
3.1.5. Bütçe Açıklarının Dış Dengeye Etkisi	41
BÖLÜM IV	42
TÜRKİYE’DE BÜTÇE AÇIKLARI.....	42
4.1. Türkiye’de Bütçe Hakkı.....	42
4.2. Türkiye’de Bütçe Açıkları	42
4.3. Türkiye’de Bütçe Açıklarının Tarihsel Gelişimi	44
4.3.1. 1980 Öncesi Dönemde Bütçe Açıkları.....	44
4.3.2. 1980 Sonrası Dönemde Bütçe Açıkları.....	52
4.4. Türkiye’de Bütçe Açıklarının Nedenleri	59
4.4. Türkiye’de Bütçe Açıklarının Finansmanı	61
BÖLÜM V.....	66
EKONOMETRİK MODEL UYGULAMA	66
5.1. Literatür Özeti.....	66
5.1.1. Bütçe Açıkları ile Makroekonomik Verilerle İlgili Literatür.....	66
5.1.1.1 Bütçe Açıkları ve Enflasyon ile İlgili Literatür	68
5.1.1.2. Bütçe Açıkları ve Büyüme ile İlgili Literatür.....	71
5.1.1.3. Bütçe Açıkları ve Faiz ile İlgili Literatür	71
5.1.1.4. Bütçe Açıkları ve Cari Açık İle İlgili Literatür	72
5.1.1.5. Bütçe Açıkları ve Dış Ticaret Açıkları ile İlgili Literatür	73
5.2. Ekonometrik Model Uygulama	74
5.2.1. Birim Kök Testi.....	75
5.2.2. VAR Modeli.....	76
5.2.3. Eş bütünleşme Testi	77
5.2.4. Hata Düzeltme Modeline Dayalı (VECM) Granger Nedensellik Testi	81

BÖLÜM VI	83
SONUÇ.....	83
KAYNAKLAR.....	87
ÖZGEÇMİŞ.....	102

TABLULAR DİZİNİ

Şekil No	Sayfa No
1. Egemenlik Unsuruna Göre Kamu Gelirleri	8
2. 1924-1949 yılları Genel Bütçe, Gelir, Gider ve Açıkları	46
3. 1950-1960 yılları Genel Bütçe, Gelir, Gider ve Açıklar	48
4. 1961-1980 yılları Genel Bütçe, Gelir, Gider ve Açıkları	50
5. 1980-2002 yılları Bütçe Gelir-Gider Dengesi	54
6. 2002-2015 Yılları Genel Bütçe Gelir-Gider Dengesi.....	57
7. Türkiye’ de Bütçe Açıklarının Nedenleri	60
8. İç Borç Stoku GSYH’ ye Oranı	62
9. İç Borç Stoku GSYH’ ye Oranı	64
10. ADF Birim Kök Test Sonuçları	76
11. Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi.....	78
12. Johansen- Juseliun Eşbütünleşme (İz) Testi Sonuçları.....	79
13. Johansen- Juseliun Eşbütünleşme (Maksimum Öz Değer) Testi Sonuçları	79
14. Normalize Edilmiş Eşbütünleşme Vektörü	80
15. Hata Düzeltme Modeline (VECM) Dayalı Granger Nedensellik Testi.....	81

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil No	Sayfa No
1. Kamu Harcamalarının Sınıflandırılması.....	11
2. Kamu Harcamalarının İktisadi Sınıflandırılması.....	12
3. İşlemsel Açığın Formül	18
4. Nominal Bütçe Açığının Hesaplanması.....	20
5. Cari Açığın Formülü.....	22
6. Sermaye Açığı Formülü.....	22
7. Yapısal Açık Formülü.....	23
8. Konjonktürel Açığın Formülü.	24
9. Laffer Eğrisi.....	38
10. 1924-1949 yılları Bütçe Dengesi/GSMH (%).	47
11. 1950-1960 yılları Bütçe Dengesi/GSMH (%).	49
12. 1961-1980 Bütçe Dengesi/GSMH (%).	51
13. 1980-2002 yılları Bütçe Gelir-Gider Dengesi/GSYH(%).	56
14. 2002-2015 yılları Bütçe Gelir-Gider Dengesi/GSYH(%).	59
15. İç Borç Stoku/GSYH(%) Oranı.	63
16. Dış Borç Stoku/GSYH Oranı (%).	65
17. Değişkenlerin Kısaltılmış Hali	74
18. Durağanlık Sınaması Denklemi.....	75
19. AR Karakteristik Ters Polinom Köklerinin Birim Çember İçerisindeki Konumu. .	81

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

ε	: Hata Terimi
μ	: Ortalama Fonksiyon
γ	: Kovaryans
σ	: Varyan Fonksiyonu
Δ	: İleriye doğru fark alma

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADF	: Augmented Dickey Fuller
AIC	: Akaike Information Creiterion
DF	: Dickey-Fuller Testi
EVDS	: Elektronik Veri Dağıtım Sistemi
FPE	: Final Prediction Error
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülkeler
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYH	: Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla
HQ	: Hannan-Quinin Information Criterion
IMF	: Internatiol Monetary Fund
KKBG	: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği
OPEC	: Organization Of The Petroleum Exporting Countries
SC	: Schwarz Information Criterion
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi

GİRİŞ

Dünyada özellikle 2. Dünya savaşı sonrasında Refah Ekonomisi kavramının gelişmesi ve uygulamaları sonucunda kamu giderlerinde çok büyük artışlar olmuştur. Bunun etkisi ile birçok ülkenin iç dengelerinde bozulmalar olmuş ve bunun sonucunda bütçe açıkları ile birlikte kamu borçlanma gereğinde büyüme meydana gelmiştir. Bu sürece paralel olarak Türkiye özelinde de kamu kesimi dengesi içinde yer alan konsolide bütçelerin genellikle açık verdiği bilinmektedir. Söz konusu açıkların makro ve mikro ekonomik göstergeler üzerinde birçok pozitif ve negatif etkilerinin olacağı bir gerçektir. Bu etkilerin bilimsel bir yöntemle incelenerek sebep ve sonuçlarının analiz edilmesi, yorumlanıp değerlendirilmesi ve bu sonuçlardan alınabilecek önlemler hakkında fikir üretilmesi önem arz etmektedir.

Cumhuriyetin kuruluşundan bu güne kadar yoğunluğu ve büyüklüğü farklı olsa da Türkiye’de neredeyse pek az istisna yıl dışında sürekli yaşanan yüksek bütçe açıkları başta enflasyon olmak üzere yatırım, büyüme, istihdam gibi pek çok makroekonomik değişken üzerinde etkiler meydana getirmektedir. Bütçe açıklarının makroekonomik değişkenler üzerinde meydana getirdiği etkileri test etmek amacıyla 2006-2015 dönemini kapsayan ekonometrik çalışma yapılarak nedensellik analizi planlanmaktadır.

Bu yönü ile Türkiye’nin bundan sonraki mali ve iktisadi politikalarında dengenin sağlanması ve çeşitli iktisadi hedeflere ulaşmanın aracı olan bütçe araçlarında bütçe açıklarının oluşmaması, bu açıkların sebep olduğu yıkıcı sonuçların giderilmesi için bu tür bilimsel çalışmaların yapılması çok büyük önem arz etmektedir.

Türkiye’de bütçe açıkları belirleyicilerinden büyüme, enflasyon, istihdam, işsizlik ve döviz kurunun bütçe açıkları üzerindeki etkilerinin araştırılması çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Çalışma Türkiye’nin 2006-2015 yılları arasında üçer aylık verileri ile sınırlıdır.

Çalışmanın birinci bölümünde bütçe açıkları ile ilgili teorik açıklamalar yapılmaktadır. Çalışmamızın bu bölümünde bütçe kavramı, tarihsel gelişimi, bütçe gelir ve giderleri, bütçe dengesi, bütçe açığı kavramı ve bütçe açığı ölçüm yöntemlerine yer verilmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde bütçe açıklarının nedenleri ve finansman

kaynakları açıklanacaktır. Üçüncü bölümde ise; bütçe açıklarının makroekonomik etkileri ve iktisadi yaklaşımlara göre bütçe açıklarına yer verilmektedir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde Türkiye’de bütçe açıkları ana başlığı altında bütçe hakkı, bütçe açıkları, bütçe açıklarının tarihsel gelişimi, bütçe açıklarının nedenleri ve finansman kaynakları anlatılmaktadır.

Çalışmanın beşinci bölümünde konu ile ilgili daha önce yapılmış çalışmalardan bahsedildikten sonra 2006- 2015 yılları üç aylık veriler kullanılarak bütçe açıkları belirleyicilerinden büyüme, enflasyon, istihdam, işsizlik ve döviz kurunun bütçe açıkları üzerindeki etkisi Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası’ndan elde edilen verilerle analiz edilmektedir. Çalışmanın sonuç bölümünde ise bütçe açıkları ve belirleyicileri ile ilgili analiz sonuçlarına yer verilerek makroekonomik etkileri açıklanacaktır.

BÖLÜM I

BÜTÇE AÇIĞI TEMEL KAVRAMLARI

Bu bölümde bütçe açıklarının temel kavramları ile ilgili kuramsal çerçeveye yer verilmiştir.

1.1. Bütçe Kavramı

Bütçe bir kurum olarak Batılı ülkelerde ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Bütçe kurumundaki gelişmelerle demokratik-parlamentar sistemin gelişmesi paralellik göstermektedir. Bütçe aynı zamanda ülkenin bağımsızlığı hakkında da bilgi vermektedir. Eğer bir ülke ve parlamentosu kendi iradesiyle sınırları içinde devlet gelirlerini toplatabiliyor, harcamalarını yaptırabiliyor ve bunlar tek bir devlet hazinesi tarafından gerçekleştirilebiliyorsa, o ülkenin bağımsız olduğundan söz edilebilir. Eski Yunan’da Perikles devrinde (M.Ö. V. yüzyıl) kuvvet ve refahının sebeplerinden biri bütün müttefik memleketler hazinesinin çeşitli siyasi karşı çıkmalara rağmen Atina’nın elinde toplanmış olmasıdır (Tüğen, 2007: 5).

Devlet anlayışındaki yıllar boyu süregelen değişimler devlet bütçesinin de değişmesine sebep olmuştur. Devlet bütçesi başlangıçta sadece bir mali araç konumundayken, bugün hukuki ve siyasi fonksiyonlarıyla birlikte devlet ekonomisine yön vermektedir. Dünyada yaşanmakta olan ekonomik ve siyasal yapılanmalar ve küreselleşme ile birlikte meydana gelen farklılaşmalar bütçelerin ihtiyaçlar doğrultusunda değiştiğini ve değişmeye devam edeceğini göstermektedir (Işık vd., 2005: 211).

Coşkun’ a (1978: 12) göre bütçe “devletin gelir kaynaklarıyla giderlerini belirtmesi, bunlar arasında denge kurması ve bu kaynakların elde edilmesi ve harcamalarının yapılmasına belli bir dönem için yetki veren bir yasadır.” Eğilmez’ e göre bütçe şu şekilde ifade edilmektedir:

Bütçe belirli bir dönem için elde edilecek gelirlerle yapılması planlanan giderleri gösteren bir tahmin cetvelidir. Kamu bütçesinin ötekilerden farkı vergidir. Karşılıksız bir gelir olan vergiyi yalnızca kamu kesimi tahsil edebilir. Kamu kesimi bütçesinin özel bütçelerden bir başka farkı yasa olmasıdır. Bütçe yasası bir yıllık, yetki veren bir yasadır (Eğilmez, 2012).

Erginay' a (1998:156) göre "Devlet ve diğer kamu kuruluşlarının kendi varlıklarının gereği olan kamu hizmetlerini görmek üzere geleceğe ilişkin gelir ve giderlerini bir belgede göstermek zorundadırlar. Devlet gelir ve giderlerinin karşılıklı olarak gösterildiği belgeye devlet bütçesi denir."

Fransız Kamusal Muhasebe Yasasının beşinci maddesinde bütçe kavramını şöyle tarif etmektedir. "Devletin ve aynı esaslara göre yönetilen kamu kuruluşlarının yıllık gelir ve gider tahminlerini öngörüp yasalaştıran bir kanundur." (Gürsoy, 1980: 2).

Pehlivan'a (2013: 202) göre ekonomik açıdan bütçe kavramı "devletin her yıl vergi ve benzeri yollarla milli ekonomiden ne kadar gelir toplayacağını ve toplanan gelirlerin nerelere harcanacağını gösteren belgedir." Tüğen' nin (2007: 3) aktarımlarıyla çeşitli bütçe tanımları yabancı literatürde şu şekilde yer almaktadır:

Edgar Allix' e göre bütçe, devletin belli bir süre içindeki gelir ve harcamalarını tahmini olarak belirleyen, gelirlerin toplanmasına, harcamaların yapılmasına izin veren bir kanundur. Paul Leroy- Beaulieu' ya göre bütçe, gelecekteki belli bir döneme ilişkin olarak, devletin ya da bir başka kurumun, gelir ve gider tahminlerinin ne olacağını saptanıp biçimi, niteliği belli cetveller haline getirilmesi, ardından gelirlerin toplanıp masrafların yapılması için yetkili makamlara bunların tasdik ettirilmesi ile ortaya çıkan mali dokümana verilen addır. Fransız Maliyeci René Stourm' un bütçe tanımına göre devlet Bütçesi, kamu gelir ve masrafların mali yıl girmeden önce yapılan tahminleri ile bu tahminlerin tasvip edildiğini belirleyen, bir parlamento tasarrufudur.

1.1.1. Bütçe' nin Tarihçesi

Bütçe kelimesi batı ülkelerinde ortaya çıkmış ve gelişmiş bir kavramdır. Kelime kökeni Latince "Bulga" olup bu kelime Fransızca da "Bouge" veya "Bougette" olarak kullanılmıştır." (Işık vd., 2005: 213).

Bütçe'nin günümüzdeki kelime karşılığı 17. yüzyılda İngiltere'de kullanılmaya başlanmıştır. Maliye Bakanı'nın devlete ait gelir-gider hesaplarını gösteren belgeleri deri bir çanta içerisinde parlamentoya getirmesiyle "budget" kelimesi ortaya çıkmıştır (Evgin, 1994: 19).

Türk tarihine baktığımızda bütçe kelimesinin Tanzimat Fermanından sonra çıkarılan 1855 “Hazine-i Celile Muvazene Defterinin Sureti Tanzimine Dair Nizamname” si ilk gelişme olarak gösterilebilir. Bu nizamname bütçe ile ilgili sadece bir tüzüktür (Tüğen, 2007: 14).

Bütçe genel anlamıyla gelir ve gideri gösteren bir belgedir. Dolayısıyla bütçe, bir ülkenin belirli bir dönemine ait, genel itibariyle yıllık, gelir ve giderlerini gösteren tahmini belgedir. Bütçenin geleceğe dair mali plan olması tahmini belge olmasını göstermektedir (Bülbül, Ejder ve Şahan, 2005: 3).

1.1.2. Bütçe’ nin Önemi

Bütçe her şeyden önce bir kanundur. Bu kanuna dayanarak yürütme organı kamu gelir ve giderlerinin toplumsal ihtiyaçların saptanması ve karşılıkların bulunmasını görevini yürütmektedir (Akdoğan, 2003: 318).

Bütçenin önemi devletin ülke ekonomisindeki yerine ve fonksiyonlarına göre değişmektedir. Ancak hemen hemen bütün ülkelerde devletin zaman içerisinde ekonomideki payının genişlemesi ve fonksiyonlarının gelişmesi karşısında bütçe önemini artırmaktadır. (Tüğen, 2007: 2).

Ejder’e (2012: 55) göre bütçe bir ülkenin gelir ve giderlerini gösteren belge olmasının haricinde vergi, kamu harcaması ve borçlanma gibi makroekonomik dengelerini etkilemektedir. Bütçenin denk olması, açık ya da fazla vermesi sadece mali sistemi etkilemeyecek, aynı zamanda ekonomik, siyasi ve sosyal sonuçlar da doğuracaktır.

1.1.3 Bütçe Hakkı

Bütçe Hakkı “bir milletin egemenlik hakkının en açık ve kesin ifadesini bulduğu noktadır. Bir milletin egemenliğe yani kendi irade hakkına sahip olup olmadığının en belirgin ifadesi bütçe hakkında gözüktür ve onda toplanır” (Feyzioğlu, 1983/1984: 3). Bütçe hakkının doğuşu İngiltere ve Fransa’da halk hareketleriyle başlamıştır. Türkiye’de ise üst yöneticilerin eliyle gerçekleşmiştir (Feyzioğlu, 1983/1984: 6)

Bütçe hakkı halkın gerek vergi benzeri yükümlülükler ve gerekse toplanan kamu gelirlerinin harcanmasında kral veya kamu yetkililerinde gelişigüzel keyfi ve milli iradenin isteği dışında tasarruf edilmemesi anlamına gelmektedir.

1.1.3.1. İngiltere’ de Bütçe Hakkı

Bütçe hakkının tarihteki ilk gelişimi İngiltere’de 1215 yılında halkın vergi yükünün artırılmasına tepki göstermesiyle Kral John’a “Magna Carta Libertatum” u kabul ettirerek vergi toplama parlamentonun onayına bağlanmasıyla ortaya çıkmıştır (Pehlivan, 2013: 203).

Magna Carta Anlaşmasınının 12. Maddesine göre; “Kral kendini esaretten kurtarmak, oğluna asalet unvanı vermek, bir defaya mahsus olmak üzere büyük kızını evlendirmek için, halktan harcamalara katılma payı (vergi) isteyebilir. Bu durumlar dışında kalan hallerde, ancak Genel Meclisin kararı üzerine halk vergi ödemeye çağırılabilir. Halkı vergi ödemeye zorlayan irade, ister Kraldan, ister Genel Meclisten gelsin, yükleyeceği yükün makul ve ılımlı olması gerekir (Feyzioğlu, 1983/1984: 4). Batı dünyasında “Bütçe Hakkı” na ilişkin ilk yazılı belge budur (Tüğen, 2007: 6).

1688 yılında İnsan Hakları Kanunu’yla vergi ve benzeri gelirlerin sadece parlamento onayıyla toplanması tekrar edilmiştir. Kanunun kapsamına kamu gelirleriyle birlikte kamu giderleri de dâhil edilerek kapsam genişletilmiştir (Pehlivan, 2013: 203).

1.1.3.2. Fransa’ da Bütçe Hakkı

Fransa tarihinde bütçe hakkının gelişimi 1798 İhtilaliyle birlikte başlamıştır. İhtilalle birlikte oluşan meclis (Etats Généraux) verginin milletin rızasıyla alınması kanunu çıkarmış, fakat tam anlamıyla uygulanamamıştır. Bütçe üzerindeki meclis yetkisi Napolyon döneminden sonra “Yenilenme ve Onarım” dönemiyle birlikte gerçekleşmeye başlamıştır (Tüğen, 2007: 08).

Bakanlıklara 1817 yılında kendilerine verilmiş ödenekleri harcama yetkisi verilmiştir. 1827 ve 1831 yıllarında yapılan değişikliklerle birlikte bütçeler hizmet bölümü içerisinde programlara göre sınıflandırma yapılmış olup ayrıca bütçeye masraf cetvelleri de dâhil edilmiştir. 1862 yılında yayımlanan Genel Muhasebe Kararnamesi ile birlikte Fransa’da maliyenin anladığı biçimde bütçe hakkına sahip olmuştur (Gürsoy, 1980: 86).

1.1.3.3. ABD’ de Bütçe Hakkı

İngiliz kolonisi olan ABD’nin İngilizlerle sürtüşmesi ABD’de bütçe hakkının mücadelesini başlatmıştır. Bütçe hakkı 1783 yılında yapılan anlaşma ile birlikte halk meclise girmiştir. ABD’nin bağımsızlığını kazanması ile “Temsilciler Meclisi Gelirler

Komasyon” u kurulmuş ve Maliye Bakanlığının bütçe ile ilgili bazı yetkileri kaldırılmıştır (Dileyici ve Özkıvrak, 2010: 36). Falay’a göre (1989: 39) ABD bütçe sistemi şu özellikleri taşımaktadır:

Her federal dairenin bütçe teklifleri Kongreye ayrı ayrı sunuluyordu. Başkanın bu teklifleri, Kongreye sunulmadan önce değiştirme yetkisi yoktu. Ödenekler aşırı ayrıntılı bir şekilde hazırlanıyordu ve yürütme organının ödenekler arası transfer yapma yetkisi çok azdı. Kongre, ödenekleri aşırı şekilde ayrıntılı hale getirerek, yürütme organının kuvvet ve yetkisini sınırlandırmaya yöneltmiştir.

1.2. Bütçe Gelirleri ve Giderleri

Bütçe’nin iş ve işleyişi hakkında konuşabilmek için öncelikli olarak bütçe gelir ve giderlerini bilmemiz gerekmektedir.

1.2.1. Bütçe Gelirleri

Bütçe gelirleriyle ilgili 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi Kontrol Kanunu’nda ifade edilen bazı kavramlar aşağıdaki gibidir:

Kamu Kaynakları

- Borçlanma suretiyle elde edilen imkanlar dahil kamuya ait gelirler, taşınır ve taşınmazlar, hesaplarda bulunan para, alacak ve haklar ile her türlü değerler.

Kamu Geliri

- Kanunlara dayanılarak toplanan vergi, resim, harç, fon kesintisi, pay veya benzeri gelirler, faiz, zam ve ceza gelirleri, taşınır ve taşınmazlardan elde edilen gelirler, sosyal güvenlik primi kesintileri, alınan bağış ve yardımlar.

Özel Gelir

- Genel bütçe kapsamındaki idarelerin kamu görevi ve hizmeti dışında ilgili kanunlarında belirtilen faaliyetlerinden ve fiyatlandırılabilir nitelikteki mal ve hizmet tesliminden sağlanan ve genel bütçede gösterilen gelirleri.

Devlet içinde bulunduğu koşullara, toplumun gereksinimlerine ve tercihlere bağlı olarak ortaya çıkan ve sınırları anayasalarla çizilmiş bir takım görevler üstlenmişlerdir. Bu görevleri yerine getirebilmek için gelire ihtiyaçları vardır. Devlet bu ihtiyaçları karşılamak için milli gelirin üçte birine yakın bir bölümünü ekonomiden çeşitli şekillerde kamu geliri olarak alır ve bunu tekrar ekonomide kullanır (Akdoğan, 2003: 101).

Kamu gelirini devletin egemenlik hakkına dayanan ve egemenlik hakkına dayanmayan şekilde Tablo 1’deki gibi iki kategoriye ayırabiliriz.

Tablo 1: Egemenlik Unsuruna Göre Kamu Gelirleri

Egemenlik Unsuruna Göre Kamu Gelirleri Ayrımı	
Egemen Hakkına dayanan Vergiler, Resimler, Harçlar	Egemenlik Hakkına Dayanmayan Emlak Gelirleri, Teşebbüs Gelirleri
Şerefiyeler, Harcamalara Katılma Payları	İhtiyari Borçlanmalar, Milletlerarası Yardımlar
Parafiskal Gelirler, Zorunlu Borçlanmalar	Bağışlar, Yardımlar
Mali Tekeller Sonucu Elde Ettiği Gelirler	
Para Basımı Sonucu Elde Ettiği Gelirler	

Kaynak: (Şahin ve Saylağ, 2012: 122.)

1.2.1.1. Vergi Gelirleri

Vergi gelirleri devletin kamu giderlerini karşılamak üzere, egemenlik gücüne dayanarak, zora dayalı tek taraflı belirlediği ve somut karşılığı olmayan parasal ödemeleri ifade eder (Bilici, 2010: 11).

Vergilemenin temel görevi mali amaçtır. Mali amaç olması kamu harcamalarına finansman kaynağının vergi olması anlamına gelmektedir. Devlet giderek artan harcamaları finanse etmek amacıyla vergi miktarını artırarak ya da yeni vergi getirme yoluna giderek gelirleri artırma yoluna gitmektedir. Bu nedenle vergiler kamu finansmanının sağlanmasında en önemli araçlardandır. Vergilerin gelir sağlama amacının gerçekleşmesi kamu harcamalarını hangi ölçüde karşıladığı ile ölçülmektedir (Şener, 2007: 198). Vergilerin görevi sadece kamu harcamalarını finanse etmek değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik politika aracı olarak ekonomik büyümeye, istikrar politikalarında verimlilik sağlamaya da aracılık etmektedir (Erdoğdu ve Christiansen, 2016: 393).

Vergi gelirleri devletin harcamalarını finanse etmekte yeterli olmazsa devlet para basarak, borçlanarak veya kalkınma projelerini yavaşlatarak dengeyi sağlamaya çalışacaktır (Karluk, 2009: 135).

Vergileri belirli ve tek bir kıstasa göre tasnif etmek mümkün değildir. Bu kıstasların bazıları; dolaylı- dolaysız vergiler, objektif- subjektif (şahsi- gayrişahsî) vergiler, gelir-servet-harcama vergileri olarak tasnif edilmektedir. Vergilerin gelir, harcama ve servet vergileri olarak ayrılması en geçerli ayırım türüdür. Bu ayırımın dayandığı esas, vergi

konusunun niteliğidir. Gelirin doğduğu an itibariyle verginin alınmasına gelir vergisi denilmektedir. Servet vergisi de çeşitli servet unsurlarına sahip olmaktan dolayı vergi ödenmesi anlamına gelmektedir. Çeşitli kaynaklar aracılığıyla elde edilen gelirin tekrar harcanması ya da servet unsurlarının satılması sebebiyle ödenen vergiye ise harcama vergisi denilmektedir (Pehlivan, 2013: 119-121).

1.2.1.2. Harçlar

Tosunoğlu' na göre kamu kurum ve kuruluşlarının sundukları hizmetlerden ya da yapılan hukuki işlemlerden aldıkları bedele harç denilmektedir. Harç işlemleri ve yapılan bu işlem karşılığında alınan harç bedeli sadece devlet eliyle yapılmaktadır. Harca konu olan hizmetlere örnek olarak noter, adliye, tapu hizmetlerini verebiliriz (Tosunoğlu vd., 2012:110).

1.2.1.3. Resimler

Resim, devletin belirli iş ve işlemler yapılmasına izin vermesi karşılığında aldığı bedeldir. Resimler genel itibariyle yerel yönetimler tarafından alınır. Esnafın Pazar günleri iş yerlerini açmaları için belediyelere ödedikleri resim bedeline örnektir (Tosunoğlu vd., 2012: 111).

1.2.1.4. Şerefiyeler

Kamu kuruluşlarının çeşitli bayındırlık hizmeti yapmalarıyla birlikte gayrimenkullerin değerlerinde artış meydana gelmektedir. Yapılan bu hizmetin gerçekleşebilmesi için giderleri o bölgedeki gayrimenkul sahiplerinden alarak karşılanması şerefiye olarak adlandırılmaktadır (Tosunoğlu vd., 2012: 112).

1.2.1.5. Parafiskal Gelirler

Prof. Dr. Gülay AKGÜL YILMAZ parafiskal gelirleri şu şekilde tanımlamaktadır:

Belirli kamu hizmetlerini gerçekleştirebilmek için kurulmuş olan veya yan kamu kurumu niteliğindeki ekonomik, sosyal veya mesleki kuruluşlarca, sundukları hizmetin finansmanında kullanılmak üzere, söz konusu kuruluşların üyeleri veya sundukları hizmetlerden fayda elde edenlerden tahsil edilen ve ilgili kurumun bütçesine kaydedilen gelirlerdir (Yılmaz, 2009: 113).

Parafiskal gelirlerde de vergilerdeki gibi yasal zorunluluk söz konusudur, fakat ödemenin karşılığında belirli hizmet elde edilmektedir. Türkiye’de kanunla kurulmuş olan ve yine ilgili kanunlara göre üyesi bulunan Emekli Sandığı, BAĞ-KUR gibi kurumların üyelerinin bir takım hizmetlerden yararlanabilmeleri karşılığında yasada belirtilen miktarlarda aidat ödemeleri parafiskal gelirlere örnek niteliğindedir (Yılmaz, 2013: 135).

1.2.1.6. Kamu Borçlanması

Bütçe harcamalarının finanse edilmesinde kamu gelirleri yeterli gelmediği durumlarda devlet aradaki farkı kapatmak için iç ve dış borçlanma yoluna giderek kapatmaktadır. Hükümetler başta Merkez bankası olmak üzere yabancı ülkelere, uluslararası finansal kuruluşlara, vatandaşlara, mali kurumlara borçlanarak büyük ölçekli kamu projelerine finansman sağlamaya ve bütçe açığını kapatmaya çalışırlar (Şener, 2007: 202). Devletin borçlanma gelirleri, iç ve dış kaynaklar olmak üzere iki şekilde sağlanabilmektedir. Merkez Bankasından veya vatandaşlardan iç borçlanma zorunlu durumlarda yapılabildiği gibi isteğe bağlı da gerçekleştirilebilmektedir. Dış borçlanma da ülkeler veya uluslararası finansal kuruluşlar kaynaktır (Öner, 2015: 17).

1.2.1.7. Mülk ve Teşebbüs Gelirleri

Öner’ e (2015: 17) göre devlete ait olan taşınır ve taşınmaz malların satılması ya da kiraya verilmesi yoluyla oluşan gelirlere mülk gelirleri; ticari, sınaî ve mali kuruluşlar aracılığı ile elde edilen gelirlere de teşebbüs gelirleri denilmektedir. Devletin sahip olduğu yol, köprü, baraj, tesisler, fabrikaların satılması, işletilmesi veya kiralanması karşılığında elde edilen gelirlerdir.

1.2.1.8. Diğer Gelirler

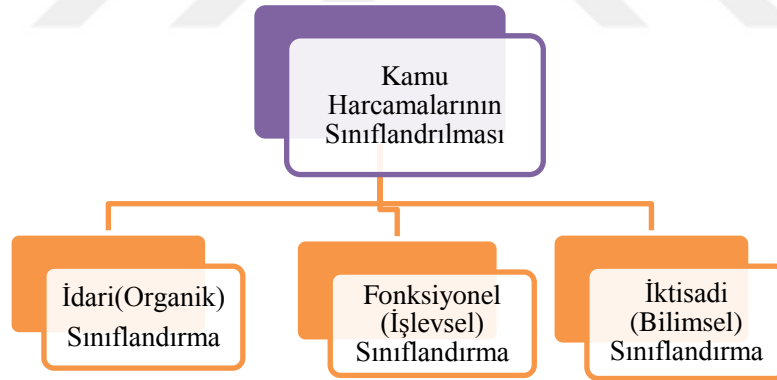
Yukarıda bahsettiğimiz sürekli kamu gelirlerinin haricinde ihtiyaç duyulduğu zaman alınan kamu gelirleri de bulunmaktadır. Kâğıt para basmaktan doğan gelirler, paranın değerinin düşmesi sonucu oluşan devalüasyon gelirleri, harp tazminatları, ganimetler, yardımlar veya bağışlar diğer gelirler kategorisine girmektedir (Erginay, 1998: 23).

1.2.2. Bütçe Giderleri

Devlet temel görevi olan toplumun iç ve dış güvenliğini sağlamanın haricinde ekonomide istikrarın sağlanması ve büyümesi, gelir dağılımının düzeltilmesi gibi görevleri de yürütmektedir. Devletin üstlendiği görevlere bağlı olarak da kamusal faaliyetlerin artması sonucu kamu harcamaları da artmaktadır (Pehlivan, 2013: 67). Gelişmiş ülkelere bütçe giderlerinin payı gelişmekte olan ülkelere oranla daha fazladır (Sakal, 2003a: 104).

Harcamaların sınıflandırılmasının bütçenin etkinliği ve fonksiyonları ile denetimi açısından büyük faydaları bulunmaktadır. Sınıflandırmaların yapılması kamu harcamalarının belirli plan ve program dâhilinde yürütülmesine ve harcamaların nereye ne miktarda yapılacağını göstermektedir. Bütçe içerisinde harcamaların daha ayrıntılı şekilde tespit edilmesine de imkân sağlamaktadır (Özbilen, 2010: 155-156).

Türk Bütçe Sistemi 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi Kontrol Kanunu' nda belirtilen Analitik bütçe sistemine göre kurumsal (idari-organik), işlevsel (fonksiyonel) ve ekonomik (iktisadi- bilimsel) sınıflandırmaya göre tasnif edilmektedir (Pehlivan, 2013: 79).

Şekil 1: Kamu Harcamalarının Sınıflandırılması (Şahin, Saylağ ve Batı, 2012: 70).

1.2.2.1. İdari (Kurumsal- Organik) Sınıflandırma

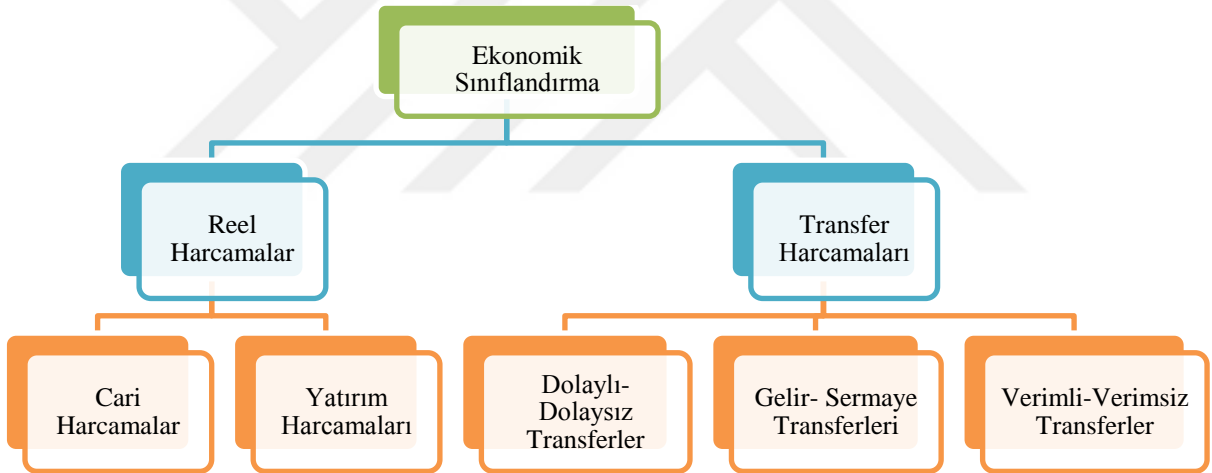
Devlet bütçelerinde ya da mahalli idari bütçelerindeki idari organların yaptıkları hizmetlerinin tasnifidir (Erginay, 1998: 147). Kurumsal tasnifte, kamu hizmetini yapacak birimler içerisinde en uygun birimin yerine getirilmesine katkı sağlanmaktadır (Öner, 2015: 142).

1.2.2.2. Fonksiyonel (İşlevsel) Sınıflandırma

“İktisadi sınıflamada belli bir dönemdeki kamu harcamaları ile o dönemin üretimi arasındaki ilişki oluşturulmaktadır.” (Işık vd., 2005: 80). Devlet, kamu kuruluşları içerisinde aynı hizmeti yapan kuruluşların yaptığı toplam harcamaları bu sınıflandırma içerisinde görebilmektedir. Bu durum siyasi amaçların belirlenmesinde ve uygulanmasında da avantaj sağlamaktadır (Özbilen, 2010: 157).

1.2.2.3. Ekonomik Sınıflandırma

Kamu harcamalarının iktisadi olarak (ekonomik-bilimsel) sınıflandırmasındaki ana kıstas harcamaların GSMH’ ye katkıda bulunup bulunmamasıdır (Tosunoğlu vd., 2012: 88). Ekonomik sınıflandırma Reel ve Transfer Harcamalar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Şekil 2’de ayrıntılı olarak gösterilmiştir.

Şekil 2: Kamu Harcamalarının İktisadi Sınıflandırılması (Şahin, Saylağ ve Batı, 2012: 72)

Yapılan harcama karşılığında GSMH’ ye katkıda bulunan harcamalara “reel harcama”, yapılan harcama o dönem GSMH’ ye katkıda bulunmuyor, her hangi bir getiri yoksa aktif bir transferi karşılıyorsa bu harcamalara da “transfer harcamaları” denilmektedir Öner, 2015: 142; Tosunoğlu vd., 2012: 88). Akdoğan’ a (2003: 83) göre H. Brochier ve P. Tabatoni’ nin yaptığı çalışmalarda yukarıda tabloda belirtildiği gibi transfer harcamaları Dolaylı- Dolaysız, Gelir-Sermaye ve Verimli-Verimsiz olarak 3’ e ayrılmıştır.

1.2.2.3.1. Reel Harcamalar

Reel harcamalar cari ve yatırım harcamaları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Öner'e (2015: 142) göre cari ve yatırım harcamalarını şu şekilde ifade etmiştir:

Yapılan harcama 1 yıldan kısa süreli ve tüketime yönelik ve bir yıl ya da daha kısa süreli ise bu harcamaya "cari harcama", yapılan harcama üretime yönelik ve bir yıldan daha uzun süreli oluyorsa bu da "yatırım harcaması" dır. Cari harcamalar bir yıl içerisinde ve birkaç kez tüketilen hizmetler ve dayanıksız mallar için söz konusu olup; gelişmekte olan ülkelerde iktisadi kalkınma, iktisadi istikrar, adil gelir dağılımı, kaynakların etkin kullanımı, istihdam ve işsizlik sorununun çözümünde yatırım harcamalarının rolü büyüktür.

Cari harcamalar sermaye oluşumundan çok devletin yerine getirilmesi gereken hizmetleri amacıyla yapılmaktadır. Yatırım harcamaları ise ekonominin üretim gücünü doğrudan artırıcı özelliğe sahiptir. Etki ettiği dönemde GSMH' ye katkıda bulunmakta, aynı zamanda kamu sektöründe sermaye birikimine de yardımcı olmaktadır (Şahin ve Özenç, 2008: 60).

1.2.2.3.2. Transfer Harcamaları

Transfer Harcamaları Dolaylı-dolaysız, gelir- sermaye ve verimli- verimsiz transfer harcamaları olarak ayrılmaktadır.

Dolaylı- Dolaysız Transferler, Erginay'a (1998: 149) göre bireylerin satın alma gücü doğrudan artıran harcamalar dolaysız harcamalar, bireyin alacağı hizmetin, tüketim malzemelerinin fiyatını düşürerek yapılan ekonomik yardımlar dolaylı transferlerdir.

Gelir- Sermaye Transferleri, Emekli maaşları gelir transferine örnek olarak gösterilirken; savaşların sonrasında, yenilen devletin kazanan devlete ödediği savaş tazminatları da sermaye transferine örnek olarak gösterilmektedir (Işık vd., 2005: 83).

Verimli- Verimsiz Transferler, Transfer Harcamalarını iktisadi ve sosyal amaçlara hizmet etmekte genel ekonomik etkileri farklılık göstermektedir (Akbulut ve Güran, 2014: 133-135). Devletin yaptığı harcamaların üretimde değer, yaratıyorsa verimli transfer harcaması, sosyal amaçlar için harcama yapıyorsa verimsiz transfer harcamaları olarak değerlendirilmektedir (Erginay, 1998:150).

1.3. Bütçe Dengesi

Bütçenin denkliliği kavramı, bütçe harcamalarının varsayılan bütçe gelirleriyle karşılanması anlamına gelmektedir (Günay, 2007: 8). 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun on üçüncü maddesi h bendine göre "Bütçelerde gelir ve gider denkliliğinin sağlanması esastır." hükmü yer almaktadır. (Resmi Gazete, 2006: 8663).

Bütçe denkliliği kavramı tarihin en eski dönemlerinden beri varlığını sürdürmektedir. M. T. Cicero milattan önce "bütçenin denk olması hazinenin yeniden dolması ve kamu borcunun azaltılması" gerektiğini ifade etmiştir (Aktan, Kesik ve Kaya, 2010: 64).

Bütçe denkliliğinin gerekliliğini Klasik İktisadi görüş desteklemiştir. Bu görüşe göre devlet bütçeleri, aile bütçeleri gibi denk olarak hazırlanmalı ve uygulanmalıdır. Eğer bütçe denk olarak uygulanırsa kamu harcamalarının finansmanının sağlanmasında zorluk çekilmeden temin edilir. Bu durumda zorunlu ihtiyaçların finansmanı sosyal hayata en az müdahale eden vergiler üzerinden karşılanır. Kamu harcamalarının finansmanında vergi gelirleri ile telafi edemediği durumlarda borçlanma yoluna gidilmektedir. Klasik görüşe göre devlet borçlanırken para piyasasından değil sermaye piyasasından borçlanma yoluna gider (Dönmez, 636-637).

Keynesyen görüş bütçenin yıllık değil bir konjonktür devresi içerisinde denk olması gerektiğini ve esnek bütçe politikasını önermiştir. Kriz dönemlerinde vergi gelirleri azalsa dahi kamu harcamalarının artırılmasını, refah dönemlerinde kamu harcamalarının azaltılmasını tavsiye etmiştir (Dileyici ve Özkıvrak, 2010: 43). Buchanan ve Wagner'a göre "denk bütçe kuralı özellikle kamu tercihi okulu tarafından savunulmaktadır. Denk bütçenin hemen hemen tüm kabul edilebilir anayasal çerçevenin bir unsuru olabileceğini belirtmektedir." (Turan, 2011: 30)

Eğilmez' e (2012) göre bütçe dengesi denildiğinde üç durum söz konusudur. Eğer bütçe gelirleri ile bütçe giderleri eşitse denk bütçedir. Eğer bütçe gelirleri, bütçe giderlerinden büyükse bütçe fazlası vardır. Eğer bütçe giderleri bütçe gelirlerinden fazlaysa da bütçe açığı söz konusudur.

1.4. Bütçe Açığı Kavramı

Bütçe açığı kamu harcamalarının kamu gelirlerini aşmasıdır (Gürler ve Batı, 2012: 125). Tural bütçe açıklarını “bütçe gelirlerinin yapılan bütçe harcamalarını karşılayamaması” olarak tanımlamıştır. Diğer bir ifadeyle bütçe giderleri ile bütçe gelirleri arasında dengenin bozulması bütçe açıklarının oluşmasına sebep olmuştur (Tural, 1992: 21). Tunç’a (2009) göre “elde edilen gelirler harcamaların altında kalırsa harcamaların finansmanı mümkün değildir. Harcamaların finansmanı gelirlerden elde edilecek artışla sağlanabilir. Aksi takdirde gelir gider dengesi bozulur ve bütçe açık verir.”

Bütçe açığı büyüklükleri ülkelerde uygulanan bütçelerin sonuçlarının değerlendirilmesinde, ekonomi ve maliye politikalarının hedeflerinin tespit edilmesinde ve uygulanacak politikaların tercih edilmesinde önemli rol oynamaktadır (Sakal, 2003b: 160).

Son yıllarda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin temel sorunlarının başında bütçe açıkları ve kamu harcamaları gelmektedir (Gürler ve Batı, 2012: 125). Bütçe açığını bu şekilde tanımlamak yetersiz kalmaktadır.

Bütçe açığının pek çok tanımları bulunmakla birlikte kullanım amaçlarına göre farklı bütçe açığı ölçüm yöntemleri gözlemlenmektedir. Bir ülkede maliye politikasının daha etkin olması için kamu mali açığının doğru şekilde tespit edilmesi gerekmektedir. Maliye politikasının daha etkin olması amacıyla çeşitli bütçe açığı ölçüm yöntemleri geliştirilmekte ve bu yöntemlerin yerine, zamanına göre iyi biçimde belirlenmesi ve uygulanması gerekmektedir. Bütçe açığı ölçüm yöntemleri kendi içerisinde genel amaçlı ve özel amaçlı bütçe açığı ölçüm yöntemleri olmak üzere sınıflandırılmıştır (Günay, 2007: 18).

1.4.1. Genel Amaçlı Bütçe Açığı Ölçüm Yöntemleri

Genel amaçlı bütçe açığı ölçüm yöntemlerini; geleneksel bütçe açığı, birincil açık, işlemsel açık, yarı mali açık, nakit açığı-tahakkuk açığı ve nominal bütçe açığı-reel bütçe açığı başlıkları altında inceleyeceğiz.

1.4.1.1. Geleneksel Açık

Bütçe açığı denildiği zaman akla gelen ilk bütçe açığı geleneksel açıktır. İç borç ve dış borç stokundaki değişimlere bakılmaksızın toplam kamu harcamaları ile toplam kamu

gelirleri arasındaki farkı geleneksel bütçe açığı ölçmektedir (Blejer ve Cheasty, 1999; Şen, Sağbaş ve Keskin, 2007:1).

Geleneksel açığın sağlıklı bir biçimde ölçülebilmesi için öncelikli olarak standart bir muhasebe sistemi gereklidir. Gelişmekte olan ülkelerde sistemler buna izin vermemekte, bu durum geleneksel açığın sağlıklı biçimde ölçülmesi ve uluslararası karşılaştırma yapılmasını engellemektedir. Geleneksel açık sadece merkezi hükümetin bütçe açığını ölçmemekte, diğer kamu kuruluşlarının bütçe açığı ya da bütçe fazlasını da dikkate almaktadır. Diğer kamu kurum ve kuruluşlarının bütçe açığı ya da bütçe fazlası vermesi bütçe açığının gerçek boyutunu yansıtmamakta bu da makroekonomik politikaların yanlış yorumlanmasına sebep olmaktadır (Şen, Sağbaş ve Keskin, 2007:2).

Geleneksel açık çeşitli yönlerden eleştirilmiştir. Geleneksel açık bütçenin yurtiçinde yaptığı harcamalarına katkısını ölçmede ve ekonomideki konjonktürel hareketlerin bütçe üzerine etkisini ölçmekte yetersiz kalmaktadır. Ülkenin maliye politikalarının uzun ve kısa vadede eğilimlerini değerlendirmede başarısız olmakta, sermaye açıkları ve tekrar eden bütçe açıklarını ayırt etmekte yetersiz kalmakta, merkezi hükümetin kamu girişimleri aracılığıyla kredi ve sermaye transferiyle ortaya çıkan bütçe dışı ilişkileri de dikkate almamaktadır (Coşkun, 2000: 11).

Bu olumsuzlukların ortadan kaldırılabilmesi, maliye politikasının sürdürülebilirliğinin daha doğru analiz edilmesi ve ülkeler arasında daha sağlıklı karşılaştırma yapılabilmesi için geleneksel açık yerine kamu kesimi borçlanma gereği (KKBG) bütçe açığı göstergesi olarak kullanılmaktadır (Şen, Sağbaş ve Keskin, 2007: 3).

KKBG, bütçe açığı ölçme yöntemleri arasında en geniş kapsamlı olanıdır. Kamu kesimini oluşturan birimlerin tamamının açıklarını göstermektedir. KKBG' nin Türkiye uygulamasında kamu kesimini oluşturan merkezi hükümet, KİT'ler, sosyal güvenlik kuruluşları, yerel yönetimler, döner sermayeli kuruluşlar ile fonların ve özelleştirme kapsamındaki kuruluşların açıkları toplamından oluşmaktadır (Şen, Sağbaş ve Keskin, 2007: 3).

1.4.1.2 Birincil Açık

Geleneksel bütçe açıklarından borç faiz ödemeleri için ayrılan miktarın çıkarılmasıyla bulunan açığa birincil açık denilmektedir. Diğer bir söylemle, borç faizi

içermeyen kaynak- harcama dengesini ifade eden açıktır. Geleneksel bütçe açıklarında enflasyon faiz oranlarını yükselterek nominal faiz oranlarını artırmaktaydı. Birincil açıkta borç faiz ödemelerinin geleneksel açıktan çıkarılmasıyla kamu-harcama dengesi daha sağlıklı ölçülmektedir (İnce, 2001: 29). Birincil açık bütçenin hükümet tarafından kontrol edebileceği kısmı göstermektedir (Önder ve Kirmanoğlu, 1996: 38).

Birincil açık kamu kesiminin borçluluğunu ölçmekte ve uzun dönemde maliye politikasının sürdürülebilirliğinin değerlendirilmesini sağlamaktadır. Para politikasında yaşanan değişimlere göre faiz oranları değişmektedir. Değişen faiz oranları da borç miktarının büyüklüğüne göre bütçe açıklarını etkilemektedir. Eğer para politikasından arındırılmış, sadece maliye politikasının sonuçlarını gösteren bütçe açığı kullanılmak istenirse birincil açığı kullanmak anlamlı olacaktır (Erdem ve Sivrekli, 2001: 70-71). Birincil açık kavramı ile cari yıl içerisinde uygulanan maliye politikası ile kamu net borç yükünün artması ya da azalması ile uygulanan politikanın sürdürülebilirliği ile ilgili bilgi verilmektedir (Türkan, 1997: 551).

Birincil açık hakkında yapılan olumlu açıklamalara karşın olumsuz yönleri de bulunmaktadır. Bütçe açık ölçüm yöntemlerine karşı yöneltilecek en önemli eleştiri “faiz ödemelerinin enflasyon nedeniyle aşınan kısmını dikkate almamasıdır.” (Şen, Sağbaş ve Keskin, 2007: 12).

1.4.1.3. İşlemsel Açık

İşlemsel açık, bütçe açıklarından enflasyon nedeni ile aşınan faiz ödemelerinin çıkarılmasıyla ortaya çıkan açıktır. İşlevsel açık ya da operasyonel açık olarak da ifade edilmektedir. Birincil açık ile reel faiz ödemelerinin toplamı işlevsel açığı oluşturmaktadır. (Timur, 2005: 24-25).

Türkan’a (1997: 552) göre işlemsel açık KKBG ile birincil açığın birleşimi olarak da ifade edilebilmektedir. KKBG faiz ödemelerinin tamamını içerirken birincil açıkta faiz ödemeleri tamamen dışlanmaktaydı. İşlemsel açıkta ise yalnızca reel faiz ödemelerini içerdiği için KKGB ile birincil açığın tam ortasında yer almaktadır.

Şekil 3: İşlemsel Açığın Formülü (Türkan, 1997: 553)

İşlemsel açığın hesaplanmasında enflasyon önem arz etmektedir. Beklenen enflasyon ile gerçekleşen enflasyon arasındaki fark işlemsel açığın hesaplanmasını zorlaştıracaktır. Enflasyonun yüksek olduğu ortamda işlemsel açık 0 (sıfır) ya da oldukça küçük rakam çıkacaktır, bu durum da işlemsel açığın hesaplanmasında yanılmaya sebep olacaktır (Şen, Sağbaşı ve Keskin, 2007: 14).

1.4.1.4. Nakit Açığı- Tahakkuk Açığı

Kamu birimlerinde nakit ve tahakkuk esaslı ödemelerde söz konusudur. Nakit esasına göre açık verirken tahakkuk esasına göre denk bütçe olabilmektedir. Daha çok uygulama alanında görülen nakit açığı bütçe dengesine, tahakkuk etmiş fakat gerçekleşmemiş gelir ve harcamalar “net emanet ve avans” olarak ilave edilerek dikkate alınmış olur.” (Önder, Kirmanoğlu ve Kartallı, 1995: 15)

Nakit açığı, bir mali yıl boyunca yapılan nakdi ödemelerin fiilen elde edilen kamu gelirlerinden büyük olmasıyla ortaya çıkmaktadır. Nakit açığının Türkiye uygulamasında konsolide bütçe açıklarından bütçe emanetlerinin çıkarılması ve aynı zamanda bütçe avanslarının ilave edilmesiyle ortaya çıkmaktadır. Bütçe avansları, devletin taahhüt işlemlerini yürütmek amacıyla üçüncü kişilerle yaptığı sözleşmelere istinaden hak edişlerinin belirli bir kısmının önceden peşin ödenmesidir. Bütçe emanetleri ise mali yılsonuna kadar alacaklılara ödenmesi gereken ama ödenmeyen tutarları ifade etmektedir.

Bütçe emanetleri nakit açığını küçük gösterirken, bütçe avansları da nakit açığının olduğundan büyük göstererek açığı şişirmektedir (Şen, Sağlam ve Keskin, 2007: 20).

Nakit açığı dönem sonunda tahakkuk ve nakit durumunu birlikte gösteren bütçe açığına (tahakkuk açığı) göre daha az sıklıkla kullanılmaktadır. Tahakkuk açığı (dönem sonu bütçe açığı), ilgili mali yıl boyunca işlemlerin fiilen gerçekleşip gerçekleşmediğine bakılmaksızın hükümetin kullanacağı net kaynakları kapsamayı amaçlar (Egeli, 2002: 38) Prof. Dr. Haluk Egeli nakit açığı ile tahakkuk açığı arasındaki farkı şu şekilde ifade etmektedir:

Nakit ve tahakkuk açık arasındaki en belirgin fark, nakit ödemelerde normal bir muhasebe dönemini aşan gecikmelerinde, yani bütçe emanetleri ile avanslardaki gelişmelerin de dikkate alınmasıdır. Bu gecikmeler, ödenmesi gereken borçların birikmesine neden olabilir ki bu da, açığın toplam talep üzerindeki etkisini belirlemeye güçleştirerek ekonomide daraltıcı sonuçlara yol açabilir.

1.4.1.5. Yarı Mali Açık (Gizli Açık)

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde kamu borç stokundaki artışın tamamının bütçe açığı artışıyla örtüşme olanağı yoktur. Kamu borç stoku ile bütçe açığı arasındaki fark genellikle yarı mali faaliyetlerden kaynaklanmaktadır. Yarı mali faaliyetler bütçeye yansımamakta fakat kamunun borç yükünü artırmaktadır (Şen, Sağbaş ve Keskin, 2007: 16). Şen, Sağbaş ve Keskin'e (2007: 16) göre yarı mali faaliyetler aşağıdaki gibidir:

Yanlış fiyatlandırma (mispricing), yumuşak bütçe kısıtı (soft budget constraints= iflas kurumunun olmaması), kamu ücreti birimlerinin faaliyetlerinden doğan görev zararları (losses due to operating) ve işletme zararları (technical inefficiency) şeklinde sıralayabileceğimiz geniş bir yelpazedeki kamu girişim faaliyetlerinden oluşmaktadır.

Yarı mali faaliyetler ekonomide ciddi makroekonomik ve yapısal sonuçlara sebep olmasına karşın hükümetler sosyal, ekonomik ve politik hedefleri gerçekleştirmek için de harcama yapılmaktadır (Chivakul ve York, 2006: 4-5). Hükümetlerin yarı mali faaliyetleri kullanmasının en önemli sebebi bütçe açıklarını küçük göstermeye çalışmalarıdır. Yarı mali faaliyetleri hangi amaçla kullanırsa kullanılsın istenmeyen sonuçlar verecektir. Chivakul ve York söz konusu sonuçlardan bazılarını şu şekilde ifade etmektedir:

- Yarı mali faaliyetlerin değerlendirilmesinde kamu kesiminin faaliyetlerinden daha geniş tutularak ölçülmesi, mali durum ve ayarlamalar hakkında daha farklı bir tablo ortaya koyabilir.
- Yarı mali faaliyetler mali, iç ve dış borçların sürdürülebilirliğini etkileyen yükümlülükler oluşturabilir.
- Yarı mali faaliyetlerin bütçede yer almaması kamu denetiminden kaçırılmasına sebep olmakta, bu durum faaliyetlerin süreklilik kazanmasına yardımcı olmaktadır.
- Yarı mali faaliyetlerin finanse edilmesi bazen kamu harcamalarının finanse edilme biçimine benzemekte; dışlama, borç stokunun artması gibi aynı olumsuz sonuçları doğurmaktadır.
- Yarı mali faaliyetler ekonomideki vergi ve teşvik benzeri etkilere sahip olduğu için kaynak dağılımının bozulmasına ve ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkilere sebep olmaktadır (Chivakul ve York, 2006: 4-5).

1.4.1.6. Nominal Bütçe Açığı- Reel Bütçe Açığı

Kamu harcamaları ile kamu gelirlerinin nominal değerleri arasındaki negatif fark nominal bütçe açığını, reel değerleri arasındaki negatif fark da reel bütçe açığını oluşturmaktadır. Nominal ve reel bütçe açığının belirlenmesinde enflasyon etkilidir. Enflasyonun düşük olduğu zamanlarda iki açık türü arasında fark yokken, enflasyon arttıkça nominal ve reel bütçe açığı arasındaki fark da büyümektedir (Şen, Sağbaş ve Keskin, 2007: 24).

Nominal Kamu Harcamaları > Nominal Kamu Gelirleri olmak koşuluyla:

Şekil 4: Nominal Bütçe Açığının Hesaplanması (Şen, Sağbaş ve Keskin, 2007: 24).

Enflasyonun yüksek olduğu ülkelerde nominal açık bütçe açığının gerçek boyutunu yansıtamadığı için reel bütçe açığı kullanılmaktadır. Reel bütçe açığının hesaplanırken kullanılan harcama ve gelir kalemlerinin reel değeri esas alınmaktadır (Şen, Sağbaş ve Keskin, 2007: 24).

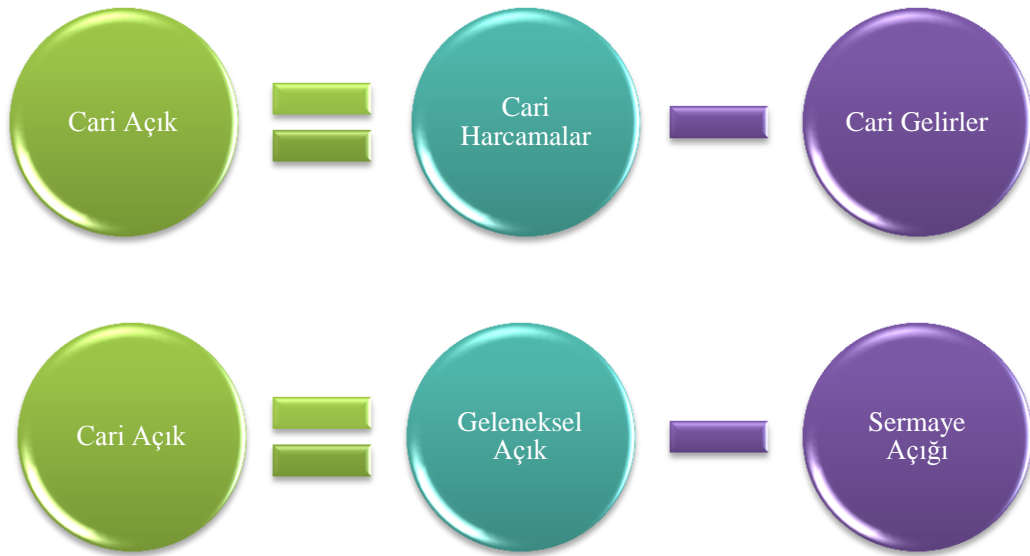
Robert Eishner ve Paul Pieper, ABD’de federal bütçe açıklarının reel olarak hesaplanması ile ilgili yaptıkları incelemelerde reel açıkların bütçe açıklarının belirlenmesinde nominal açıklara göre daha gerçekçi olduğunu tespit etmişlerdir (Eishner, 1989: 78).

1.4.2. Özel Amaçlı Bütçe Açığı Ölçüm Yöntemleri

Bütçe açığı ölçüm yöntemleri geleneksel ölçümün haricinde; cari açık- sermaye açığı, yurtiçi açık- yurtdışı açık, yapısal açık- konjonktürel açık, finanse edilebilir bütçe açığı, optimal bütçe açığı ve ihtiyatlı bütçe açığı şeklinde özel amaçlı bütçe açığı ölçüm yöntemleriyle de ölçülmektedir.

1.4.2.1. Cari Açık- Sermaye Açığı

Cari açık, geleneksel açığın yatırım harcamaları ve sermaye gelirleri dâhil edilmeden hesaplanan ölçüm yöntemidir. Cari açıklar kamu tasarruflarını ortaya çıkarmak için kullanılmaktadır (Blejer ve Cheasty, 1999).

Şekil 5: Cari Açığın Formülü (Şen, Sağbaş ve Keskin, 2007: 25).

Yatırım harcamaları gelecekte reel getirisi olan ya da reel getiri beklenen harcamalardır. Eğer yatırım harcamaları borçlanma yoluyla finanse edilirse, reel borç faizleri reel getirilerinden düşük ya da eşit olduğu koşulda, bu harcamaların kendi kendini finanse etmesi beklenir. Üretim faktörünü kullanan kamu harcamaları içerisindeki cari harcamalar, kamu da uzun süre kalmadığı için ekonomiye katkısı azdır. Bu sebeple de cari harcamalarda açık vermesi sorun teşkil edecektir (Önder ve Kirmanoğlu, 1996: 37; Günay, 2007: 52).

Egeli' ye (2002: 35-36) göre cari bütçenin açık vermesinin mali olarak etkileri olacaktır. Cari ve yatırım harcamaların kısa dönemde ödemeler dengesini bozucu etkilerinin olması, politikacıların şahsi çıkarlarına göre harcamaları belirlemesi, cari açıkların kısa dönemli talep tahminlerinde ve analizlerde ödemeler dengesi ve büyüme üzerindeki etkilerinin sağlıklı şekilde belirlemenin zor olması cari açıklar üzerinden hesaplanmasında anlam taşımamaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde kamu yatırımlarının belirlenmesinde cari açık ile sermaye açığı arasındaki ayırım önemlidir. Sermaye açığı, sermaye gelirleri ile sermaye harcamaları arasındaki sermaye harcamalarının lehine olan farkı ölçmektedir. Sermaye harcamalarının ölçümünde cari harcama ve cari gelirler dâhil edilmez. (Şen, Sağbaş ve Keskin). Sermaye açığının ölçümü Şekil:6 da gösterildiği şekilde hesaplanmaktadır.

Şekil 6: Sermaye Açığı Formülü (Şen, Sağbaş ve Keskin, 2007: 27).

1.4.2.2. Yurtiçi Açık- Yurtdışı Açık

Yurtiçi ve yurtdışı açıkları, dışa açık ekonomilerde devletin toplam talep üzerindeki etkisini belirlemek için hesaplanmaktadır (Çakır, 2009: 5-6). Yurt İçi açıkları geleneksel açığın sadece yurt içi ekonomik faaliyetlerinin hesaplandığı, ödemeler bilançosunu doğrudan etkilemeyen açıktır. Yurtiçi açıkları kamu kesiminin yerel ekonomide doğrudan genişletici etkisini ölçer (Blejer ve Cheasty, 1999: 3). Yurt dışı açığı ise bütçenin dış âlemlle olan ilişkisini dikkate alan, ödemeler bilançosu üzerinde etki gösteren açık türüdür (Şen, Sağbaş ve Keskin, 2007: 28).

Yurtiçi ve yurtdışı açıklarının ayrı ayrı hesaplanması kamu kesiminin ithalat ve dış borç servisi zorunluluklarının büyüklüğüne bağlı olan devalüasyon sonuçlarının değerlendirilmesi ile doğrudan ilgilidir (Blejer ve Cheasty, 1999: 3).

1.4.2.3. Yapısal Açık- Konjonktürel Açık

Ekonominin tam istihdam seviyesinde dengede iken ortaya çıkan bütçe açığına yapısal açık denilmektedir. Bütçe açıklarının yapısal ve dönemsel olarak ayrılması hükümetin bütçe açıklarındaki dalgalanmalar sonucu ortaya çıkan değişiklikler ile bağımsız politika kararlarıyla ortaya çıkan değişiklikler arasındaki farkı belirlemeyi amaçlamaktadır (Egeli, 2002: 38).

Maliye politikası araçları (G, T ve t) veri iken $G > T$ olmak koşuluyla,

$$\text{Yapısal Açık} = G - T(Y^*, t)$$

G : Toplam Kamu Harcamaları (Reel + Transferler)
T : Toplam Kamu Gelirleri
Y* : Tam İstihdam Seviyesindeki GSYH'yı (Potansiyel GSYH)
t : Vergi Parametrelerini göstermektedir.

Şekil 7: Yapısal Açık Formülü (Şen, Sağbaş ve Keskin, 2007: 28).

Ünsal' a (2011: 600) göre “Yapısal açık, reel bütçe açığındaki değişmelerin bütçe açığı üzerindeki etkisini ortadan kaldıran bir bütçe açığı türüdür.” Yapısal açığın kullanımını potansiyel hâsılanın hesaplanmasındaki güçlükler sınırlamaktadır, ekonomik büyümenin dikkate alınmaması ve potansiyel hâsılanın sabit olduğunun kabul edilmesi de etkilemektedir (Şen, Sağbaş ve Keskin, 2007: 29).

Konjonktürel (dönemsel) açık iktisadi dalgalanmalar sebebiyle ortaya çıkmakta ve bütçe açığı üzerinde etkisini ortaya koymaktadır. Bütçe açıkları kamu harcamalarının artıp, kamu gelirlerinin azaldığı dönemde artmakta, kamu harcamalarının azalıp kamu gelirlerinin arttığı dönemlerde bütçe açıkları azalmaktadır. Ünsal' a (2011: 600) göre “fiili bütçe açığı ile yapısal açık arasındaki farka eşit olan konjonktürel açık, milli gelirdeki değişmelerden kaynaklanan bütçe açığını ifade eder.”

Şekil 8: Konjonktürel Açığın Formülü (Şen, Sağbaş ve Keskin, 2007: 30).

Ekonomideki otomatik stabilizatörler konjonktürel açık ile ölçülmektedir. Ekonominin daraldığı depresyon dönemlerinde konjonktürel açık artmakta, ekonominin genişlediği dönemlerde açık azalmaktadır (Şen, Sağbaş ve Keskin, 2007: 30).

BÖLÜM II

BÜTÇE AÇIĞININ NEDENLERİ VE FİNANSMAN KAYNAKLARI

2.1. Bütçe Açıklarının Nedenleri

Dünyada 1929 yılında yaşanan Büyük Buhrana kadar devletler klasik iktisadi görüşü destekleyen “ekonomiye müdahale edilmemesi” gerektiği fikrini savunmuşlardır. Klasik iktisadi görüşe göre piyasada sorun yaşandığı zaman kendiliğinden dengeye gelen otomatik yapıya sahiptir. Devletin müdahale etmesi bu dengeyi bozacaktır. 1929 yılında yaşanan büyük buhranda klasik iktisadi görüşün yetersiz kalmasıyla devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiği kabul edilmiştir (Pehlivan, 2006: 79-81).

Devletin ekonomiye müdahale etmesiyle birlikte kamu harcamaları artmakta, artan harcamalarının kamu gelirleri ile finanse edilememesiyle birlikte bütçe açıkları da artmaktadır.

Bütçe açıklarının nedenleri gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ortak sorunudur. Gelişmiş ülkelerde bütçe açıklarının sebepleri; kamu hizmetlerinden faydalananların giderek artması ve kamu hizmetlerinin devletin zorunlu görevi olarak algılanması, sosyal güvenlik hizmetlerinin artması, yapısal işsizliğin artması sıralanabilir. Gelişmekte olan ülkelerde ise bütçe açıklarının sebepleri kurumsal, ekonomik, yapısal, siyasal ve askeri nedenler olmaktadır (Şen, Sağbaş ve Keskin, 2007)

Çalışmamızın bu bölümünde bütçe açıklarının nedenlerini sosyal nedenler, nüfus artışı, siyasal nedenler, ekonomik ve mali nedenler, teknolojik gelişmeler ve askeri nedenler olarak incelenecektir (Şen, Sağbaş ve Keskin, 2007: 61).

2.1.1. Sosyal Nedenler

Ekonomide yaşanan değişimlerin haricinde toplumun sosyal yapısında da değişiklikler olmuştur. Devlet, toplumun refah içerisinde yaşaması için gerçekleştirdiği uygulamaları, ücretsiz eğitim- öğretim hizmetinin sunulması, nüfusun artışı ile birlikte ortaya çıkan yeni hizmetler bütçe giderlerinin artmasına neden olmuştur (Akdoğan, 2003: 79).

Günümüzde refah devlet anlayışı gereğince yapılan transfer harcamaları (yoksullara sosyal amaçlı yapılan ödemeler, yaşlılara yapılan yardımlar ve işsizlere ödenen işsizlik tazminatları vb.) bütçe giderlerini artırmaktadır (Şener, 2007: 35).

Gelişmiş ülkelerde nüfusun her geçen gün yaşlanması da sosyal güvenlik harcamalarının artmasına sebep olan unsurlar içerisinde yer almaktadır. Yaşlanan nüfus, az çalışan ve daha az üreten buna karşılık daha çok tüketen kesimi ifade etmektedir. Bu durum gelişmiş ülkelerin ilerleyen yıllarda daha fazla sosyal güvenlik harcaması yapmak zorunda olduğunu göstermektedir. Bu durum bütçe dengelerinin de değişeceğini göstermektedir (Şen, Sağbaş ve Keskin, 2007: 67).

2.1.2. Nüfus Artışı

Bir ülkede nüfusun artışı bütçe harcamalarını da artıracaktır. Devlet nüfus artışıyla aynı oranda (eğitim, sağlık, ulaşım, alt yapı gibi) kamu hizmetlerini de artırmak zorundadır. Nüfus artışı kişi başına kamu harcamalarının miktarını değiştirmez, fakat nüfus artışıyla birlikte nüfus yoğunluğunun artması ve şehirleşme kişi başına kamu harcamalarını artırmaktadır (Şener, 2007: 75).

Nüfus artışı ve şehirleşme kişi başına kamu hizmetlerinin birim maliyetini yükseltici etki yapar. Şehirlerdeki yol, kanalizasyon, su, telefon şebekesi ve benzeri alt yapı hizmetlerinin nüfus artışı nedeniyle genişletilmesi birim maliyetini yükseltmektedir. Nüfus artışıyla birlikte nüfus yoğunluğu şehirlere doğru hareketlenmekte ve kamu harcamalarını artırmaktadır (Şener, 2007: 71).

2.1.3. Siyasal Nedenler

Siyasi yapı, toplum bireylerinin oylarıyla seçtiği kişiler ve partiler bütçe giderlerini etkilemektedir. Partiler seçmenlerin oyunu alabilmek için taahhütlerini yerine getirme çabaları, seçmenlerin isteklerini yerine getirmek için imkânlarını kullanmaları devletin yeni görevler üstlenmesine sebep olmakta ve bütçe giderlerini artırmaktadır (Akdoğan, 2003: 81).

Siyasi tercihlerin haricinde hükümetin koalisyon ya da tek parti olması da bütçe açıklarını etkilemektedir. Kamu Tercih Teorisi'ne göre koalisyon hükümetlerinin varlığı kamu borçlanmalarının artmasına sebep olmaktadır. Koalisyon hükümetlerinde birden

fazla partinin olması bütçe politikalarında ortak karar almayı zorlaştırmakta ve yüksek bütçe açıklarına sebep olmaktadır (Hayırlı, 2012: 22).

2.1.4. Ekonomik ve Mali Nedenler

Büyük İktisat Buhranının yaşandığı 1929 yılını kadar klasik iktisat uygulanmış. Bu görüşe göre, devletin görevi toplumun iç ve dış güvenliğini sağlamak olarak görülmüş ve devlet iktisadi faaliyetlere katılmamıştır. Devletin ekonomik olarak görevi mülkiyet hakkının korunması ve serbest ticaret ve rekabet ortamının gelişmesi amacıyla tedbir almaktır. Büyük buhran sonrasında devletlerin ekonomiye müdahale etmesi gerektiği kabul edilmiştir. Devletin ekonomiye müdahale etmesi de kamu harcamalarını artırmaktadır (Pehlivan, 2007: 70).

Gelişmiş ülkelerde bütçe açıklarının ekonomik ve mali nedenlerle artmasının başında ülkelerin sanayileşme ve kalkınma çabaları vardır. Gelişmekte olan ülkelerin kamu harcamalarının artmasının temel nedenleri arasında gelişmiş ülkelerin seviyesine ulaşabilmek için yaptıkları kalkınma harcamaları gelmektedir. Ekonomik kalkınmayı gerçekleştirebilmek amacıyla ülkenin sermaye birikimini yollar, köprüler, limanlar, barajlar, havaalanları, enerji santralleri gibi yatırımlar yaparak kullanmaktadır. Ekonomik kalkınma amacıyla artan kamu harcamaları da bütçe açıklarına dönüşmektedir (Şen, Sağbaş ve Keskin, 2007: 64).

Kamu harcamalarının artmasındaki bir başka neden sanayileşme ve sanayileşme sürecinde ortaya çıkan çevre kirliliği ve işsizlik sorunlarıdır. Sanayileşme bir yandan üretim artmakta bir yandan da üretimlerin makinelerle sağlanması işsizliği artırmaktadır. Sanayileşmenin olumsuz yönlerinden biri de atıkların çevre kirliliğine sebep olması ve tüm bu olumsuzluklarında kamu harcamalarına sebep olmasıdır (Şen, Sağbaş ve Keskin, 2007: 64).

Enflasyon, reel döviz kuru, reel faiz oranları gibi temel makroekonomik değişkenlerde yaşanan hızlı değişimler, gelişmekte olan ülkelerde bütçe açıklarını etkileyen sebeplerden biridir. Gelişmekte olan ülkelerde enflasyon bir yandan vergi gelirlerinin reel değerini erozyona uğratmakta (Olivera-Tanzi), bir yandan da kamu harcamalarını artırmaktadır (Şen, Sağbaş ve Keskin, 2007: 65).

Reel faiz oranlarının yüksekliği ise kamu borç stokuna ilişkin faiz ödemelerini artıran bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Reel döviz kurunun değeri nin düşmesi kamunun dış borç tutarını ulusal para cinsinden artırırken, sermaye mallarını pahalılaştırmak suretiyle üretim düzeyinde gerilemeye neden olmaktadır. Vergiler nihayeti itibariyle ulusal milli gelir üzerinden alındığında ulusal üretim düzeyindeki düşüşler vergi gelirlerinin azalmasına neden olmaktadır.

Ayrıca bütçenin transfer harcamalar içindeki faiz giderleri kalemini artırarak kamu harcamalarını artırmakta ve bütçe açıklarının büyümesine neden olmaktadır. Bu gelişmeler kamu gelirlerini azaltırken kamu harcamalarını artırmakta ve bütçe açıklarının artmasına sebep olmaktadır (Şen, Sağbaşı ve Keskin, 2007 65).

2.1.5. Teknolojik Gelişmeler

Teknoloji alanında meydana gelen sürekli gelişmeler, hizmetlerin niteliksek olarak artması, kaliteli hizmetlerin her geçen gün çoğalması kamu harcamaların artmasındaki bir başka faktördür (Öner, 2015: 140).

Sağlıkla alanındaki teknik gelişmelerin izlenmesi ve bu gelişmelerin ülkeye getirilmesi, ulaştırma alanlarında ihtiyaç duyulan araçların bulunması ve geliştirilmesi, enerji, eğitim ve telekomünikasyon alanlarında önemli harcamaların yapılması, sanayi ve ziraat alanları için teknoloji kullanımı ve teknolojik alandaki buluş ve tüm gelişmeler kamu harcamalarının artmasına neden olmaktadır (Akdoğan, 2003: 78).

2.1.6. Askeri Nedenleri

Bütçe giderlerinin artışının önemli nedenlerinden birisi savunma harcamalarıdır. Ülkenin savaş dönemlerinde ya da savaş ihtimaline karşılık savunma harcamaları artırması bütçe giderlerini artırmaktadır (Orhaner, 2000: 95).

Teknolojik gelişmelerle birlikte silahlanma alanında da gelişmeler yaşanmıştır. Ülkeler bütçelerin büyük bir bölümünü “Barış içerisinde yaşamak istiyorsan savaşa hazırlıklı ol” prensibi gereğince savunma harcamalarına ayırmak zorunda kalmaktadırlar. Savaşa maruz kalan ülkeler bütçelerinin %50’sine yakın kısmını savunma harcamalarına ayırmakta, yapılan harcamalar kamu harcamalarını artırmaktadır (Pehlivan, 2006: 75).

Bütçe açıklarının nedenleri arasında yer alan askeri nedenler içerisinde sadece savaş ve savunma harcamaları yer almamaktadır. Savaş sonrasında ortaya çıkan gelişmeler de bu

gruba girmektedir. Savaş göçmenleri, esirleri ve aileleri, harp malullerine ve şehit yakınlarına ödenen paralar; savaş sonucu oluşan zararların onarılması ve yeni inşaat için yapılan harcamalar bütçe giderlerini artırmaktadır (Erginay, 1998: 145).

2.2. Bütçe Açıklarının Finansman Kaynaklar

Artan bütçe açıklarını finanse etmek amacıyla hükümetler farklı finansman yöntemlerine başvurmaktadır. Bu yöntemler; para basma, borçlanma (İç borçlanma ve dış borçlanma), döviz rezervlerini kullanmadır (Orhan ve Erdoğan, 2008: 243).

2.2.1. Monetizasyon

Devletin para basma yetkisini ve gücünü kullanarak merkez bankası aracılığıyla kamu borçlanma kağıtlarını satın alarak bütçe açıklarını finanse etmesine monetizasyon denilmektedir (Şen, Sağbaş ve Keskin, 2007: 91).

Demirhan' a (1998: 38) göre merkez bankası bütçe açıklarının finansmanını kamu kesimine nakit kredi açarak gerçekleştirmektedir. Kamu kesimine açılan nakit kredileri hazineye kullandırılan ve kamu iktisadi teşebbüslerine kullandırılan krediler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Merkez bankası hazineye iç borçlanma senetlerini satın almak suretiyle ya da kısa vadeli avans vererek nakit kredi kullanmaktadır. Kamu kesiminin yıl içerisinde harcamaları ile gelirleri arasındaki dengesizlikleri sebebiyle oluşan açıkları finanse etmek amacıyla devlet iç borçlanma senetleri ihraç etmektedir. Merkez bankası açıkların finansmanı için iç borçlanma senetlerini satın alarak ya da kısa vadeli avans kullandırma yoluna gitmektedir.

Bütçe açıklarına finansman sağlamak amacıyla monetizasyonun kullanılması bir yandan gelir sağlarken bir yandan da vergilerin reel gelirini azaltmaktadır. Bu durum enflasyondaki artışın vergi gelirlerinde reel değeri azaltmasıdır. Monetizasyon sonucu ortaya çıkan enflasyonu kamu kurumlarına ya da kişilere kaynak transferi yaparak ya da iç borçların reel değerlerini düşürerek belirli bir avantaj sağlayabilir, fakat bu durum ülkeleri hiperenflasyona sürüklemektedir. Eğer artış hızına bağlı olarak enflasyon kamu harcamalarını artırırken kamu gelirlerinin de azalması suretiyle bütçe açıklarına sebep oluyorsa monetizasyona başvurmak çözüm olmayacaktır (Şen, Sağbaş, Keskin, 2007: 94).

2.2.2. Borçlanma

Kamunun bütçe disiplinin sağlamada yetersiz kalması, yolsuzlukların ve savurganlığının artması harcamaların gerekli ölçüde denetlenememesi bütçe açıklarını artırmaktadır. Devletin artan vergi ve diğer gelirlerine rağmen bütçe açıkları azalmamaktadır (Ceyhan, 2004: 44).

Devlet borçlanmayı bütçe açıklarının finansmanı amacıyla talep eder. Bütçe açıklarının finanse edilmesi, ekonominin canlanması için kaynak temin etmek, yatırımlara finansal kaynak sağlamak, borçların ifa edilmesi, savunma harcamalarının finanse edilmesi ve deprem, sel gibi afetlerde oluşan zararın karşılanması amacıyla borçlanma yoluna gidilmektedir (Parlaktuna ve Şimşek, 2007: 47).

Bütçe açıklarının finansmanında borçlanma yoluyla finansman sağlanmasının açıkları kapatması için elde edilen finansmandan kârlı yatırım yapılarak, istihdamda kullanılarak olumlu gelişmelere katkı sağlaması gerekmektedir (Civan ve Uğurlu, 2005: 50).

Türk'e (1992: 273) göre "Borçlanma, borç veren ile borçlanan arasında satınalma gücü transferidir. Bu transfer işleminin temel özellikleri ise ihtiyari olması, belirli bir sözleşmeye bağlı olması ve karşılıklı olmasıdır."

2.2.2.1. İç Borçlanma

Ülkeler içinde buldukları konjoktüre göre; borçlanmaların büyüklüğü dikkate alınmaksızın, iç borçlanma yoluna gitmektedirler. İç borçlanmanın makroekonomik olarak incelemesi yapıldığı zaman hangi amaçla alındığı, nasıl finanse edileceği ve alınan borcun ifa edilme imkânının olup olmaması önem arz etmektedir (Gök, 2003: 119). Ayrıca iç borçlanmanın döviz ya da TL olarak alınması borçlanmanın niteliğini etkilememektedir. (Eğilmez, 2012b).

Koçak'a (2009: 72-73) göre devletin iç borçlanma nedenlerini aşağıdaki gibi maddeler halinde sıralayabiliriz:

- Yeni vergiler konulmasının ya da var olan vergilerin artırılmasının yaratacağı güçlükler
- Bütçe açıklarına finansman sağlamak

- Vadesi gelen borcun ödenmesine kaynak sağlamak
- Devletin harcama ve gelirlerinin zaman yönünden yaşanan dengesizliklerini gidermek
- Ekonomide yaşanan dengesizliklerin giderilmesi

İç borçlanma amacıyla alınan finansman kaynakları bilinçli politikalar uygulanarak kârlı yatırımlara dönüştürülebilir. Devlet iç borçlanmayı; Merkez Bankası, Mevduat Kurumları, Ticari Bankalar, Sosyal Güvenlik Kurumları ve KİT'ler aracılığı ile yapabilirler. İç borçlanma da kısa vadeli olarak alınması ve yüksek faiz oranlarının uygulanması enflasyonist ortam yaratmasının haricinde tüketim harcamaları, yatırım, döviz kurları ve fon akışı üzerinde de olumsuz etki edecektir (Bakkal ve Gürdal, 2007: 149-152).

2.2.2.2. Dış Borçlanma

Dar anlamda dış borçlanma, kamu kurum ya da kuruluşlarının dış kaynaklar aracılığıyla gelir sağlaması olarak ifade edilmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler bütçe açıklarını kaynak sağlamak amacıyla dış borçlanmaya başvurmaktadır. (Şeker, 2006: 75). Turan' a (1997: 5) göre “ borç stokundaki yıllık artış net dış borçlanma olarak adlandırılır. Net dış borçlanma ile anapara geri ödemelerinin toplamı da dış borçlanmayı gösterir.” Ülkelerin dış borçlanma için temel sebeplerini aşağıdaki gibi listelemiştir (Sayılğan, 2003: 12-13):

- Bütçe açıkları için finansman sağlanması
- Artan savunma harcamaları
- Dış ticaret açıkları
- Coğrafi konum sebebiyle doğal kaynakların yetersiz olması
- İhtiyaç duyulan kaynakların dışarıdan temin edilmesi
- Sanayi için gerekli girdilerin dış kaynaklar yoluyla temin edilmesi
- Sermaye ve iç tasarrufların yetersiz olması
- Bilgi birikimlerinin yetersiz olması ve ülkeyi yönetenlerin yaptığı hatalar

Bütçe açıklarının finanse edilmesi amacıyla ülkelerin dış borçlanma yoluna gitmeden önce dış borcun yapısına, orta vadeli ödemeler bilançosu pozisyonuna, borçlanmanın gerçekleşeceği döneme ve alınan borcun nereye kullanılacağına dikkat etmesi gerekir (Şen, Sağbaş ve Keskin, 2007: 100).

2.2.3. Döviz Rezervlerinin Kullanılması

Bütçe açıklarını finanse etmenin yollarından biri de döviz rezervlerini kullanmaktır. Hükümet para basma yerine ulusal paranın yabancı para karşısında değerini artırma yoluna gidebilir. Döviz rezervlerinin kullanılması enflasyon oranını düşürme amacıyla da kullanılmaktadır. Bu politikanın uygulanması dış borçlanma yoluyla ya da hâlihazırda bulunan rezervlerin kullanılmasıyla gerçekleştirilebilir (Şimşek, 2000: 18).

Bütçe açıklarının finansmanı amacıyla kullanılan döviz rezervlerinin de belirli bir sınırı vardır. Özel sektörün beklentileri ve tahmini olarak ulaşılabilecek sınır, sermaye akışını ve ödemeler dengesi krizine hareketlendirebilir. Rezervlerin tükenmesi devalüasyona sebep olabilir. Meksika'da 1982 yılında yaşanan rezervlerin tükenmesi bu konuya örnek niteliğindedir.

Meksika'da mali kontrolün unutulması 1981 yılında GSMH'nin %14'ü 1982 yılında %18 oranında açıkla sonuçlanmış ve sermaye kaçıışı 1979 yılından 1982'ye 7 milyar \$'a ulaşmış ve bunun sonucunda 1982 yılının Ağustos ayında mevcut rezervler üzerindeki spekülasyon baskı ödemelerin yavaşlamasına ve borçlanmanın yeniden yapılandırılmasına neden olmuştur (Fischer ve Easterly, 1990: 133).

BÖLÜM III

İKTİSADİ YAKLAŞIMLARA GÖRE BÜTÇE AÇIKLARI VE BÜTÇE AÇIKLARININ MAKROEKONOMİK ETKİLERİ

3.1. İktisadi Yaklaşımlara Göre Bütçe Açıkları

Bu bölümde Adam Smith ile başlayan Klasik İktisadi Yaklaşımdan başlayarak günümüze kadarki süreçte ortaya çıkan iktisadi yaklaşım modellerinin bütçe açıkları ile ilgili görüşlerine yer verilmektedir.

3.1.1. Klasik Yaklaşım Göre Bütçe Açıkları

Adam Smith, Thomas R. Malthus, David Ricardo ve John S. Mill'in öncülüğünü yürüttüğü Klasik İktisadi Yaklaşım göre; devlet sadece bireylerin mülkiyet haklarını korumalı, dış güvenliğin sağlamalı, hukuk kurallarını yerine getirmelidir. Bunların dışında ekonomiye müdahale etmemelidir (Şen, Sağbaş ve Keskin, 2007: 37).

Klasik iktisada göre piyasada herhangi bir aksaklık yaşandığı zaman ekonomi kendiliğinden dengeye gelmektedir. Devlet ekonomiye müdahale ederse bu doğal düzeni etkileyecektir. Mahreçler Kanunu'nun (Say Kanunu) kabul edildiği bu teoride, her arz kendi talebini yaratır fikri kabul edilmektedir, ekonomik krizler geçicidir. Bu düşünceye göre özel girişimler kamu ya göre daha verimlidir, devlet tüketicidir (Savaş, 1998: 293-295).

Aksoy'a (2010: 32) göre klasik iktisat teorisinde bütçenin denkliği kabul görmektedir. Olağanüstü durumlar haricinde borçlanma yapılmamadır. Eğer bütçe açıkları olursa açıkların finansmanı için borçlanma yoluna gidilmekte bu durum bugünkü kuşakların yükünün gelecek kuşaklara aktarılmasına neden olmaktadır. Bütçe açıklarının finansmanında borçlanma ya da monetizasyona gidilmesinin diğer bir olumsuz yanı da ekonomik istikrarsızlığa sebep olmasıdır. Borçlanma yoluyla bütçe açıkları finanse edilirse devlet hem anapara hem de faizle çifte ödeme yapmak zorunda kalacaktır. Şayet bütçe fazlası olursa ekonomide kaynaklar atıl kalacak, ekonomide durgunluğa ve israfa sebep olacaktır (Şen, Sağbaş ve Keskin, 2007: 38-39).

3.1.2. Neo-Klasik Yaklaşımına Göre Bütçe Açıkları

Leon Walras, Karl Menger, Alfred Marshall, Francis Ysidro Edgeworth, Vilfredo Pareto, Arthur C. Pigou gibi iktisatçıların öncülüğünü yürüttüğü Neo- Klasik iktisatçılar Tam rekabet, say yasası, tam istihdam gibi Klasik İktisat Yaklaşımının temellerini kabul ederler (Şen, Sağbaş ve Keskin, 2007: 39).

Klasik İktisat Teorisinin açıklayamadığı bazı konuları Neo- Klasik İktisat teorisi ile açıklanmaya çalışılmıştır. Neo- Klasikler de devletin ekonomiye müdahale etmesini kabul etmezler. Sebebini; para arzının artması kısa dönemde gelirleri artan kişilerin talebini artırmakta, uzun dönemde bu durum ortadan kalkmakta, eğer para arzı mal ve hizmetin miktarını aşıyorsa bu da fiyata yansımaya ve beraberinde yüksek ücret taleplerinin de olması politika etkinsizliğine sebep olacaktır. Özetle para arzının artması kısa dönemde etkili olmakla birlikte uzun dönemde etkisini yitirecektir (Pınar, 2007: 72).

Kalenderoğlu' na (2004: 242) göre Neo- Klasik İktisat Teorisi savunan maliyeciler kısmen de olsa parayı önemli saymaktadırlar. Devlet denk bütçede olmalı, eğer ekonomiye müdahale etmek gerekirse para politikası uygulayarak müdahale edilmeli, maliye politika araçları kullanılmamalıdır. Fisher' in miktar teorisi ile para politikası açıklanmıştır. Devlet aksak rekabet koşulları, dışsallıklar ve kamusal mallar gibi piyasa başarısızlıklarında müdahale etmeli, ekonomiyi etkileyecek müdahalelerde bulunmamalıdır (Kalenderoğlu, 2004: 242).

Neo- Klasik yaklaşıma göre vergilerde yapılan indirim sebebiyle oluşan bütçe açıklarının finansmanında borçlanma yolunu gidilirse kısa ve uzun dönemde etkileri farklı olacaktır. Borçlanma senetlerini elinde bulunduranların serveti artacak, fakat borçlanma da bugün alınması gereken vergilerin ilerleyen dönemlerde tahsil edilmesi gelecek nesillere vergi yükleyerek ertelenmesi anlamına gelmektedir. Bu durum da borçlanmayı yaşayan kesimin gelirlerini artırarak tüketimin de artmasına sağlayacaktır. Toplam üretim sabitken, ekonominin tam istihdamda olduğu varsayımında, tüketimin artmasının nedeni tasarrufların azalmasıdır. Tasarrufların azalması ile faiz oranlarının artması dışlama etkisine neden olacak ve bu durum sermaye stokunun azalmasıyla sonuçlanacaktır (Yelmer, 2013: 22).

3.1.3. Keynesyen Yaklaşım Göre Bütçe Açıkları

Keynesyen iktisat yaklaşımına göre ekonominin eksik istihdamda dengede olduğunu, tam istihdam düzeyinde denge olmayacağını savunmuşlardır. Klasik iktisadi görüşün savunduğu ekonomi kendiliğinden dengeye gelir görüşünü kabul etmemektedirler. Devletin kamu harcamaları ve vergilere müdahale ederek tarafsız maliye politikası yerine müdahaleci maliye politikası uygulanmasını önerirler (Ataç, 2006: 9).

Kör'e göre (2012: 8) Keynesyen yaklaşımda devlet bütçe açıklarını kullanarak ekonomiye yön verebilir. Kamu gelirlerinin kamu harcamalarından az olması sorun olarak görülmemiştir. Oluşan bütçe açıklarının borçlanma ile finanse edilmesi olağan gelir türlerinden verginin de kullanılmasını sağlamaktadır.

Keynesyen iktisada göre vergilerde oluşacak düşüş toplam talebe etkileyecektir, bu duruma sebep olarak da fertlerin cari gelirlerini tüketme eğiliminde olmalarını gösterilir. Kamu harcamalarının artması harcanabilir gelirini de artırmaktadır. Bütçe açıkları nominal talebi artırarak tüketimin ve yatırımın da artmasına neden olacaktır (Çavdar, 2010: 6).

Keynesyen İktisada göre tam istihdama ulaşmak için hükümet, ekonomiye müdahale etmelidir (Stewart, 1980: 126). Hükümetin ekonomiye ve topluma müdahale etmesi olumlu sonuçlar doğurmakta ve kamu borçlarının olumsuz yönleri de göz ardı edilmektedir (Ardıç, 2001: 42-43). Stewart'a (1980: 104) göre bu varsayım ekonomik koşullarının zorlanması ile bütçe açıklarını oluşturmaktadır. Bu durum da ekonominin gerilediği ve kriz dönemlerinde maliye politikası araçlarının kullanılması gerektiği düşüncesine yönlendirmektedir.

Keynesyen yaklaşım bütçe açıklarının sadece kısa dönem etkilerini dikkate almakta, bütçe açıklarının dışlama etkisi gibi uzun dönemde ortaya çıkaracağı etkileri göz ardı etmektedir. "Bütçe politikasının toplam talebi uyarıcı etkisinin enflasyonist baskıları artırıp artırmayacağı ekonominin içinde bulunduğu istihdam düzeyine bağlıdır. Enflasyonist baskının ortaya çıkmaması için ekonominin mutlaka eksik istihdamda bulunması gerekir." Eğer tam tersi durum söz konusu olursa bütçe açıkları enflasyonist baskıları artıracaktır. Bir başka durum da bütçe açıklarının faizler ile kredi piyasalarında olumsuz etkisinin oluşmaması için toplam talepteki genişleme ile para politikasının uyumlu hale getirilmesi gerekir (Şen, Sağbaş ve Keskin, 2007: 50).

3.1.4. Monetarist Yaklaşımına Göre Bütçe Açıkları

Öncülüğünü Milton Friedman'ın başlattığı monetarizm 1940' lı yılların sonlarından itibaren paranın önemini vurgulamaya başlamıştır. Keynesyen İktisat Yaklaşımının 1960' lı yılların sonlarına doğru enflasyon ve işsizliğin birarada görüldüğü stagflasyon olgusu konusunda yetersiz kalması ile Allan Meltzer ve Karl Brunner, 1968 yılında ilk kez monetarizm ifadesini ortaya atmıştır (Parasız, 1996: 9; Parasız, 2006: 322).

Parasız' a (1996: 11) göre Monetarist İktisatçılar da Neo- Klasiklerin geleneğini izleyerek ekonomideki istikrarsızlığın temel nedenin parasal şoklar olduğunu ifade etmektedirler. Monetarist yaklaşıma göre bir birimlik özel harcamadan elde edilen marjinal faydanın bir birimlik kamu harcamasından elde edilen marjinal faydaya eşit olacak şekilde kamu harcamalarının belirlenmesini istemektedir. Bu sebeple Monetaristler hukuk, savunma, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi kamunun satın alacağı şeyler için harcanan her liranın marjinal faydasına bakmaktadırlar (Parasız, 2006: 331).

Monetarist yaklaşım, Klasik İktisadi yaklaşımda olduğu gibi denk bütçeyi ve daha da önemlisi sabit bir parasal büyüme oranını kural haline getirmiştir. Diğer değişkenler sabit tutulması kaydıyla para arzındaki artışlar fiyatlar genel düzeyini fonksiyonel olarak etkilemekteyse o halde para arzı artışı durdurularak para arzının artışına neden olan bütçe açıkları denk bütçe uygulamasıyla giderilirse, fiyatlar genel düzeyinin yükselmesi engellenmiş olur. Enflasyonun temel nedeninin para arzı artışı sebebiyle talep artışının oluşması olarak gören Monetaristler, bu sorunun çözümü için talebi denetleyici para politikalarının uygulanmasını önermişlerdir (Eğilmez, 2014: 226).

Piyasa dengesi konusunda da Monetaristler Klasik İktisadi görüşteki gibi ekonominin her zaman kendiliğinden dengeye geldiğini varsayar. Bu sebeple de ekonomide atıl fonların olmaması gerektiği savunurlar. Bütçe açıklarının finanse edilmesi amacıyla borçlanma ve vergilerin artırılması yoluna gidilirse, sadece kamu kesimi ile özel kesim arasındaki dağılım değişecek, ekonomideki mevcut fonların özel kesimden kamu kesimine aktarılması sağlanacaktır (Şen, Sağbaş ve Keskin, 2007: 51).

Monetarist Yaklaşım, bütçe açıklarının finansmanında borçlanma ve merkez bankası kaynaklarının kullanılması yerine monetizasyonu tercih eden duruş sergilemektedir. Monetarist İktisatçılardan Thomas Sargent birincil bütçe açığının

finansmanında borçlanmanın monetizasyona göre daha enflasyonist olduğunu ileri sürmektedir (Şen, Sağbaşı ve Keskin, 2007 52).

3.1.5. Kamu Tercih Teorisi Yaklaşımına Göre Bütçe Açıkları

Kamu tercihi teorisi' nin temellerinin 18. yy kadar uzandığı belirtilmektedir. Modern anlamda ise II. Dünya Savaşı sonrasında kamu kesiminin hızla büyümesiyle gerçekleşmiştir. Gordon TULLOCK, Kennet ARROW, Duncan BLACK, Anthony DOWNS, Mancur OLSON, James M. BUCHANAN gibi düşünürlerin de katkısıyla Kamu Tercih Teorisi geliştirilmiştir (Aktan, 2000).

Kamu Tercih ekonomisinde metodolojik bireysellik ilkesi gereği bireyler rasyonel davranış içerisinde ve kendi çıkarlarını maksimize etmeye çalışırlar. Aynı şekilde politik mübadele ilkesi gereği de politikacılar arasında da faydalarını maksimize etmeye çalışırlar (Dura, 2006:111). Kamu ekonomisinin temel amacı olan kamu çıkarı ve toplumsal çıkar maksimize etme düşünceleri desteklenmemektedir. Kamu ekonomisinin başarısızlığı rasyonel seçmenlerin bilgisizliği ve ilgisizliği, çıkar gruplarının rant kollama faaliyetleri, oy ticareti, kamusal mal ve hizmetlerin bir bütün halinde sunulması gibi sebeplerden kaynaklanmaktadır (Kızıllıboğa, 2012: 99).

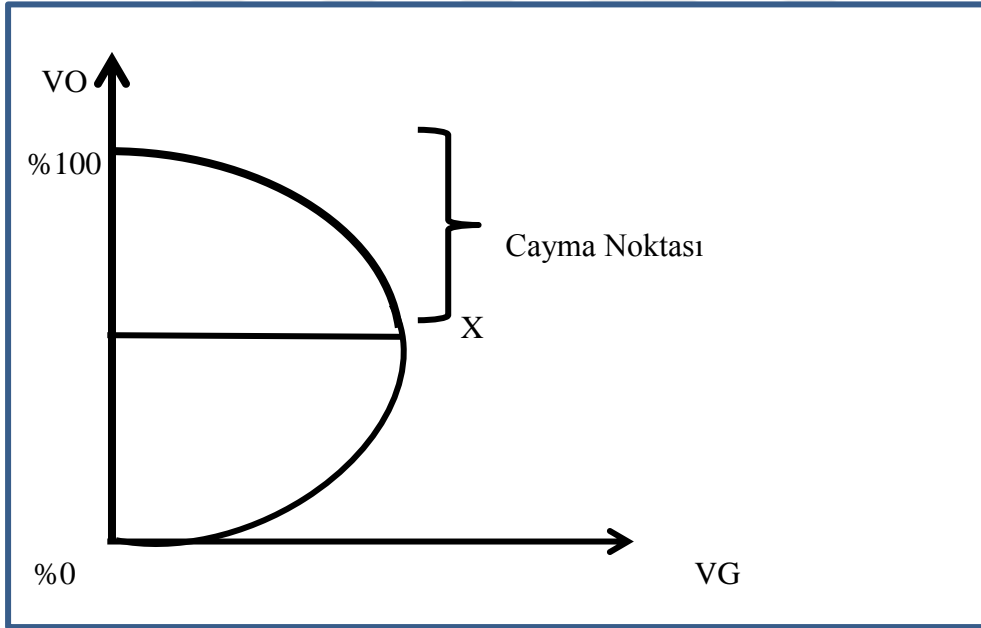
Yukarıda temel özelliklerinden bahsettiğimiz Kamu Tercih Teorisi denk bütçeyi savunmaktadır. James Buchanan'a göre ABD tarihinin ilk devrelerinde denk bütçeyi benimsemiştir. II. Dünya savaşının öncesine kadar bütçe açıkları günah olarak görülmüştür. Ortada yazılı olmayan temel bir sınırlama bulunmaktaydı. Kamu tercihi bütçe açıklarının azaltılmasıyla denk bütçe politikası uygulanmaya başlanmıştır. Buchanan'a göre bütçe açıklarının azaltılması için maliyetler hükümet programlarından yararlananlara veya vergi mükelleflerine yüklenmelidir. Denk bütçe politikasının uygulanması için vergiler artırılmalı ya da kamu harcamaları azaltılmalıdır (Şen, Sağbaşı ve Keskin).

3.1.6. Arz Yönlü İktisat Yaklaşımına Göre Bütçe Açıkları

Arz Yönlü İktisat Yaklaşımı 1970'lerde Keynesyen İktisat'a tepki tepki olarak doğmuştur. Bu düşüncenin gelişiminde Robert Mundell, Artur B. Laffer ve Jude Wanniski öne çıkmaktadır (Doğan, 2006: 254).

Arz Yönlü İktisat Yaklaşımında toplam talebin etkilenmesi açısından maliye politikasına ağırlık vermeyi anlamlı bulmamaktadır. Devletin temel amacının piyasa etkinliğini artırıcı önlemler olarak ekonominin potansiyel büyüme hızına ulaşması gerektiği savunmaktadır (Savaş, 1986:181). Arz Yönlü iktisatın temel politika aracı olan vergi oranları, vergi indirimi ve teşviklerinin etkisiyle verimliliğin artmasına ve enflasyonun önlenmesine dikkat çekmiştir (Krugman, 2001: 93).

Arz yönlü iktisat yaklaşımında ekonomide vergi oranlarının optimal düzeyin üzerinde olduğu varsayımına göre vergilerde yapılacak indirimin üretimi ve dolayısıyla vergi gelirlerini artırarak ekonomik büyüme ile kaynak kullanımında ve dağılımında etkinliğin sağlanacağını fikrini savunmaktadır. Keleher' e göre (1982: 111 akt. Aktan: 2000) marjinal vergi oranlarındaki değişiklikler ekonomik birimlerin karar ve faaliyetlerini 3 şekilde değiştirmektedir; “boş durmaya karşı çalışmanın görelî fiyatını, cari tüketim yerine gelecekte tüketimde bulunmanın görelî fiyatını, piyasa ekonomisi içinde faaliyette bulunma yerine yeraltı ekonomisinde faaliyette bulunmanın görelî fiyatını.”

Şekil 9: Laffer Eğrisi (Laffer, 2004:1)

Şekil 9’da Laffer Eğrisinin çizildiği grafikte eksenlerden dikey ekseninde vergi oranı yata ekseninde ise vergi gelirleri gösterilmiştir. Vergi oranı sıfır olduğu zaman devletin eline geçecek vergi geliri de sıfır olacaktır. Vergi oranının sıfır olması durumunda vergi matrahi

geniş olsa dahi devlet vergi geliri elde edemez. Vergi oranı %100 olduğu zaman da devletin eline geçecek vergi geliri yine sıfır olacaktır. Zira vergi oranı %100 olduğunda bireyler çalışmak istemezler (Laffer, 2004:1).

Arz Yanlı İktisat yaklaşımında bütçe açıklarına vergi odaklı bakılmaktadır. Bütçe açıklarının sebebi yüksek vergilerin yatırımları ve dolayısıyla üretimi olumsuz etkilemesidir. Vergi oranları sıfıra yakın olduğu zaman toplam üretimde de azalma yaşanacaktır. Çünkü vergilerin düşük olması piyasanın işlemesi amacıyla yapılan kamu harcamalarının da yapılmaması anlamına gelmektedir. Vergi oranlarının yüksek olması durumunda da çalışma arzusu olumsuz etkilenerek tasarrufları ve yatırımları azaltacaktır. Yatırımların azalması milli gelirin ve vergi hâsılatının azalmasına sebep olacaktır. Arz yanlı iktisat yaklaşımına göre bütçe denklığıne azami riayet gösterilmelidir. (Şen, Sağbaş ve Keskin, 2007: 57).

3.2. Bütçe Açıklarının Makro Ekonomik Etkileri

Makroekonomik dengenin bütçe açıklarından olumsuz etkilendiği bilinmektedir ve bu konularla ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Çalışmamızda bütçe açıklarının temel makroekonomik değişkenler üzerindeki etkileri incelenmiştir (Hayırlı, 2012: 29).

3.2.1. Ekonomik Büyümeye Etkisi

Devletler kamu harcamalarını kamu gelirlerinin altında tutarak ulusal tasarrufları artırma yoluna gidebilirler, bu durum gelişmekte olan ülkeler için gerçekleşmesi zor bir ihtimaldir. Özel yatırım harcamaları ve büyümeye kaynak olması amacıyla yapılan kamu borçlanmalarının bütçe açıklarını finanse etmek amacıyla kullanılması büyümeyi yavaşlatacaktır (Demir, Çevik ve Beşer, 2005).

Hossain ve Chowdhury' a (1998: 150-152) göre büyük bütçe açıkları enflasyona neden olmakta, enflasyonist ortamdaki belirsizliğin artmasıyla nispi fiyatlarda ve kaynak dağılımından sapma yaşanmaktadır. Bu durum yatırımların ve ekonomik büyümenin azalmasına neden olmaktadır.

3.2.2. Fiyat İstikrarına Etkisi

Bütçe açıkları borçlanma yoluna gidilerek kapatıldığı zaman oluşan borçlanma da yine borçlanarak finanse edilmektedir. Yüksek faizlerle yapılan borçlanmalar da

enflasyonist etki yapmaktadır. Bütçe açıklarının borçlanma yoluna gidilerek finanse edilmesi enflasyonun başlıca sebepleri arasında görülmektedir. Enflasyonun artması ile birlikte devlet bütçesi ve borçlanma artmakta bu durum da bütçe açıklarının artmasına neden olmaktadır (Şener, 2007: 8).

Fischer ve Easterly' e (1990: 139-140) göre bütçe açıkları kısa dönemde ya da sonraki dönemde enflasyon yaratma eğilimi gösterebilir. Hiperenflasyonun yaşandığı ülkelerde bütçe açığı büyüklüklerinin de yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Enflasyonla birlikte bütçe açığının yaşanması olgusuna Keynes Olivera-Tanzi etkisi olarak ifade etmektedir. Enflasyonun yüksek olması vergi gelirlerini reel olarak azalttığı gibi bütçe açıklarının finanse edilmesi için basılan paralarında satın alma gücünü düşürür.

Yüksek enflasyon aynı zamanda paradan kaçışa neden olur. Enflasyonla birlikte bütçe açığının yaşandığı ilk dönemde enflasyon düşüktür. Ancak bütçe açıkları oluştuğunda devletin uyguladığı anti enflasyonist politikaların etkisiyle enflasyonun daha da artması ihtimali bulunmaktadır (Fischer ve Easterly, 1990: 140). Özellikle devletin para basarak uyguladığı senyoraj vergisi ile bir taraftan gelir dağılımı bozulurken diğer taraftan paranın ateş gibi avuçta taşınmayıp hemen harcanması sonucunda büyük ölçüde fiyat artışları doğurur ve enflasyonu körükler.

3.2.3. Bütçe Açıklarının Faiz Oranlarına Etkisi

Bütçe açıklarının finansmanı için monetizasyon tercih edilirse, yaratılan para büyüme oranından daha fazla olması neticesinde enflasyonist süreçte nominal faiz oranları yükselecektir. Eğer bütçe açıklarının finansmanı için monetizasyon yerine kamu borçlanması tercih edilirse, enflasyonist olmayan bir ekonomide, bu durum reel faiz oranlarının artmasına sebep olacaktır. Bütçe açıklarının finansmanında kamunun fon piyasasından fon çekmesi tercih edilirse, bu durum özel kesimin yatırımlarının dışlanmasına sebep olacaktır. “Fon arzında değişiklik yokken fon talebinin artması fon fiyatların artmasına ve faiz oranlarının yükselmesine sebep olacaktır.” (Yelmer, 2013: 34).

3.2.4. Bütçe Açıklarının İstihdama Etkisi

Klasik iktisadi görüşte piyasaların dengede olduğu, arz ve talep dengesinde aksaklık yaşandığı zaman piyasaların tekrar dengeye geleceği fikri 1929 yılındaki krizin geçmesine yetmediği gibi piyasada krizi daha da ağırlaştırmış. Keynes ise ekonominin her

zaman kendiliğinden dengeye gelmediğini, ekonominin eksik istihdam da dengede olabileceğini savunmuştur. Devlet tam istihdamı sağlamak için tüketim ve yatırım harcamalarını artırarak efektif talebi artırmaya çalışacaktır (Barışık ve Kesikoğlu, 2003: 64).

Kamu harcamaları içerisinde cari ve yatırım harcamaları önemli bir yer tutmaktadır. Kamu kesimi işsizliğin yüksek olduğu bir ekonomide harcama yoluyla işsizliği azaltabilir. Kamu kesimi özel sektörün gelişimini teşvik etmek amacıyla alt yapı harcamaları yaparak yatırımın ve istihdamın artmasına yardımcı olabilir. Artan kamu harcamalarının bütçe açıklarına neden olması ve faiz oranlarındaki artış yatırımları dışlayabilir (Barışık ve Kesikoğlu, 2003: 64). Bütçe açıkları deflasyon şartlarında istihdamın artışına neden olabilirken enflasyon şartlarında istihdamın daralmasına ve işsizliğin artmasına neden olabilir.

3.1.5. Bütçe Açıklarının Dış Dengeye Etkisi

Kesikoğlu'na (2005: 46) göre birçok ekonomistin yaptığı çalışmalarda bütçe açıkları ile dış ödemeler dengesi arasında etkileşim olduğu gözlemlenmiştir. Bütçe açıklarının finansmanı amacıyla hükümetler borçlanmaya başvurmakta ve borçlanma faiz oranlarını yükseltmektedir. Artan faiz oranları özel yatırımların cesaretini kırarak dışlama etkisi yapmaktadır. Borçlanmanın bir diğer etkisi de yabancılar için yurt içindeki finansal yatırımların çekici hale gelerek yurt içine fon akışının hızlandırılmasıdır. Bu durum döviz kurunun artışını engelleyerek yerli paranın aşırı değerlenmesine neden olmaktadır.

Yerli finansman yatırımları alabilmek için yabancı yatırımcılar kendi paralarını yerli paraya çevirmek zorundadırlar. Bu da yerli paranın aşırı değerlenmesine ve yabancı paranın da kur artışını engellemeye sebep olmaktadır. Yerli paranın değerlenmesi ihracatta üretim maliyetlerini artırdığı için ihracatın azalmasına, ithalatın artmasına ve böylece dış ticaret açıklarına neden olmaktadır. (Kesikoğlu, 2005: 46).

BÖLÜM IV

TÜRKİYE’DE BÜTÇE AÇIKLARI

Çalışmamızın bu bölümünde Türkiye’de bütçe hakkı, bütçenin tarihsel gelişimi, bütçe açıklarının nedenleri ve finansman kaynakları incelenmektedir.

4.1. Türkiye’de Bütçe Hakkı

Türkiye’ de bütçe hakkı Tanzimat fermanından sonra 1855 yılında yayınlanan “Hazine-i Celile Muvazene Defterinin Sureti Hakkının Tanzimine dair Nizamname” si ile ortaya çıkmıştır, fakat bu nizamname tüzük niteliğindedir. Bütçe hakkının kanun olarak ilk ortaya çıkması 1876 yılında yayınlanan Kanun-i Esas-i ile gerçekleşmiştir. Feyzioğlu’ na (1983/1984: 7) göre Anayasa “vergilerin ancak kanunla ve herkesin kudretine, mali gücüne göre alınacağını; bütçenin devletin takribi gelir ve giderlerini gösteren bir kanun olduğunu; gelir ve giderlerin yıllık ve bölüm itibariyle tasdike tabi olacağını belirtmiş ve kesin hesap kanununa dair de hükümler koymuştur.” Kanuni Esas-i tam anlamıyla uygulanamamış Anayasa hükümleri 1908 yılında II. Meşrutiyetin ilanından sonra uygulanabilmiştir.

Cumhuriyetin ilanından sonra Fransa’da uygulanmakta olan bütçe sisteminden uyarlanarak 1927 yılında Muhasebe-i Umumiye Kanunu kabul edilmiştir. Bütçenin hazırlanma, uygulanma ve denetimi bu kanuna tabi olmuştur (Bülbül, Ejder ve Şahan, 2005: 5). Söz konusu kanun gerekli düzenleme yapılarak Resmi Gazetede 24 Aralık 2003 tarihinde yayınlanan 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu çıkana kadar uygulanmıştır (Tüğen, 2007: 18).

4.2. Türkiye’de Bütçe Açıkları

Bütçe harcamalarının finansmanında bütçe gelirlerinin yetersiz kaldığı durumda açık oluşmaktadır. Gelirleri artırarak ya da giderleri azaltarak açıklar azaltılmaya çalışılmakta, fakat bu yöntemler yeterli olmadığı durumda borçlanma yoluna giderek açıklar finanse edilebilmektedir. Bir işçinin, ailenin ya da herhangi bir kurum, kulüp, kilisenin kendi bütçesinde yaşadığı açığı finanse etmek amacıyla borçlanması ile devletin bütçe açığını borçlanma yoluyla finanse etmesi yaklaşık olarak aynı sonuçları verecektir. (Buchanan, 1986: 149-156).

Türkiye'nin ilk kurulduğu dönemde paranın değerindeki yaşanan dengesizlikler, bütçe açıkları ve dış ticaret açıkları ülkenin hem ekonomik hem de siyasi varlığını tehdit eden önemli sorunlardı. Cumhuriyetin kurulduğu ilk dönemlerde bütçe açıklarından kaçınılmış ve denk bütçe politikası uygulanmaya çalışılmıştır. Devletin yükünün giderek atması ve kamu harcamalarının kamu gelirlerinin artışından fazla olmasıyla denk bütçe uygulaması yavaş yavaş terk edilmiştir (Hayırlı, 2012: 38).

Oktayer' e (2010: 434) göre 1980 yılından itibaren dış dengelerin bozulması ve artan bütçe açıkları sebebiyle 24 Ocak 1980 tarihinde Ekonomi İstikrar Programı yürürlüğe girmiştir. İstikrar programına göre; Türk Lirasının devalüe edilmesi, ihracat ve yabancı sermayenin teşvik edilmesi, esnek döviz kuru rejiminin belirlenmesi, fiyat kontrollerinin kaldırılması, ekonomide sıkı maliye politikasının uygulanmaya başlanması ve KİT ürünlerine zam yapılması öngörülmüştür. Akalın (1996: 17) Türkiye' de bütçe açıklarının sebeplerini aşağıdaki gibi sıralamıştır:

(1)ortanca seçmenin bedavacılığı, (2) hızlı nüfus artışı, (3) tasarrufların yüksek tutulan büyüme hızını finansmandan yetersiz kalışı, (4) mali disiplinin bulunmayışı, (5) kamu kesiminin büyüklüğü, (6) aşırı istihdam ve sübvansiyonları, (7)KİT'lerin varlığını, toplumsal bir ahlak kodunun bulunmayışı, (8) devletin piyasaya müdahalesini savunan iktisat okullarının (Keynesyen- Radikal Sol) yurdumuzda egemen olması.

Türkiye'de bütçe açıklarının finansmanından genel itibariyle monetizasyon ve borçlanma politikaları uygulanmıştır. 1984 yılından sonra bütçe açıklarının daha da artmasıyla birlikte açıkların finansmanı borçlanma politikası uygulanarak kapatılmaya çalışılmıştır. TL'nin değer kaybetmesi, artan bütçe ve dış ticaret açıkları sebepleriyle bozulan bütçe dengesinin düzelmesi için 5 Nisan 1994' de Ekonomik İstikrar Programı uygulanmıştır. Program göre vergi gelirlerini artırmak suretiyle bütçe açıklarının finansmanı öngörülmüştür. Nispi olarak bütçe açıkları azalmış fakat 1994 yılı sonrasında bütçe açıkları yeniden artmaya başlamıştır. 2000 ve 2001 krizleriyle bütçe açıkları daha da artmış, 2002 yılında Güçlü Ekonomiye Geçiş programı ile para ve maliye politikalarında düzenleme yapılmıştır.(Hayırlı, 2012: 38-39).

Bütçe'de disiplinin sağlanması amacıyla 10 Aralık 2003 tarihinde kabul edilen 5018 sayılı "Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu" 1 Ocak 2006 tarihinde yürürlüğe

girmiştir(Aksoy, 2010: 56). Bu kanunun amacı birinci maddesinde şu şekilde belirtilmektedir:

Bu kanunun amacı, kalkınma planları ve programlarda yer alan politika ve hedefler doğrultusunda kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde elde edilmesi ve kullanılmasını, hesap verebilirliği ve malî saydamlığı sağlamak üzere, kamu malî yönetiminin yapısını ve işleyişini, kamu bütçelerinin hazırlanmasını, uygulanmasını, tüm malî işlemlerin muhasebeleştirilmesini, raporlanmasını ve malî kontrolü düzenlemektir.

5018 sayılı kanunla bütçe açıklarının azaltılması planlanmıştır. Bu kanunla birlikte “çok yıllık bütçe” sistemine geçilmiştir Çok yıllık bütçe uygulaması, Kamu gelir ve harcamalarının orta vadeli tahminlerinin yapılarak bütçe açıklarının azaltılması amacıyla harcamaları kontrol etmeyi öngörmüştür (Aksoy, 2010: 56).

4.3. Türkiye’de Bütçe Açıklarının Tarihsel Gelişimi

Çalışmamızın bu bölümünde bütçe açıklarının tarihsel gelişimini 1980 öncesi ve sonrası olarak iki ayırarak inceleyeceğiz. Genel ekonomisindeki köklü değişikliklere bağlı olarak 1980 bir dönemin sonu ve bir başka dönemin başlangıcı olarak alınabilir. 1980 sonrası ekonominin ana politikası devletin yerine piyasaların alması gerektiğini önermesidir (Kepenek, 2012: 253).

4.3.1. 1980 Öncesi Dönemde Bütçe Açıkları

Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne geçiş süreci Anadolu’da verilen ölüm kalım savaşı sonunda gerçekleşmiştir. Cumhuriyet Osmanlının maddi ve manevi mirası üzerine kurulmuştur Türkiye Cumhuriyeti Osmanlının uzun süren savaşlar sonunda yıpranmış vaziyette ve fakir sosyo-ekonomik halinde devralmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarındaki ekonomi politikaları ve iktisadi gelişmeler büyük ölçüde Osmanlı’dan devralınan mirasın izlerini taşımaktadır (Şahin, 2014: 21).

Cumhuriyetin ilk yıllarında uygulanan denk bütçe politikaları ile yüksek miktarlarda bütçe açıklarının önüne geçilmiştir. Ancak ilerleyen dönemlerde kamu harcamalarının artmasıyla birlikte bütçe açıkları da artış göstermiştir. Bütçe açıklarının büyümesindeki temel sebep kamu harcamalarının artmasıdır. (Öner, 1996: 156).

Cumhuriyetin ilk yıllarında 1924-1938 tarihlerinde “denk bütçe düzgün bütçe” ilkesine bağlı kalınmıştır. Cumhuriyetin ilk bütçe düzenli yasası 1924 yılı Şubat ayında çıkarılmıştır. Hükümet bütçe açıklarından kaçınarak gelir kadar harcama yoluna gitmiştir.1924-1925 yıllarında bütçe açık vermiş, 1926-1930 yılları arasında bütçe fazlası verilmiştir (Şahin, 2014: 42).

Kamu harcamalarının artırılması ile sanayi yatırımlarının yapılmasına rağmen bütçe açıklarından kaçınılmış ve bu dönemde bütçe fazlası dahi verilmiştir. Gerekli iç ve dış kaynaklar başka yollardan sağlanarak gerçekleştirilmiştir (Yentürk ve Kepenek, 2009: 66). Cumhuriyetin ilk yıllarında finansman kaynağı olması sebebiyle devletçi sanayileşme ile birlikte vergi gelirleri artırılmıştır (Türkal, 2011: 104).

1924 yılında denk bütçe uygulamasına geçilmesine rağmen 1925 yılında bütçe açık vermiştir. Bunun en önemli nedeni, 552 sayılı yasayla Aşar vergisi kaldırılmış, aşar vergisinin yerine Kazanç vergisi ve Muamele vergisi getirilmiş fakat Aşar vergisinin yerini dolduramamıştır (Şen, Sağbaş ve Keskin, 2007: 159; Türkal, 2011: 103).

Türkiye 1963 yılı itibariyle planlı kalkınma dönemine girmiştir.1973 yılından itibaren program bütçe uygulamasına geçilerek bütçe uygulamalarında önemli bir değişiklik yoluna gidilmiştir. 1964-1973 yıllarını kapsayan dönemde istikrarlı ve planlı kalkınmaya önem verilmiştir (Öner, 1994: 19).

1929 yılında yaşanan Dünya ekonomik bunalımı 1930 yılı itibariyle Türkiye üzerinde etkisini göstermeye başlamıştır. Devlet ekonomiye müdahalesini giderek artırmış, özellikle sanayi sektöründe devlet desteği ile girişimcilik yoğunlaşmıştır. Hükümet 1932 yılı itibariyle sanayileşmeyi hızlandırmak amacıyla sanayi planı hazırlamaya başlamış ve 1934 yılında Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı uygulamaya geçirilmiştir (Şahin, 2014: 44-45).

İkinci Beş Yıllık Sanayi Planının hazırlanması için 1936 yılında hazırlanmış fakat 1930’lu yılların yarısından sonra İkinci Dünya Savaşının belirtileri sebebiyle bu plan uygulanması yerine savaşa uygun ekonomi politikalarına diğer bir deyişle savunma harcamalarının artırılmasına kaydırılmıştır. İkinci Dünya savaşının yaşandığı yıllarda (1939-1945) bütçe kaynaklarına dikkat edilmesine rağmen kamu harcamaları artmıştır. Savaşın başladığı 1939 yılında 156 milyon TL olan savunma harcamaları 1940 yılında % 75 oranında artarak 273 milyon TL’ ye ulaşmıştır (Şen, Sağbaş ve Keskin, 2007: 166).

Hükümet savunma harcamalarına finansman sağlamak ve enflasyonist baskıları azaltmak amacıyla 11 Kasım 1942’de Varlık Vergisi Kanunu çıkarılmıştır. Varlık vergisi ile gerçekleştirilen tahsilât 1943 yılı kamu harcamalarının %38’ini karşılamıştır (Şahin, 2014: 74).

Tablo 2: 1924-1949 yılları Genel Bütçe, Gelir, Gider ve Açıkları

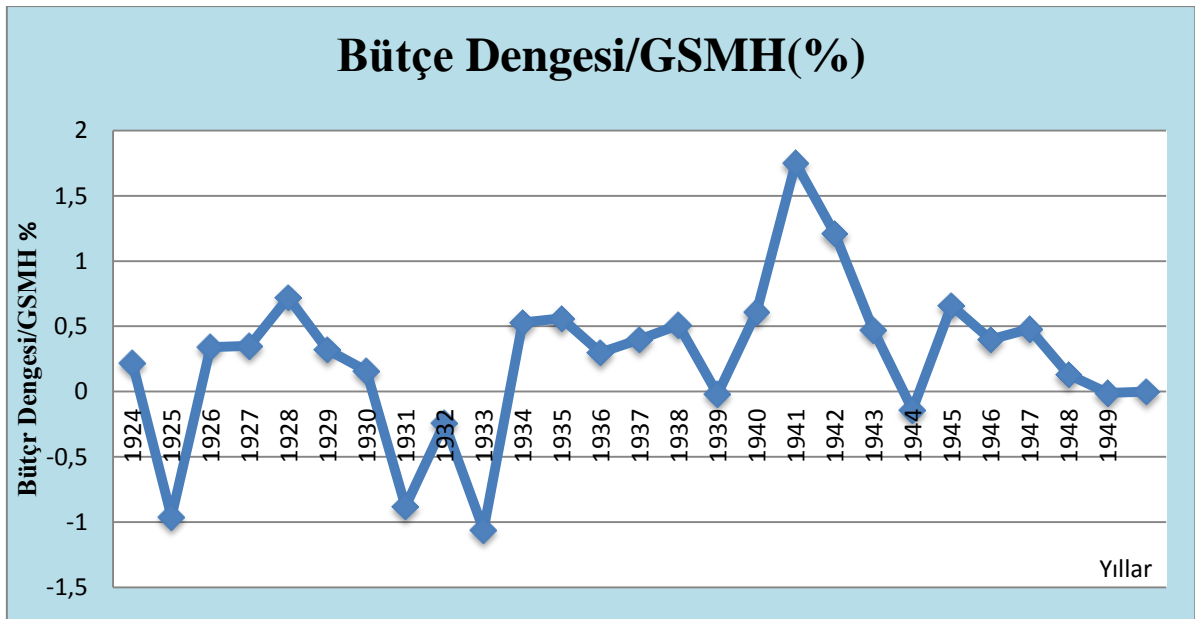
Tarih	Bütçe Giderleri	Bütçe Gelirleri	Bütçe Dengesi	GSYH	GSYH Oranları (%) Bütçe Giderleri	GSYH Oranları (%) Bütçe Gelirleri	GSYH Oranları (%) Bütçe Dengesi
1924	141	147	5	2.378	5,94	6,16	0,22
1925	215	186	-29	3.008	7,13	6,18	-0,96
1926	191	202	11	3.253	5,88	6,21	0,34
1927	223	234	10	2.901	7,70	8,05	0,35
1928	228	251	23	3.210	7,10	7,82	0,72
1929	255	268	13	4.075	6,25	6,57	0,32
1930	249	254	5	3.114	7,99	8,16	0,16
1931	239	215	-24	2.730	8,74	7,86	-0,88
1932	241	235	-6	2.300	10,47	10,23	-0,24
1933	256	232	-24	2.235	11,43	10,38	-1,06
1934	266	279	13	2.386	11,14	11,67	0,53
1935	302	317	15	2.572	11,74	12,31	0,56
1936	310	321	10	3.323	9,34	9,65	0,30
1937	364	378	14	3.543	10,29	10,68	0,40
1938	376	395	19	3.715	10,12	10,63	0,51
1939	479	478	-1	4.044	11,85	11,82	-0,02
1940	637	666	29	4.717	13,50	14,11	0,61
1941	686	789	103	5.872	11,67	13,43	1,75
1942	1.072	1.218	147	12.143	8,82	10,03	1,21
1943	1.215	1.301	86	18.085	6,72	7,19	0,47
1944	1.329	1.310	-19	13.098	10,14	10,00	-0,14
1945	742	812	71	10.720	6,92	7,58	0,66
1946	1.270	1.324	54	13.458	9,43	9,84	0,40
1947	1.909	1.980	71	14.801	12,90	13,38	0,48
1948	1.798	1.822	24	18.634	9,65	9,78	0,13
1949	2.066	2.065	-2	17.770	11,63	11,62	-0,01

Kaynak: URL-1, 2016.

*1924-1949 GSMH rakamları

**1924-1949 Konsolide Bütçe Rakamları, Milyon TL

Tablo 2'yi incelediğimizde zaman 1925, 1931 ve 1933 yılları hacrinde 1924-1938 yılları arasında bütçe açığı görülmektedir. Bütçe giderleri ile bütçe gelirlerinin GSMH' ye oranları yaklaşık olarak aynı düzeylerde gerçekleşmiştir. Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda uygulanmak istenilen denk bütçe politikasına bağlı kalmaya çalışılmıştır. 1939 yılında II. Dünya savaşının başlamasıyla birlikte savunma harcamalarının arttığı 1944 yılında seferberlik ve savunmanın en üst seviyelere ulaşmasıyla kamu gelirleri kamu harcamalarını finanse edememiştir. Savaşın olumsuzluklarına rağmen 1944 -1949 yılları arasında bütçe açığı verilmemiştir. Bütçe Açığı/GSMH (%) oranının grafiksel gösterimi aşağıdaki gibidir.

Şekil 10: 1924-1949 yılları Bütçe Dengesi/GSMH (%) (URL-1, 2016).

1950-1960 yılları arasında Demokrat Parti Hükümeti devletçiliği ve devletin ekonomiye sert müdahalesini eleştirmiş ve ekonomide liberasyonu artıracak adımlar atmıştır. Ekonomide liberalizm düşünceden daha çok zorunluluktan kaynaklanmaktadır. 1952 yılından sonra enflasyon ve döviz kurlarındaki önlenemeyen artışlar liberalizm politikalarının mecburi yönlerini göstermektedir (Baytal, 2007: 550-551).

Dışa açık iktisat politikası yaklaşımı amacıyla 1951 yılında çıkarılan ve 1954 yılında daha da liberal hale getirilen Yabancı Teşvik Kanunu uygulanmıştır. Yabancı sermayenin teşvik edilmesi amacıyla 1954 yılında Petrol Kanunu çıkarılarak Türkiye'de petrol aramalarına teşvik edilmiştir. 1950-1960 döneminde özel sektör yatırımlarında artış

yaşanmasına rağmen, kamu kesiminin desteğiyle yapılan sanayi yatırımlarında azalma yaşanmıştır. Bu dönemde tarım ve sanayi sektörü için ara ve yatırım mallarına ve ulaşım ve haberleşme alt yapı yatırımlarına yoğunlaşmıştır. 1956 yılına kadar sanayi için gerekli olan ara ve yatırım malları ithalat yoluyla yapılmış ve büyüme oranlarını artırmıştır. 1950-1957 yılları arasında sanayi sektöründe %10 büyüme yaşanmış, fakat 1956 yılı sonrasında döviz yetersizliği sebebiyle sanayi için ara ve yatırım malları olumsuz etkilenmiştir (Şahin, 2014: 93-106).

Demokrat Parti döneminde ekonomide liberal politikalar uygulamak istenmesine rağmen kamu müdahalelerinde azalma yerine kamunun ekonomiye müdahalesi daha da artmıştır. TCDDY (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demir Yolları), PTT (Posta Telefon ve Telgraf Genel Müdürlüğü), DMO (Devlet Malzeme Ofisi) örneklerinde olduğu gibi KİT'lerde de artışlar yaşanmıştır. Bu dönemde savaş ekonomisinin etkilerinden kurtulmak amacıyla ekonomide liberal düşünce uygulanmaya çalışılmış, fakat ekonomide uygun davranışların yetersizliği nedeniyle uygulanamamıştır (Takım, 2012:166).

Tablo 3: 1950-1960 yılları Genel Bütçe, Gelir, Gider ve Açıklar

Tarih	Bütçe Giderleri	Bütçe Gelirleri	Bütçe Dengesi	GSYH	GSYH Oranları (%) Bütçe Giderleri	GSYH Oranları (%) Bütçe Gelirleri	GSYH Oranları (%) Bütçe Dengesi
1950	1.956	1.841	-115	19.030	10,28	9,68	-0,60
1951	2.060	2.116	56	22.855	9,01	9,26	0,25
1952	2.640	2.704	63	26.289	10,04	10,28	0,24
1953	2.572	2.543	-29	30.632	8,40	8,30	-0,09
1954	2.727	2.609	-119	31.260	8,72	8,34	-0,38
1955	3.453	3.399	-53	37.591	9,18	9,04	-0,14
1956	3.711	3.573	-139	43.376	8,56	8,24	-0,32
1957	4.377	4.338	-40	57.685	7,59	7,52	-0,07
1958	5.251	5.268	16	68.844	7,63	7,65	0,02
1959	7.047	7.155	108	86.036	8,19	8,32	0,13
1960	7.789	7.749	-40	92.018	8,46	8,42	-0,04

Kaynak: URL-1, 2016.

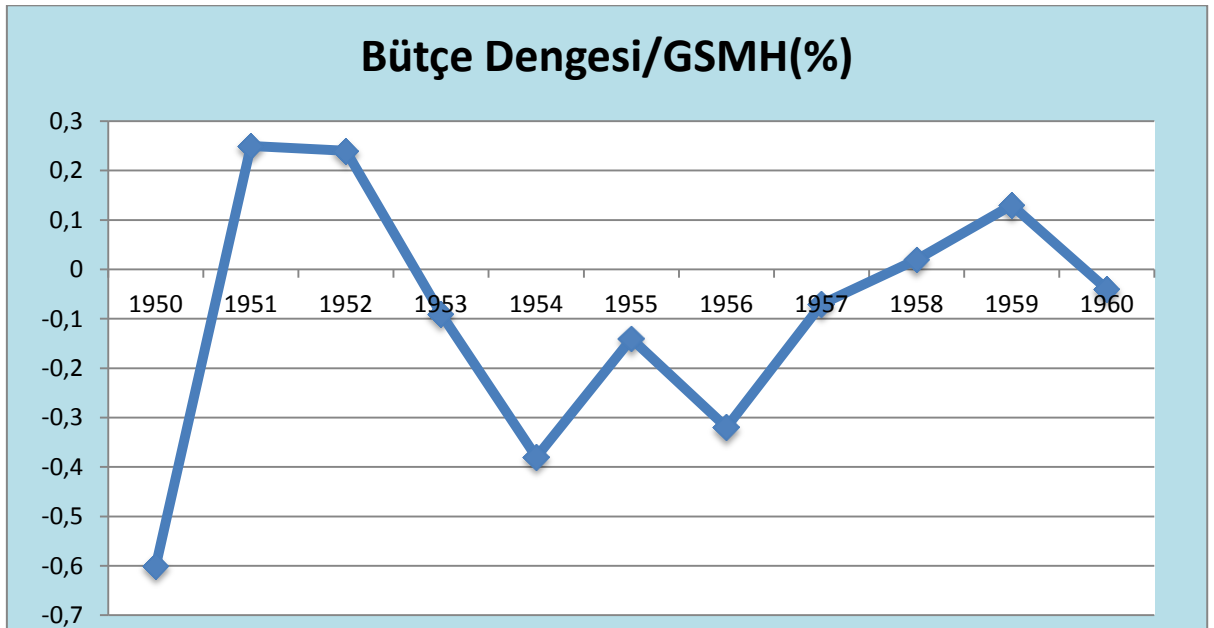
*1950-1960 GSMH rakamları

**1950-1960 Konsolide Bütçe Rakamları, Milyon TL

Tablo 3, 1950-1960 yılları arasındaki bütçe gelir, gider ve dengesini göstermektedir. Demokrat Parti Hükümeti 1956 yılından sonra enflasyonu azaltmak ve kâr oranını artırmak amacıyla Milli Koruma Kanunu yürürlüğe girdirerek, ithalat kotası koyarak tedbir almaya çalışmış fakat istenilen sonuca ulaşamamıştır. Enflasyon ve işsizliğin artması, büyümenin yavaşlamış ve bütçe açıkları kronikleşmiştir. 1958 yılında borç yükünün artması ve ödeme gücü yetersizliği sebebiyle moratoryum ilan edilmiştir. (Şen, Sağbaş ve Keskin, 2007: 172-173).

Bütün bu yaşananlar sonrasında Hükümet tek başına ekonomideki kötü gidişatı durduramayacaklarını anladıkları için Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü'nden (OEEC) yardım talebinde bulunmuşlardır. Örgütün Türkiye için hazırladığı rapora göre; Türk Lirasının devalüe edilmesi, para arzının kontrol altına alınmasına, bütçe denkleğinin sağlanması için bütçe harcamalarının azaltılması, verimli ve kısa projelere öncelik verilmesi gerektiği şeklinde önlemler sunmuşlardır. İstikrar paketinin uygulamaya konulması karşılığında 400 milyon dolarlık Türkiye'den alacağı borcu ertelemiş ve 359 milyon dolar yeni borç vermiştir (Baytal, 2007: 557-558).

Şekil 11'de görüldüğü gibi istikrar tedbirleri uygulanması ile bütçe açıkları düşüş trendine girmiştir. İstikrar paketi kapsamında devalüasyon yapılması kararı, enflasyonun yapısının değişmesine, talep enflasyonu yerine maliyet enflasyonuna sebep olmuştur (Şen, Sağbaş ve Keskin: 2007: 175).

Şekil 11: 1950-1960 yılları Bütçe Dengesi/GSMH (%) (URL-1, 2016).

Kepeneğe (2012: 140) göre daha önceki deneyimlerden farkı olarak 1963 sonrasında hazırlanan kalkınma planları ekonominin ve toplumsal gelişmelerin tüm yönlerini içermektedir. 1980 yılına kadar yapılan dört kalkınma planı ekonominin ve toplumsal gelişmelerinin uzun dönem içerisinde alacağı biçime göre hazırlanmıştır.

Beş yıllık kalkınma planı Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanıp 1963 yılında uygulamaya konulmuştur. Plan ve programlar çerçevesinde yatırımların gerçekleşmesi ve bu yatırımların finansmanı amacıyla bütçe ödenekleriyle karşılanması ve bütçe ödeneklerinin dışına çıkılmaması planlanmıştır Tablo 4'te görüldüğü gibi bütçe açıkları GSMH'nin %2'sinden daha düşük oranda gerçekleşmiştir (Şen, Sağbaşı ve Keskin, 2007: 177-178).

Tablo 4: 1961-1980 yılları Genel Bütçe, Gelir, Gider ve Açıkları

Tarih	Bütçe Giderleri	Bütçe Gelirleri	Bütçe Dengesi	GSYH	GSYH Oranları (%) Bütçe Giderleri	GSYH Oranları (%) Bütçe Gelirleri	GSYH Oranları (%) Bütçe Dengesi
1961	11.866	11.633	-233	9.036	12,16	11,92	-0,24
1962	9.745	9.845	100	10.476	8,60	8,68	0,09
1963	12.442	12.609	167	12.564	9,49	9,62	0,13
1964	14.303	13.690	-613	14.021	10,22	9,78	-0,44
1965	15.420	14.803	-617	15.195	10,30	9,89	-0,41
1966	18.226	18.136	-90	17.660	10,25	10,20	-0,05
1967	21.552	21.785	233	19.786	10,87	10,99	0,12
1968	23.261	22.669	-592	22.580	10,58	10,31	-0,27
1969	26.715	25.115	-1.600	26.670	10,87	10,22	-0,65
1970	34.708	34.919	211	29.893	12,56	12,64	0,08
1971	49.081	42.738	-6.343	38.472	14,32	12,46	-1,85
1972	54.364	54.011	-353	51.968	13,27	13,18	-0,09
1973	67.524	65.309	-2.216	62.268	13,10	12,67	-0,43
1974	82.270	78.366	-3.904	83.092	11,77	11,21	-0,56
1975	119.994	118.769	-1.226	906.196	13,24	13,11	-0,14
1976	162.358	158.403	-3.955	1.151.954	14,09	13,75	-0,34
1977	248.314	236.128	-12.186	1.473.945	16,85	16,02	-0,83
1978	361.555	337.686	-23.870	2.194.336	16,48	15,39	-1,09
1979	633.217	573.053	-60.164	3.831.892	16,52	14,95	-1,57
1980	1.147.552	988.227	-159.325	7.031.234	16,3	14,05	2,27

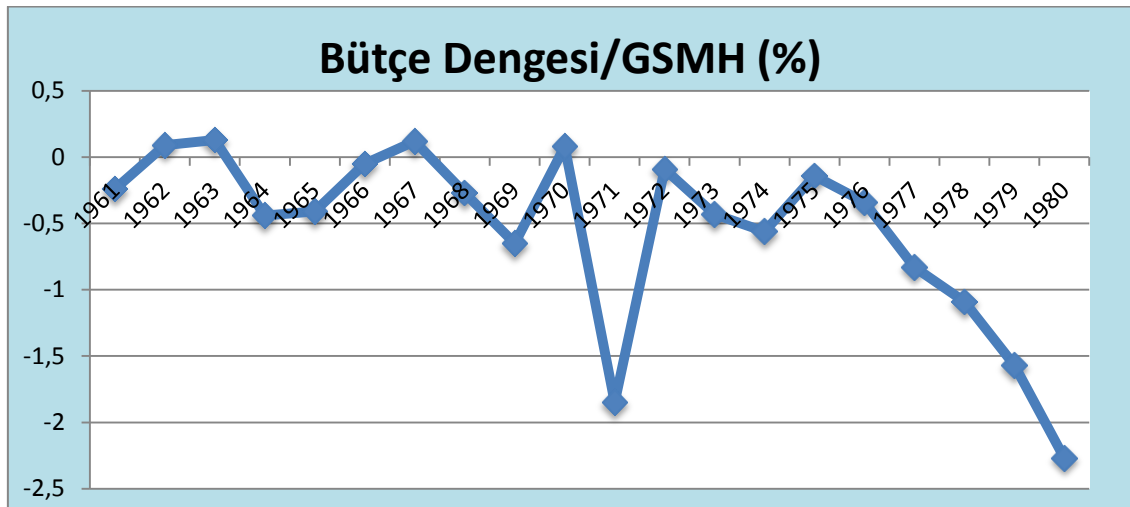
Kaynak: URL-1, 2016.

*1961-1980 GSMH rakamları

**1961-1980 Konsolide Bütçe Rakamları, Milyon TL

Türkiye 1970'li yıllara vergi reformuyla girmiştir. 1970 yılında yürürlüğe giren Finansman Kanunu kamu gelirlerini artırmıştır. 1973 yılında yaşanan Kıbrıs Barış harekâtı, petrol fiyatlarının artmasına bağlı olarak enflasyonun artması ve kamu harcamalarının azalmasına sebep olmuştur. Birinci kalkınma planı döneminde bütçe açıkları mütevazı seviyede kalmış fakat 1971 yılı sonrasında artan kamu harcamalarına kamu gelirlerinin karşılayamaması oluşan açıkların finansmanı için ek kaynak ihtiyacına neden olmuştur. Bütçe açıkları iç ve dış borçlanma yoluna giderek ya da Hazine'nin TCMB' den aldığı avanslarla finanse edilmiştir. Hazinenin dönemin sonuna doğru bütçe açıklarının finansmanı amacıyla TCMB' den borçlanma yoluna giderek kapatması yani açıktan finansman sağlanması para arzını artırarak enflasyona sebep olmuştur (Şahin, 2014:160-165).

1970'li yılların ikinci yarısından itibaren ekonomide yaşanan istikrarsızlıklara siyasi istikrarsızlıkların eklenmesi ekonomide krizin derinleşmesine ve döviz darboğazına sebep olmuştur. Konsolide bütçe açıklarının artması ile birlikte KİT'lerin açık vermesi de eklenince 1979 yılından itibaren konsolide bütçe açığı/GSMH oranı artmıştır (Şen, Sağbaş ve Keskin, 2007: 178-180). Şekil 12'de bütçe dengesi/GSMH oranındaki artış ve azalışlar daha net görülmektedir.

Şekil 12: 1961-1980 Bütçe Dengesi/GSMH (%) (URL-1, 2016.)

4.3.2. 1980 Sonrası Dönemde Bütçe Açıkları

OPEC üyelerinin 1979 ve 1980’de petrol fiyatlarını %150 oranında ikinci kez artırması 1974 yılında yapılan fiyat artışına göre daha düşüktü fakat çok daha yüksek fiyat düzeyinden yapıldığı için ülkelerin ihracatını ve ekonomilerini olumsuz şekilde etkilemiştir. Yaşanan krizlerin çözümü amacıyla 24 Ocak 1980 yılında İstikrar programı uygulamaya konulmuştur (Keşkek, 2014: 98).

24 Ocak kararlarının temel felsefesi ekonomide devlet müdahalesini en aza indirmek, piyasa ekonomisini canlandırmak ve ekonomide fiyat mekanizmasını geçerli kılmaktır. Kısaca 24 Ocak kararları için Neo- Liberal bir yaklaşıma uygun hazırlanmış bir programdır diyebiliriz (Karluk, 2009: 418).

Türkiye’de 24 Ocak Kararlarının 1980-1989 yılları arasında önemli etkileri olmuştur. 24 Ocak kararlarının alınmasında 2 temel neden bulunmaktadır. Türkiye 1979 yılında fiyatların hızla yükseldiği, işçi ve işveren arasında sorunlar sebebiyle grevlerin yoğunlaştığı, döviz temininin zorlaştığı bir dönemdedi. 24 Ocak kararlarının alınmasındaki birinci neden yaşanan bu ekonomik sorunları hafifletmekti (Hatiboğlu, 1999: 18).

24 Ocak kararlarının alınmasındaki ikinci neden IMF, OECD OPEC gibi uluslararası kuruluşların baskısını hafifleterek dış finansman yardımı alabilmektir. Türkiye yüksek düzeyde borcu olmamasına rağmen ekonomisinde gerçekçi bir görüş hâkim olmadığı için yeni borç alamıyordu. Dış ödemelerin yapılarak ekonomin sorunların çözümlenebilmesi amacıyla borçlanmaya ihtiyaç duyulmaktaydı. 24 Ocak Kararları bu kurumların Türkiye’ye borç vermek için ülkede istedikleri kısıtları sağlamıştır (Hatiboğlu, 1999: 18).

Parasız’ a (2003: 283)’e göre 24 Ocak Kararlarının temel ilkelerini aşağıdaki gibi maddeler halinde sıralayabiliriz:

- Ekonominin yönetiminde mikro düzeyde müdahaleler yerine makro düzeyde müdahalelerde bulunarak karar bütünlüğü, tutarlılık ve uyum sağlamak.
- Özel sektörün imalat sanayi ve ihracat potansiyelinden maksimum düzeyde yararlanmak.

- Enflasyon kontrol altına alınarak ekonominin sağlıklı bir şekilde büyümesi sağlanmalıdır.
- Para ve kredi politikaları titizlikle uygulanarak enflasyon kontrol altına alınmalıdır. Hazine'nin Merkez Bankasından borçlanması takip edilmeli, kamu kesimi finansman açıkları kapatılmalıdır.
- Mevcut atıl kapasitelerin yatırımda tam olarak kullanılması sağlanmalı, atıl kapasite kullanıldıktan yeni yatırımlar yapılmalıdır.
- Tasarrufların artırılması için mali kurumlar aracılığı ile yönlendirilmesi için reel faiz politikalarının izlenmesi sağlanmalıdır.
- Finansman açıklarının kapatılması ve istihdam artırıcı yatırımların hızlandırılması için özel yabancı sermayenin teşvik edilmesi gerekmektedir.

24 Ocak 1980 tarihi itibarıyla esnek ve gerçekçi döviz kur politikası uygulamasına geçilerek Türk Lirası ABD dolarına göre %48,6 oranında devalüe edilmiştir. 47,10 TL olan kur 70,00 olarak yükselmiştir. “24 Ocak 1980 tarihinde 1 Mayıs 1981 tarihine kadar olan dönemde, döviz kurlarına %5’i aşmayacak şekilde kur ayarlamasına devam edilmiştir.” Merkez Bankası’na 1 Mayıs 1981 yılı itibarıyla günlük kur ayarlamaları yapması hususunda yetki verilmiştir (Parasız, 2003: 286).

Geleneksel olarak bütçe diye bilinen merkezi hükümet bütçesi, konsolide bütçe olarak adlandırılmakta ve genel bütçe ile katma bütçenin birleşiminden oluşmaktadır. Genel bütçe devletin tüm birimlerini, katma bütçeli kurumlar ise genel bütçeden ödenek alan, aynı zamanda devlet üniversiteleri gibi gelir kaynakları olan kuruluşlardır. 2006 yılından sonra bu ayrıma son verilmiştir. Eski genel bütçe merkezi hükümet bütçesi olarak, eski katma bütçe özel bütçeli idareler başlığı altında bir de üçüncü bir kalem olarak düzenleyici denetleyici kurullar eklenmiştir. 2006 yılı öncesi ve sonrasındaki bütçe karşılaştırmalarında bu yapısal fark göz önünde bulundurularak işlem yapılmalıdır (Kepenek, 2014: 261).

Mahalli idarelerin 1986 yılına kadar bütçe açıkları üzerinde etkisi bulunmamış, hatta gelir fazlası gerçekleşmiştir. 1986 yılı itibarıyla mahalli idareler de sürekli açık vermeye başlamıştır. 1984 yılı itibarıyla kamu dengesine dâhil edilen fonlar 1989 yılından sonra açık vermeye başlamıştır (Öner, 1996: 160).

Tablo 5: 1980-2002 yılları Bütçe Gelir-Gider Dengesi

Tarih	Bütçe Giderleri	Bütçe Gelirleri	Bütçe Dengesi	GSYH	GSYH Oranları (%) Bütçe Giderleri	GSYH Oranları (%) Bütçe Gelirleri	GSYH Oranları (%) Bütçe Dengesi
1980	1.147.552	988.227	-159.325	7.031.234	16,32	14,05	-2,27
1981	1.632.962	1.536.448	-96.514	10.620.920	15,37	14,47	-0,91
1982	1.764.895	1.622.165	-142.730	14.104.074	12,51	11,50	-1,01
1983	2.914.818	2.695.633	-219.185	18.692.826	15,59	14,42	-1,17
1984	4.278.255	3.769.962	-508.293	29.569.564	14,47	12,75	-1,72
1985	6.493.304	5.980.147	-513.157	47.176.942	13,76	12,68	-1,09
1986	8.311.421	7.153.602	-1.157.818	68.663.151	12,10	10,42	-1,69
1987	12.790.981	10.444.630	-2.346.351	100.444.611	12,73	10,40	-2,34
1988	21.446.013	17.587.328	-3.858.685	173.709.458	12,35	10,12	-2,22
1989	38.871.230	31.368.631	-7.502.599	305.579.274	12,72	10,27	-2,46
1990	68.354.408	56.572.566	-11.781.842	528.369.363	12,94	10,71	-2,23
1991	132.400.881	99.084.246	-33.316.635	847.031.885	15,63	11,70	-3,93
1992	225.398.205	178.070.168	-47.328.037	1.469.755.067	15,34	12,12	-3,22
1993	490.437.973	357.332.583	-133.105.390	2.664.115.913	18,41	13,41	-5,00
1994	902.453.637	751.615.000	-150.838.637	5.200.118.506	17,35	14,45	-2,90
1995	1.724.193.850	1.409.250.000	-314.943.850	10.434.646.597	16,52	13,51	-3,02
1996	3.961.308.043	2.727.958.000	-1.233.350.043	19.857.342.557	19,95	13,74	-6,21
1997	8.050.252.190	5.815.099.000	-2.235.153.190	38.762.505.967	20,77	15,00	-5,77
1998	15.614.441.482	11.811.065.000	-3.803.376.482	70.203.147.160	22,24	16,82	-5,42
1999	28.084.684.793	18.933.065.000	-9.151.619.793	104.595.915.540	26,85	18,10	-8,75
2000	46.705.028.674	33.440.143.000	-13.264.885.674	166.658.021.460	28,02	20,07	-7,96
2001	80.579.064.758	51.542.970.000	-29.036.094.758	240.224.083.050	33,54	21,46	-12,09
2002	115.682.349.519	75.592.324.000	-40.090.025.519	350.476.089.498	33,01	21,57	-11,44

Kaynak: URL-1, 2016.

* 1980-1997 yılları için GSMH Rakamları, 1998-2002 yılları için GSYH Rakamları kullanılmıştır.

*Tabloda konsolide bütçe rakamları kullanılmıştır, Milyon TL.

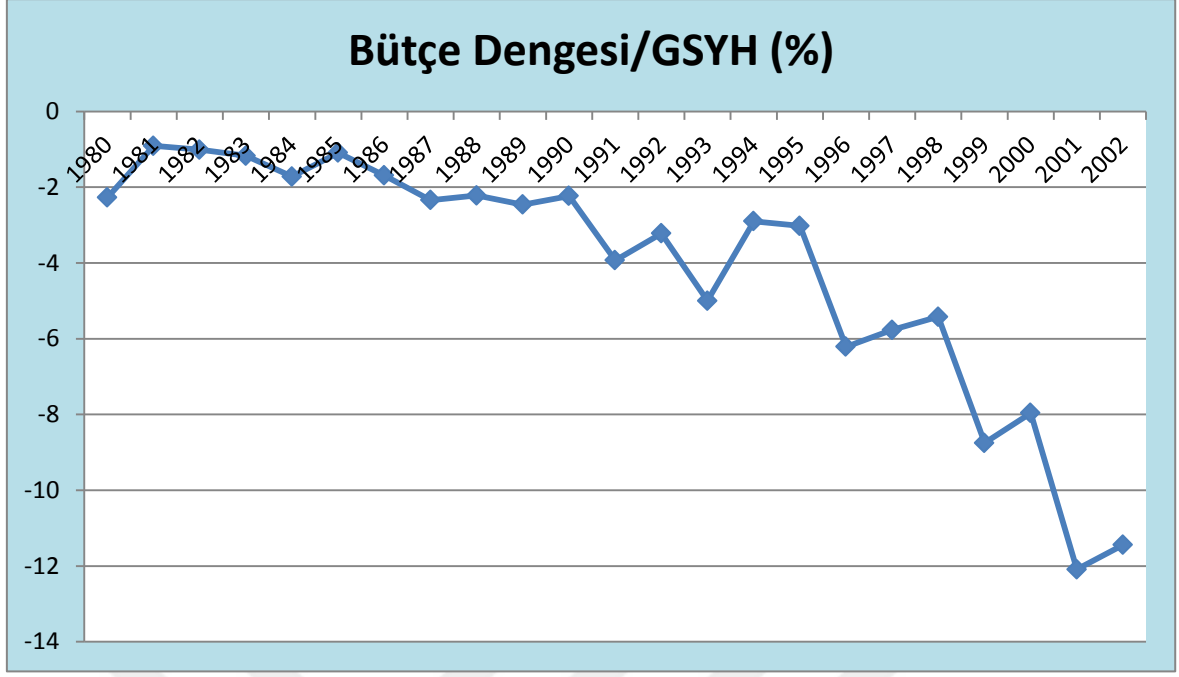
Tabloda bütçe gelirleri ve harcamalarının rakamlarına baktığımızda ikisinin de artma eğiliminde olduğu görülmektedir. Bütçe giderlerinin rakamlarındaki artış bütçe gelirlerinden daha fazla arttığı için bütçe açıkları da yıllar itibariyle artmaktadır.

1989 yılı sonrasında liberal ekonomi politikaları ve serbest sermaye hareketleri ile birlikte Türkiye'nin dış ticaret hacmi genişlemiştir (Kepenek, 2012: 214). 1990 yılı sonrasında bütçe açıklarının hızla artması ve devletin açıkları finanse etmek amacıyla iç borçlanma yoluna gitmesi, dış borç ve Merkez Bankası kaynaklarına yönelmesi döviz rezervlerinin hızla azalmasına sebep olmuştur. Bu durum yeni bir istikrar programının konulmasına sebep olmuştur (Karluk, 2009: 422).

Türkiye 1994 ve 1999 yıllarında IMF ile stand-by anlaşmaları yapmak zorunda kalmıştır. Ancak yapılan bu anlaşmalar ekonomik krizlerin daha da ağırlaşmasına sebep olmuştur. 1989 yılında küresel sermaye hareketlerinin sınırsız olarak serbestlik tanınmasıyla başlayan süreç 3 büyük ekonomik kriz yaşanmasına sebep olmuştur. 1994 yılında yaşanan krizde TL'nin değerinin düşürülmesi ve 5 Nisan kararlarının alınmasıyla kamu harcama politikaları istikrar odaklı düzenlenmiş, fakat yüksek enflasyon ve yüksek faiz oranları TL yerine dolar kullanımı varlığını sürdürmüştür (Kepenek, 2012: 215).

5 Nisan kararları doğrultusunda alınan gelir artırıcı ve harcamaları azaltıcı önlemler sonucunda Bütçe Dengesi/GSYH oranı 1994 yılında %5 seviyelerine düşmüş, fakat bu durum kalıcı olmamıştır. Şekil 14'te görüldüğü üzere 1995 yılı sonrasında Bütçe Dengesi/GSYH oranı tekrar düşmeye başlamıştır (Şen Sağbaş ve Keskin, 2007: 198)

Parasız' a göre 5 Nisan Kararlarının alınmasına neden olan etmenler 1990'lı yılların ikinci yarısında da ekonomiyi etkilemiştir. Hatta Sosyal Güvenlik Kuruluşlarının finans sorunları daha da artmıştır. 1990 yılının ikinci yarısında değişen tek şey Merkez Bankasının dış varlıklarının azalması ve iç varlıklarının hızla artmasıdır. Döviz kurunda yaşanan değişikliklerin krize sebep olmaması için çaba sarf edilmiştir. 1998 yılında çift haneli enflasyon rakamları ile mücadele yerine finansal piyasaların istikrarı daha öncelikli olmuştur (Parasız, 1998: 417).

Şekil 13: 1980-2002 yılları Bütçe Gelir-Gider Dengesi/GSYH(%) (URL-1, 2016).

Şekil 13'e baktığımız zaman bütçe giderlerinin bütçe gelirlerinden daha fazla arttığını ve bütçe açıklarına sebep olduğunu görmekteyiz. Bunun nedenini anlamak için konsolide bütçe harcamalarının GSMH içindeki paylarına bakılması gerekmektedir. Tablo 5 te bütçe harcamalarının ekonomik ayrıma göre GSMH içindeki oranlarına bakıldığı zaman cari harcamaların uygulanan istikrar programına bağlı olarak dalgalandığını ve 1990 yılında en üst seviyeye ulaştığı görülmektedir. Yatırım harcamalarının GSMH içindeki payı 1985 yılından sonra sürekli gerilediği görülmektedir. Transfer harcamalarının GSMH içindeki payı 1993 yılından başlayarak artmış ve 2000 yılında en yüksek düzeye ulaşmıştır. Transfer harcamalarının GSMH içerisindeki en yüksek payı oluşturan faiz ödemelerinin GSMH içindeki payı 1980 yılında %0,59 iken, 2000 yılında %16,43 olduğu görülmektedir (Hayırlı, 2012: 48).

Türkiye ekonomisi 1999 yılında enflasyonu düşürme programı olarak IMF desteğiyle döviz kuru çapasını uygulamaya koymuştur. Programın sıkı maliye politikası uygulayarak; kamu harcamalarını kısırarak, bütçe açıklarını azaltmasını ve bütçede oluşacak faiz dışı fazlanın artmasını sağlamayı hedeflenmiştir (Karluk, 2009: 444).

Program uygulamaya konulduktan sonra ilk 10 ay içerisinde olumlu sonuçlar vermiştir. Kamu gelirleri artarken, kamu harcamaları azalmış ve iç borçlanma faiz oranları düşüş trendine girmiştir. Ekonomide yaşanan bu gelişmeler sonucunda 2000 yılı itibariyle

bütçe dengesi/GSYH oranı Şekil 14’te görüldüğü gibi % 7,96’ya gerilemiştir. Bütçe dengesi/GSYH oranının gerilemesinde vergi gelirlerinin artması, faiz dışı harcamalarının kontrol altına alınması, dış borçların kontrol altına alınması ve faiz oranlarının düşmesi ve 2000 yılının ilk 6 ayında özelleştirmeler sonucu elde edilen gelirler etkili olmuştur. Ancak programın başarısı uzun süre etkili olmamıştır (Şen, Sağbaş ve Keskin, 2007: 193).

Bütçe dengesi /GSYH oranı 2001 yılında yaşanan ekonomik krizin ardından hızla yükselerek % 12,09 seviyesine ulaşmış ve Cumhuriyet tarihinin en yüksek oranı olmuştur. 2000 ve 2001 krizi sonrasında ekonomide iç borç ve faizlerdeki ek mali yük artarak üretim miktarının azalarak iflaslara, binlerce kişinin işsiz kalmasına, ekonominin küçülerek milli gelir seviyesinin azalmasına neden olmuştur. 23 Şubat 2001’de Merkez Bankasının rezervleri 5,3 seviyesinde azalarak Hazine %144 oranında borçlanmış ve ekonominin mali yükü daha da ağırlaşmıştır (Çavdar, 2010: 45-46).

Şubat 2001’de patlak veren krizin aşılması amacıyla 14 Nisan 2001’de “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” açıklanmıştır. 2001 yılı programı IMF ve Dünya Bankası’nın ek desteğiyle “Güçlü Ekonomiye Geçiş” adı altında yeniden düzenlenmiş ve 2002 yılından itibaren 3 yıllık bir anlaşmaya gidilmiştir (Karlık, 2009: 448). 2002 yılından itibaren bu program 2005 yılına kadar uygulanmıştır. 2004 ve 2005 yılında IMF ’in istediği faiz dışı fazlayı gerçekleştirmek, kamu borç stokunu kontrol altına almak ve borcun çözünebilirliğini sağlamak maliye politikasının temel hedefleri olmuştur. Hükümet bunu sağlamak amacıyla vergi gelirlerini artırmak amacıyla mali suçları ihbar hattı açılması ve mükelleflerle özel görüşme yapmıştır.

Tablo 6: 2002-2015 Yılları Genel Bütçe Gelir-Gider Dengesi

Tarih	Bütçe Giderleri	Bütçe Gelirleri	Bütçe Dengesi	GSYH	GSYH Oranları (%) Bütçe Giderleri	GSYH Oranları (%) Bütçe Gelirleri	GSYH Oranları (%) Bütçe Dengesi
2002	115.682.349.519	75.592.324.000	-40.090.025.519	350.476.089.498	33,01	21,57	-11,44
2003	140.454.842.223	100.250.427.000	-40.204.415.223	454.780.659.396	30,88	22,04	-8,84
2004	141.020.859.433	110.720.859.000	-30.300.000.433	559.033.025.861	25,23	19,81	-5,42
2005	146.097.573.179	137.980.944.000	-8.116.629.179	648.931.711.812	22,51	21,26	-1,25
2006	178.126.033	173.483.430	-4.642.603,0	758.390.785	23,49	22,88	-0,61
2007	204.067.683	190.359.773	-13.707.910,0	843.178.421	24,20	22,58	-1,63
2008	227.030.562	209.598.472	-17.432.090,0	950.534.251	23,88	22,05	-1,83
2009	268.219.185	215.458.341	-52.760.844,0	952.558.579	28,16	22,62	-5,54

Tablo 6' nın devamı.

2010	294.358.724	254.277.435	-40.081.289,0	1.098.799.348	26,79	23,14	-3,65
2011	314.606.792	296.823.602	-17.783.190,0	1.297.713.210	24,24	22,87	-1,37
2012	360.491.300	331.700.350	-28.790.950,0	1.416.816.801	25,44	23,41	-2,03
2013	408,225	389,682	-18,543	1.567.289.238	26,0	24,9	-1,2
2014	448,752	425,383	-23,370	1.747.362.376	25,7	24,3	-1,3
2015	505,992	483,386	-22,606	1.962.636.998	25,8	24,6	1,2

Kaynak: URL-1, 2016; Maliye Bakanlığı, 2014; Maliye Bakanlığı, 2015; Maliye Bakanlığı, 2016a).

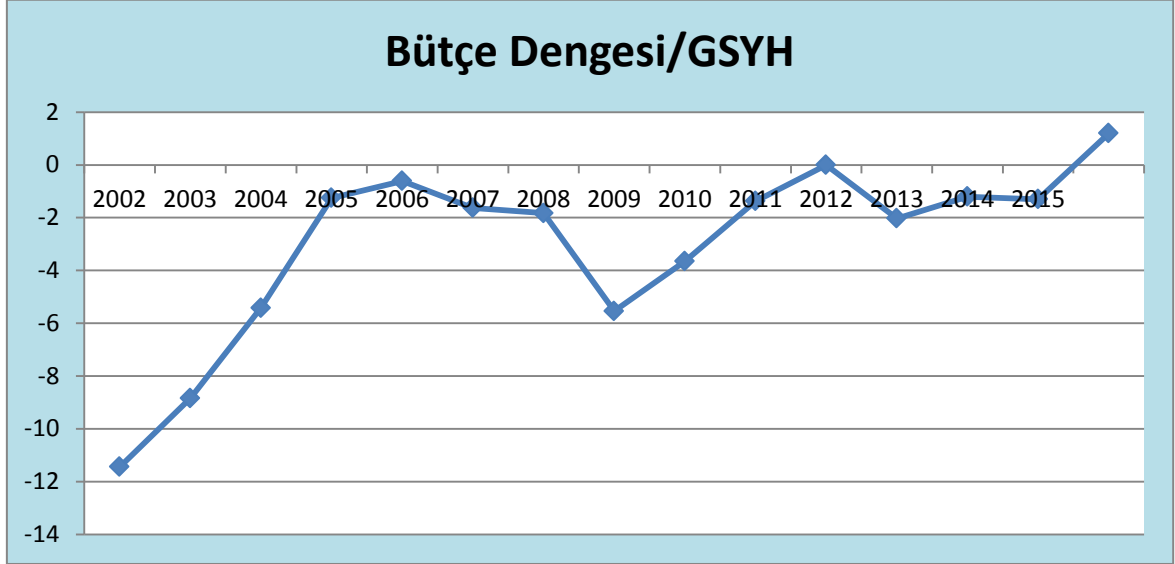
Türkiye’de 2006 yılında 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununun yürürlüğe girdikten sonra bütçe gelirleri, bütçe giderleri ve bütçe dengesinde olumlu gelişmeler yaşanmıştır(Sivrekli, 2013: 471). 2000 yılında merkezi yönetim bütçe açığının GSYH’ ye oranı 7,9 iken 2001 yılında % 11,9 seviyelerine ulaşmış ve 2008 yılında %1,8 seviyelerine inmiştir (Maliye Bakanlığı, 2009: 10-11).

Tablo 6’da görüldüğü gibi 2006 yılından sonra 2007 ve 2008 dönemlerin de bütçe dengesi olumsuz seyir izlemiştir. Küresel krizin etkisiyle 2009 yılında %5,5 seviyelerine çıkan bütçe açığının GSYH’ ye oranı 2014 yılında %1,3 seviyelerine gerilemiştir. Bütçe açıklarının GSYH oranı (%) Şekil 15’te gösterilmiştir. 2009 yılından itibaren bütçe dengesi yeniden yükselişe geçmiştir. (Sivrekli,2013: 473) Bunun nedeni olarak Amerika Birleşik Devletleri’nde ortaya çıkan ve 2008 Eylül sonrasında etkisini küresel ekonomik krizle artıran duraksamadır (Maliye Bakanlığı, 2010: 9).

Yüksek Planlama Kurulu’nun Orta vadeli Mali Planı’na göre 2011-2013 mali döneminde kamu dengelerini iyileştirici büyümeye istikrar kazandırıcı ve istihdamı artırıcı maliye politikalarını hedeflemiş ve bu doğrultuda para ve gelirler politikasıyla uyum içerisinde, bütçe açığı, faiz dışı dengeye ilişkin yaklaşım yürütmeye çalışılmıştır (YPK, 2010: 1-2). 2002 yılından bu yana uygulanan ihtiyatı maliye politikaları sayesinde genel bütçe açığı açığının GSYH’ ye oranı % 1 seviyelerine kadar indirgenmiştir (Maliye Bakanlığı, 2013: 18-19).

Türkiye hem küresel kriz döneminde hem de sonrasında gelişmiş ekonomilerin kamu maliyesi göstergelerinde pozitif yönde ayrılmış ve dış şoklara karşı dayanıklılığını artırmıştır. Bütçe gelir-gider dengesinin GSYH’ye oranı Şekil 14’te görüldüğü gibi 2011-

2015 döneminde % 0,5 seviyelerine gerilemiştir. 2002 yılında vergi gelirlerinin % 85,7'si faiz ödemelerine giderken Mali disiplin sayesinde bu oran % 13' e düşmüştür (Maliye Bakanlığı, 2016b: 30-31).

Şekil 14: 2002-2015 yılları Bütçe Gelir-Gider Dengesi/GSYH (%) (URL-1, 2016; Maliye Bakanlığı, 2014; Maliye Bakanlığı, 2015; Maliye Bakanlığı, 2016a).

4.4. Türkiye’de Bütçe Açıklarının Nedenleri

Türkiye’de bütçe açıklarının oluşmasında çeşitli nedenler söz konusudur. Bütçe açıklarının oluşma sebebi görünüş itibariyle bütçe gelirlerinin bütçe giderlerini finanse edememesidir. Ancak asıl neden devletin yapısının ve faaliyetlerinin büyümesi, sosyal neden olarak da bütçe ile ilgili kamu kuruluşlarının açık vermesidir (Hayırlı, 2012: 53).

Türkiye’de kamu harcamalarının vergi gelirleri ile finanse edilememesi bütçe açıklarının büyümesine sebep olmaktadır. Kamu harcamalarının sürekli artması ve vergi gelirlerinin kamu harcamaları ile aynı oranda artmaması bütçe açıklarının temel nedenini oluşturmaktadır. Bütçe açıkları vergi gelirleri ile finanse edilemeyince borçlanma yoluna gidilmektedir (Seviğ, 1996: 111).

Bütçe açıklarının artmasının temel sebebi kamu harcamalarının sürekli artmasıdır. Türkiye, savaştan çıktığı ve Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda devlet desteği ve yönlendirmesi almamıştır. Cumhuriyet sonrasında yapılan devrimler, temel alt yapı çalışmaları ve devletçi politikalar sebebiyle kamu harcamaları artmıştır (Demir, 2010: 84).

Türkiye’de bütçe açıklarının artmasındaki başka bir neden hızlı nüfus artışıdır. Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda yaklaşık 13 milyon olan nüfus TÜİK 2016 verilerine göre 78.741.053’e ulaşmıştır. Nüfusun yaklaşık olarak 6 kat artması ile eğitim, sağlık, ulaşım, alt yapı gibi birimlere bütçeden kaynak aktarımı da artmaktadır.

Bütçe açıklarının oluşmasında kayıt dışı ekonomi de rol almaktadır. Bir ülke içerisinde ekonomik işlemlerin izlenememesi veya kayıt altına alınamaması halinde mali güç tespiti sağlıklı biçimde yapılamamaktadır. Kayıt dışı kalan işlemler sebebiyle alınamayan vergiler, bütçenin vergi gelirleri hesaplamalarını etkileyecek ve bütçe harcamalarının finansmanını karşılanmaması yoluyla bütçe açıklarına sebep olacaktır (Seviğ, 1996: 107).

Bütçe açıklarının artması sebebiyle kamu kesiminin borçlanması ve fon talebi Türkiye’nin bütçe içerisindeki faiz payını da artırmaktadır. Faizlerin yükselmesi hem fon ihtiyacını artırmakta hem de yüksek faiz riski taşıması sebebiyle borç stokunu artırmaktadır. Bu durum bütçenin önemli bir kısmının artan faiz ödemelerine gitmesine neden olmaktadır (Çiçek, 2003: 38).

Türkiye’de bütçe açıklarının etkin olmayan bir vergi sisteminin kamu gelirlerini azaltarak kamu harcamalarını yeteriz gelmesine sebep olmaktadır. Ekonomide israfın yüksek olması, yolsuzlukların artması da bütçe etkilemektedir(Şen, Sağbaşı ve Keskin, 2007: 202). Tablo 7’de başlıca bütçe açıklarının nedenleri gösterilmektedir.

Tablo 7: Türkiye’ de Bütçe Açıklarının Nedenleri

Gelir Kaynaklı Nedenler	Gider Kaynaklı Nedenler
Yapısal Nedenler	
Düşük vergi kapasitesi	Yoğun alt yapı yatırımları GAP, otoyollar, telekomünikasyon
Gelir dağılımının adaletsizliği	Bölgesel dengesizliklerin giderilmesine yönelik harcamalar
Hızlı nüfus artışı	Nüfus artışı ve beraberinde mal ve hizmet artışı
Kişi başına gelirin düşük artması	İç göç
Tarım sektörünün büyük olması	Aşırı istihdam
Düşük vergi Gayreti	Ücret eşitsizliği
Zayıf vergi idaresi	
Denetim Yetersizliği	
Donanım Yetersizliği	
Vergi uyumsuzluklarının kısa sürede çözüme kavuşturulamaması	

Tablo 7' in devamı.

Kayıt ve muhasebe sisteminin yetersizliği	
Mali ve Kurumsal Nedenler	
Vergi Sisteminin Yetersizliği	Bütçe dışı fon uygulamaları
Oluşturulmamış ve sürekli değiştirilen vergi mevzuatı	Bütçeleme tekniğinin yetersiz olması
Vergiden kaçınma	Mali yanılısama
Dar tabanlı, buna karşın yüksek oranlı vergi sistemi	
Kayıt dışı ekonominin yüksekliğinden dolayı düşük vergi tahsilâtı	
Vergi sisteminin artan oranlılık derecesinin arzulanan hassasiyet ve etkinlikte olmaması	
Ekonomik ve Sosyal ve Siyasal Nedenler	
Vergi bilincinin yerleşmemiş olması	KİT'lerin etkin çalışmaması KİT üreticilerinin zarar etmesi Kamu bankalarının görev zararları
Vergi harcamalarının yüksek olması	Terörle mücadele ve savunma harcamaları
Muafiyet ve istisnaların kapsamının geniş olması	Transfer harcamaların artması
Sürekli tekrarlanan vergi affı	Yerel yönetimlere yapılan transferler
Kamunun büyüklüğü ve kamunun etkisizliği	KKTC'ye yapılan yardımlar
Ortanca seçmenin bedavacılığı	

Kaynak: Şen, Sağbaş ve Keskin, 2007: 203.

4.4. Türkiye'de Bütçe Açıklarının Finansmanı

Türkiye'de bütçe açıklarının finansmanı amacıyla iç borçlanma, dış borçlanma ve monetizasyona başvurulmaktadır. Açıkların finansmanında Merkez Bankası kaynaklarının kullanılması ve enflasyonu artırabilmektedir. Bütçe açıklarının finansmanında vergi gelirlerini artırmak suretiyle kamu gelirleri artırılmakta, fakat artan kamu harcamalarının finanse edilmesinde yetersiz kaldığı için devlet yurt içi ve yurt dışından borçlanma yoluna gitmektedir.

Kamu harcamalarının artması ve vergi gelirlerinin finanse etmede yetersiz kalması borçlanmanın da artmasına sebep olmaktadır. Vergi gelirlerinin yetersiz olmasında kayıt dışı ekonominin neden olması görünse de devletin vergi yerine borçlanma yolunu tercih etmesi asıl sebeptir. Kamu borçlarının artması faiz oranlarını artırarak hem reel hem mali kesim üzerinde olumsuz etki etmektedir (İyidiker ve Özüğurlu, 2003: 475).

Borçlanmanın şahıslardan yapılması gerekirken kamu borçlanmasının yaklaşık %90'ı bankalardan yapılmaktadır. Yüksek faizle ihraç edilen devlet tahvillerinde faiz ve vergilerden yaklaşık olarak %60'a varan muafiyetler verilmekte ve bankalar için cazip geldiği için çoğu banka satın almaktadır. Finansman sıkıntısı yaşayan özel sektör ile devlet rakip olmakta, kredi verilebilir fonların kredi faiz oranlarının yüksek olması talep edilebilirliği azaltmakta ve fonların kamu sektörüne aktarılmasına sebep olmaktadır. Sonuç itibariyle arz azalırken devlet harcamaları sebebiyle talep artmakta ve enflasyon hızla yükselme trendine girmektedir (URL- 2, 2017: 66). Türkiye'nin iç borç stoku ve iç borç stokunun GSYH' ye oranı Tablo 8'de gösterildiği gibidir.

Tablo 8: İç Borç Stoku GSYH' ye Oranı

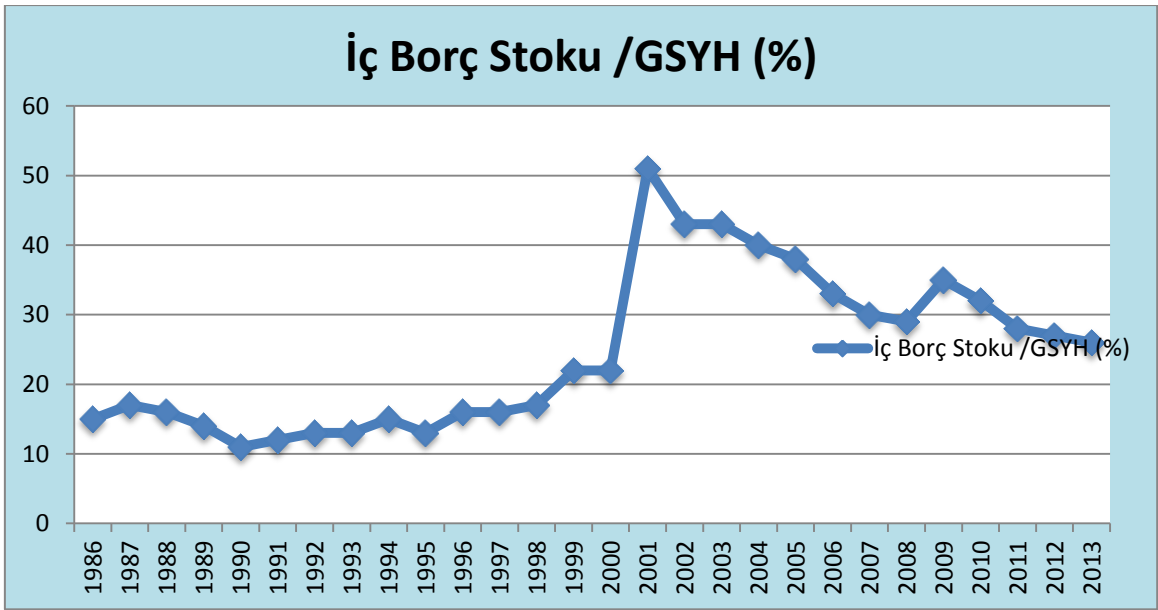
(Milyon TL)

Yıllar	İç Borç Stoku	İç Borç Stoku/GSYH
1986	11	15
1987	17	17
1988	28	16
1989	42	14
1990	57	11
1991	98	12
1992	194	13
1993	357	13
1994	799	15
1995	1361	13
1996	3149	16
1997	6283	16
1998	11613	17
1999	22920	22
2000	36421	22
2001	122157	51
2002	149870	43
2003	194387	43
2004	224483	40
2005	244782	38
2006	251470	33
2007	255310	30
2008	274827	29
2009	330005	35
2010	352841	32
2011	368778	28
2012	386542	27
2013	403007	26

Kaynak: URL-3, 2017.

Türkiye'de iç borç stoku ve GSYH' ye oranını gösteren Tablo 8'de iç borç stokunun yıllar itibariyle arttığını görmekteyiz. Özellikle 1990 yılında artış oranı hızla

yükselmiştir. İç borç stokunun krizlerin yaşandığı yıllarda önemli ölçüde artmıştır. 2000’li yıllarda da iç borç stoku artmaya devam etmiştir. Hazine’nin Merkez Bankasından kısa vadeli avans kullanımının kaldırması ile birlikte 2001 yılında Hazine’nin iç borçlar önemli ölçüde artmıştır. 2001-2013 yılları arasında iç borç stoku artmaya devam etmiştir. İç borç stokunun GSYH içindeki oranlarına baktığımız zaman 1986-2001 yılları arasında yakalık % 15- % 22 oranlarında gerçekleşmiş. 2001 yılında bir önceki yıla oranla % 29’luk artışla %51 seviyelerine ulaşmıştır. 2002 yılından sonra iç borç stokunun GSYH’ ye oranı azalmaya başlamış ve 2013 yılında %26 seviyelerine inmiştir. İç borç stokunu GSYH’ ye oranının yıllar içerisindeki gelişimini Şekil 16’ da daha rahat görülmektedir.

Şekil 15: İç Borç Stoku/GSYH(%) Oranı (URL-3, 2017).

Türkiye’de 1980’li yıllardan sonra bütçe açıklarının artmasıyla birlikte borcun borçla finanse edilmesi, vergi gelirlerinin yetersizliği dış ticaret dengesinin de sürekli açık vermesine sebep olmuştur. Dış ticaret dengesinin sürekli açık vermesinden dolayı dış borçlar da yıllar itibariyle artmıştır (Civan ve Uğurlu, 2005: 51).

Tablo 9: İç Borç Stoku GSYH' ye Oranı

(Milyon ABD \$)

Yıllar	Dış Borç Stoku	Dış Borç Stoku/GSYH
1989	43,911	30,8
1990	52,381	26,1
1991	53,623	26,7
1992	58,595	27,8
1993	70,512	29,6
1994	68,705	38,8
1995	75,948	33,6
1996	79,299	32,6
1997	84,356	33,2
1998	96,351	34,7
1999	103,123	40,7
2000	118,602	43,6
2001	113,592	56,5
2002	129,592	54,8
2003	144,157	45,9
2004	161,177	40,0
2005	170,813	34,2
2006	208,324	38,0
2007	250,290	36,9
2008	281,159	36,2
2009	269,074	41,6
2010	291,850	37,8
2011	303,658	36,5
2012	337,679	39,0

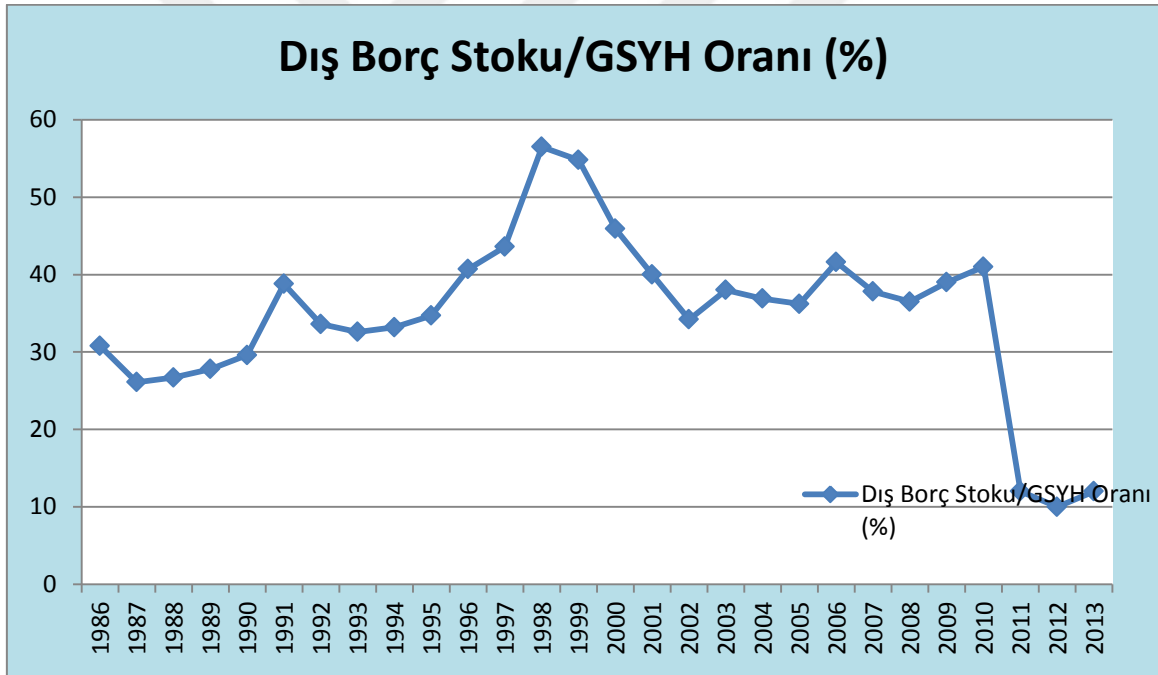
Kaynak: URL-3, 2017.

Türkiye’de 1980 yılında dış borç 13 milyar 722 milyon dolar düzeyine ulaşmıştı. 247 Ocak 1980 yılında alınan ekonomik önlem paketleri ile ekonominin içinde bulunduğu döviz darlığı ve dış borç tıkanıklığının giderilmesi hususunda da ihracatı teşvik ederek dış Türk ekonomisinin dışa açılması sağlanmıştır. Alınan önlemlere rağmen dış borçlar 1983 yılında artmaya devam etmiştir. Dış borçların artmasındaki temel sebep ABD dolarının diğer paralar karşısında değer kaybetmesidir (Karagöz, 2007: 103) .

Türkiye ABD dolarının değeri düşünce dış borçlarını ABD doları cinsinden yaparak borçlanmayı artırmıştır. Türkiye’de 1989 yılında hazinenin dış borçlanmanın dış borç servisiyle sınırlandırmasıyla dış borç yükü ulaştığı seviyeden düşmeye başlamış ve Tablo 12’de görüldüğü gibi dış borcun GSYH’ ye oranı azalmaya eğilimine girmiştir (Karagöz, 2007: 103) .

Dış borç stokunun GSYH' ye oranı 1990'lı yılların başında düşük düzeydedir. IMF ile 1995 ve 1997 yılları arasında yapılan stand- by anlaşması ile iç borçların dış borç ile ikamesinin kararlaştırılması dış borç fazla artmamıştır. 2000 yılında dış borç stoku 1999 yılına göre 15,5 milyon \$ artmıştır. 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizlerinden sonra IMF ile yeniden stand-by anlaşması yapılarak Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı uygulamasına geçilmesi ile 2001 yılında dış borç stokunda 5,1 milyon \$ azalma yaşanmıştır (Ceyhan, 2012: 67-68).

Küresel likidite krizinin yaşandığı 2009 yılında kredi imkânları daraldığı için döviz fiyatları yükselmiş ve bu durumdan ihtilata dayalı ihracat yapan reel kesim etkilenmiştir. 2009 yılı dış borç stoku 2008 yılına göre 21 milyar \$ azalarak 289, 5 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir (Ceyhan, 2012: 67-68). Şekil 16'da dış borç stokunun GSYH'ye oranındaki azalış artışlar daha net görünmektedir.

Şekil 16: Dış Borç Stoku/GSYH Oranı (%) (URL-3, 2017).

Türkiye'de 1980 sonrası bütçe açıklarının finansman aracı olarak Merkez Bankası kaynakları da kullanılmıştır. Fakat bütçe açıklarının finansmanında Merkez Bankası kaynaklarının kullanılması enflasyonu artırmaktadır. Enflasyonun artması bütçe gelirlerinin reel değerini azaltarak bütçe açıklarının artmasına sebep olmaktadır (Civan ve Uğurlu, 2005: 53). 1997 yılında Merkez Bankası ile Hazine arasında imzalanan protokolle kısa vadeli avans kullanımı 2001 yılında tamamen kaldırılmıştır (Ceyhan, 2012: 73).

BÖLÜM V

EKONOMETRİK MODEL UYGULAMA

Bu çalışma bütçe açıkları belirleyicilerinden büyüme, enflasyon, istihdam, işsizlik ve döviz kurunun bütçe açıkları üzerinde etkisini tespit etmek açısından önem taşımaktadır. Çalışmanın bu bölümünde daha önce yapılmış ilgili araştırmalar, kullanılacak yöntemler, veriler, yapılan uygulama ve sonuçları hakkında bilgi verilecektir.

5.1. Literatür Özeti

Bütçe açıkları ile makroekonomik etkileri üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Türkiye’de yapılan çalışmalarda özellikle bütçe açıkları ile enflasyon arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmamızda bütçe açıklarının makroekonomik verilerle ilgili genel araştırmalarına değindikten sonra bütçe açıkları ile enflasyon, büyüme, faiz, cari açık ve dış ticaret açığı hakkında yapılan çalışmalara yer verilecektir.

5.1.1. Bütçe Açıkları ile Makroekonomik Verilerle İlgili Literatür

Payesteh (1993), ABD’de 1973-1988 dönemi üçer aylık verilerini kullanarak ABD federal bütçe açığı ile sermaye girişi arasındaki ilişkiyi eş bütünleşme analiziyle incelemiştir. Yapılan analiz sonuçlarına göre bütçe açıkları ile sermaye akımları arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varmıştır.

Ergül (1999), bütçe açıkları ile makroekonomik verilerin arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla enflasyon, faiz oranları, ekonomik büyüme ve ödemeler dengesi verileriyle analiz yapmıştır. Kamu açıkları ile enflasyon, faiz oranları, dış denge arasında karşılıklı ilişki olduğu gözlemlenmiştir. Kamu açıkları ile ekonomik büyüme arasında ilişkinin analiz sonuçlarına göre; milli gelir artışının kamu açıkları üzerinde etkisi olduğu, kamu açıklarının büyüme üzerinde etkisi olmadığı sonucuna varılmıştır.

Günaydın (2000), Türkiye’de 1968-1998 dönemi arasında reel bütçe açıkları ile reel döviz kurları ve enflasyon oranları ile reel döviz kurları arasındaki nedensellik ilişkisini analiz etmiştir. Çalışmada koentegrasyon ve hata düzeltme modelleri kullanılarak nedensellik ilişkisi test edilmiştir. Türkiye’de hem kısa dönemde hem de uzun dönemde reel bütçe açıkları ile reel döviz kurları arasında reel bütçe açıklarından reel döviz kurlarına

doğru, enflasyon oranları ile reel döviz kurları arasında ise enflasyon oranlarından reel döviz kullarına doğru granger nedensellik olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Barışık ve Kesikoğlu (2003), bütçe açıklarının makroekonomik değişkenler üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla 1987:1-2003:4 yılları arasındaki verileri kullanarak Granger Nedensellik analizi yapmışlardır. Yapılan çalışmaya göre; Türkiye’de bütçe açıkları ile enflasyon arasında çift yönlü pozitif ilişki bulunmuştur. Bütçe açıkları ve finansmanındaki artış enflasyonu artırırken, enflasyondaki artış da özellikle borç faizi ödemelerini artırarak kamu harcamalarının artmasına sebep olarak bütçe açıklarının büyümesine sebep olmaktadır. Türkiye’de bütçe açıkları ile cari açıklar arasında çift yönlü ilişki bulunduğu tespit edilmiştir. Bütçe açıklarının artmasının cari açıklar üzerindeki etkisi negatif yöndedir. Bütçe açıkları ile istihdam arasında istihdamdan bütçe açıklarına doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu gözlemlenmiştir. Bütçe açıkları ile büyüme arasında çift yönlü ilişki olduğu tespit edilmiştir. Var analizine göre bütçe açıklarının büyümeyi ilk 6 ayda negatif yönde etkilediği, ikinci altı aylık dönemde pozitif etkilediği gözlemlenmiştir. Bütçe açıklarının kısa vadede ekonomik büyümeyi yavaşlatmasına karşın uzun dönemde bütçe açıklarının ekonomiye tam yansısıyla birlikte ekonomik büyümeye pozitif etki ettiği görölmüştür.

Kesikoğlu (2005), Türkiye’de bütçe açıklarının temel makro ekonomik değişkenler üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla 1987:1-2003:4 dönemi konsolide bütçe açıklarının cari işlemler açığı, istihdam, büyüme ve yatırımlar üzerindeki etkilerini vektör otoregresyon yöntemi ve granger nedensellik testleriyle analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre bütçe açıkları ile enflasyon, cari açıklar, büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişki vardır. Bütçe açıkları ile istihdam arasında istihdamdan bütçe açıklarına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Aksoy (2010), Türkiye’de 1980-2008 yılları arasında bütçe açıklarının büyüme, enflasyon ve faiz üzerinde etkisini analiz etmiştir. Çalışmada bütçe açıklarından faize doğru hem kısa hem de uzun dönemde nedensellik ilişkisi olduğu; bütçe açıkları ile enflasyon, büyüme ve para arzı arasında koentegrasyon ilişkisi tespit edilememiştir.

Hayırlı (2012), Türkiye’deki 1987-2009 yılları aylık verilerini kullanarak bütçe açıklarının makroekonomik etkilerini test etmek amacıyla ile büyüme, faiz oranı ve enflasyon üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Analiz sonuçlarına göre bütçe açıkları ile

büyüme arasında negatif, faiz ve enflasyon ile pozitif etkileşim içinde olduğu sonucuna varmıştır.

Kesikoğlu, Yıldırım ve Çeştepe (2013), 28 OECD üye ülkesinin 1999-2009 yıllık verilerini kullanarak cari açığın belirleyicilerinden ekonomik büyüme, faiz oranı, bütçe açığı ve döviz kuru değişkenleri ile panel veri analizi yapmışlardır. Elde edilen bulgulara göre büyüme, faiz oranı ve bütçe açığı değişkenlerinin cari açık üzerinde orta vadeli düşük etkiye sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Adedokun (2014), Nijerya'da 1975-2010 yılları arasında bütçe açığının yatırıma olan etkisini uzun ve kısa vadede hata düzeltme modeli ve eş bütünleşme analizini kullanarak analiz etmektedir. Yapılan çalışma bütçe açığının yatırım ile önemli bir ters ilişkiye sahip olduğunu savunmaktadır. Bulgular bütçe açığının hem uzun dönemde hem de kısa dönemde yatırım harcamalarının önemli bir belirleyicisi olduğunu göstermektedir. 2005 yılında Nijerya tarafından kabul edilen borçların affına rağmen, Nijerya' da yatırım hızlandırıcı etkisinin ikna edici kanıtları bulamadığı sonucuna varmıştır.

Bangura, Tarawalie, Fofanah ve Macarthy (2016), Sierra Leona'deki 1980-2014 yıllık verilerini kullanarak bütçe açığının temel makroekonomik belirleyicileri olan reel GSYH, enflasyon, faiz oranı, döviz kuru ve devlet yatırımlarının bütçe açığı üzerindeki etkisini Vektör Hata Düzeltme Modelini kullanarak analiz etmişlerdir. Analiz sonuçlarına göre uzun dönemde reel GSYH, faiz oranı ve döviz kurunun bütçe açığına negatif yönde etki ettiği, enflasyon ve hükümet yatırımlarına ise pozitif yönde etki ettiği sonucuna varmışlardır. Kısa dönem analiz sonuçlarına göre reel GSYH, faiz oranları ve hükümet yatırımlarının bütçe açıkları belirleyici unsurları olduğu sonucuna varmışlardır.

5.1.1.1 Bütçe Açıkları ve Enflasyon ile İlgili Literatür

Batavia ve Lash (1983), Türkiye'de 1950-1975 yılları arasında enflasyon ile bütçe açıkları arasında regresyon analizi yapmıştır. Enflasyonun oranında artış olduğu zaman, bütçe açıklarının artmasına sebep olmaktadır. Bütçe açıkları arttığı zaman açıkların finansmanı için monetizasyona başvurulmasıyla para arzı artmakta ve bu durum da enflasyona sebep olmaktadır. Bütçe açıkları ile enflasyon arasında çift yönlü ilişki bulmuşlardır.

Fischer ve Easterly (1990), enflasyon ile bütçe açıkları arasında korelasyonu incelemiştir. Analiz sonuçlarına göre düşük enflasyon dönemlerinde zayıf, yüksek enflasyon dönemlerinde ise aralarındaki korelasyonun oldukça yüksek olduğunu belirlemiştir. Çalışma da para basılarak finanse edilen bütçe açıklarının enflasyonu artırarak, reel vergi gelirlerinin düşmesine ve bütçe açığının artmasına neden olduğunu, büyüme ve istikrar için ılımlı bütçe politikaları izlenmesi gerektiğini ileri sürmüştür.

Egeli (1999), 1995 yılı için gelişmekte olan 23 ülkenin enflasyon ve bütçe açıkları ilişkisini incelemek amacıyla yatay kesit analizi yapmıştır. Enflasyon vergisi sebebiyle enflasyonun bütçe açıkları üzerinde etkisinin negatif olduğunu, kamu harcamalarının bütçe açıkları üzerinde pozitif etkisi olduğunu belirlemiştir.

Lissovolik (2003), eş bütünleşme analizi ile 1993-2002 döneminde Ukrayna'daki enflasyon belirleyicilerini inceleyen çalışmasında, uzun dönemde parasal dönüşüm mekanizmasının ücretlere etki etmekte olduğunu bulmuş ancak bütçe açıklarının enflasyona neden olduğuna dair bir bulguya rastlayamamıştır.

Çetintaş (2005), Enflasyon ve bütçe açıkları arasındaki ilişkiyi test etmek amacıyla 1985-2003 yılları arasındaki verileri kullanarak iki değişkenli ve değişkenlere faiz, para arzı ve dövizin eklenmesiyle çok değişkenli modeller analiz edilmiştir. İki değişkenli model için yapılan nedensellik testlerinde bütçe açıklarından enflasyona ve aynı şekilde enflasyondan bütçe açıklarına anlamlı bir granger nedensellik olduğu saptanmıştır. Çok değişkenli modelin bulgularına göre enflasyon, bütçe açıkları, döviz oranları, para arzı ve faiz oranları arasında uzun dönem ilişki olduğu saptanmıştır. Çok değişkenli model sonuçları da iki değişkenli model sonuçlarını destekler niteliktedir. Bütçe açıklarından enflasyona ve enflasyondan bütçe açıklarına çift yönlü anlamlı bir nedensellik ilişkisi doğrulanmaktadır. Bütçe açıkları ve enflasyon arasındaki iki yönlü nedensellik, bütçe açıklarını azaltmadan enflasyonu hızla düşürmenin mümkün olmadığını göstermekte ve bulgular Türkiye'de mali disiplinde sağlanan başarıyla birlikte enflasyonu düşürmeye yönelik istikrar programlarının başarıya ulaşacağını doğrulamaktadır.

Kesbiç, Baldemir ve Bakımlı (2005), Türkiye'de 1989-2003 yılları veri setini kullanarak bütçe finansman aracı olarak iç borçlanmanın enflasyon üzerindeki etkini test etmişlerdir. Çalışmada bütçe açıklarının finansmanı amacıyla kısa vadeli avas kullanıldığı zaman para arzının arttığı ve enflasyonun yükseliş trendine girdiği sonucuna varmışlardır.

Narayan ve Prasad (2006), Fiji’de 1970-2004 dönemi yıllık verilerini kullanarak bütçe açığı, para arzı ve tüketici fiyat endeksi arasındaki uzun dönem ilişkisiyi test etmişlerdir. Çalışma sonuçlarına göre bütçe açığı ve para arzı enflasyonu pozitif etkilemektedir.

Abdioğlu ve Terzi (2009), Tanzi ve Patinkin etkilerinin geçerliliğini ve bütçe açığı ile enflasyon arasındaki uzun dönem ilişkisini Peseran, Shin ve Smith sınır testi yaklaşımı ile 1975-2005 dönemi Türkiye ekonomisi için incelemişlerdir. Analiz sonuçlarına göre bütçe açıkları ile enflasyon oranının uzun dönemde birlikte hareket ettiği ve aralarında negatif ilişki olduğu sonucuna varmışlardır. Sonuçlara göre Patinkin etkisi Türkiye için Tanzi etkisine göre daha baskın görünmektedir.

Oktayer (2010), Türkiye’ de bütçe açığı, para arzı artışı ve enflasyon arasındaki ilişkiyi eş bütünleşme testleri aracıyla araştırmıştır. Elde edilen sonuçlara göre uzun dönemde Türkiye’ de bütçe açıklarının enflasyon üzerinde doğrudan etkisinin olduğunu gözlemlenmiştir.

Doğru ve Şentürk (2013), az gelişmiş ve gelişmekte olan Latin Amerika ülkelerinde 1980-2011 yılları arasında bütçe açıklarının uzun dönemde enflasyona sebep olup olmadığını test etmiştir. Yapılan çalışmada kısa dönemde bütçe açıklarının enflasyona neden olmadığı, uzun dönemde aralarında pozitif ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.

Sağlam ve Uğurlu (2013), Türkiye’de 1983-2008 yılları arasında bütçe açığı, para arzı ve enflasyon arasındaki uzun dönemli ilişkiyi sınamak amacıyla Peseran vd. geliştirdiği Sınır Testi yaklaşımını kullanarak veriler incelenmişlerdir. Çalışmada bütçe açığı, para arzı ve enflasyon arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla para arzı (M2), enflasyon (ÜFE) ve KKBG/GSYİH değişkenleri kullanılmıştır. Değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olmadığı saptanmıştır. Bu değişkenler arasında kısa dönemde ilişkinin incelenmesi amacıyla VAR modeli kurulmuştur. Varyans ayrıştırması analizine göre KKBG ve enflasyon varyansındaki temel sebebin kendi şokları olduğu görülmektedir. Para arzı varyansının önemli sebebi enflasyon olduğu görülmektedir. KKBG’deki bir şokun enflasyonu artııcı etkiye sebep olurken para arzını azaltıcı yönde etkiye sebep olduğu gözlemlenmektedir.

Khumalo (2013), Güney Afrika’da 1980-2002 dönemi üç aylık verilerini kullanarak bütçe açığı ve enflasyon arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bulgular bütçe açıkları ile

enflasyon arasında uzun dönemde ilişki olduğu bir ilişki olduğunu ve bütçe açıklarının enflasyonu pozitif yönde etkilediğini göstermektedir.

Bayrak ve Kanca (2013), Türkiye’de bütçe açıklarının fiyatlar genel düzeyinde etkisi olup olmadığını araştırmışlardır. Çalışmada Johansen eşbütünleşme testi ile uzun dönem içerisinde ilişkilerini, Granger nedensellik testi ile de ilişkinin yönünü bulmaya çalışmışlardır. Çalışmanın sonuçlarına göre bütçe açıkları ile enflasyon arasında uzun dönemli ilişkinin olduğu, bütçe açıklarından enflasyona doğru bir nedensellik söz konusudur.

5.1.1.2. Bütçe Açıkları ve Büyüme ile İlgili Literatür

Oxley (1994), İngiltere 1870-1913 yıllık verilerini kullanarak eşbütünleşme ve Granger nedensellik analizi yapmıştır. Çalışmada ekonomik büyümeden bütçe açıklarına doğru nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varmıştır.

Adak (2010), konsolide bütçe açıklarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla 1972-2006 yılları arasındaki ekonomik büyümeyi temsilen Gayri Safi Milli Hasıla(GSMH) ve bütçe açıklarını kullanarak granger nedensellik analizi yapmıştır. Çalışmada, bütçe açıklarının değişiminin ekonomik büyüme gelişimi üzerinde %24 oranında negatif bir güce sahip olduğu gözlemlenmiştir.

Çavdar (2011), Türkiye’de 1994:Q1-2004:Q4 dönemleri arasındaki bütçe açıklarında artış olması durumunda bu artışın ekonomik büyümeye etkisini araştırmıştır. Araştırmada geleneksel birim kök testi ve Granger nedensellik testi uygulanmış ve bütçe açıklarından büyüme oranına doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu gözlemlenmiştir. Kamu harcamalarının artırılması ile birlikte ortaya çıkan bütçe açıkları ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

5.1.1.3. Bütçe Açıkları ve Faiz ile İlgili Literatür

Aksu, Emsen ve Başar (2001), bütçe açıkları ile faiz oranları arasındaki ilişkinin yönünü bulmak amacıyla 1985: 01-2000:11 yılları arasındaki verileri kullanılarak Granger Nedensellik analizi yapmışlardır. Analize göre hem reel faizler hem de bütçe açıkları arasında uzun dönemli ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. İlişkinin yönünü belirlemek amacıyla yapılan nedensellik testi sonuçlarına göre Bütçe açıklarından reel faizler ve nominal faizlere doğru nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. Ancak gerek reel faizlerden

gerek nominal faizlerden bütçe açığına doğru anlamlı bir ilişki gözlemlenmiştir. Bu ilişkide reel faizin % 1 anlamlılık düzeyinde nominal faizin % 5 anlamlılık düzeyinde bütçe açığı üzerine etkisi olduğu belirlenmiştir. Çalışma kamu harcamalarının içerisindeki faiz yükünü azaltarak Türkiye'nin kronik bütçe açığı probleminin çözülebilmesini önermektedir.

5.1.1.4. Bütçe Açıkları ve Cari Açık İle İlgili Literatür

Ata ve Yücel (2002), bütçe açıkları ile cari işlem açıkları arasındaki ilişkiyi 1975-2002 dönemi yıllık verileriyle Engle-Granger iki aşamalı eş-bütünleşme yöntemi ve Granger nedensellik testiyle Türkiye için analiz etmişlerdir. Eş-bütünleşme analizine göre bütçe açıkları ile cari işlem açıkları arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca, nedensellik analizinin sonuçlarına göre, birinci gecikmede bütçe açıklarından cari açıklara doğru, üçüncü ve yedinci gecikmede de cari açıklardan bütçe açıklarına doğru nedensellik bulunmuştur. Yapılan çalışmanın sonuçlarına göre hem bütçe açığı, cari işlemler açığını etkilemekte hem de cari işlemler açığı, bütçe açığını etkilemektedir. Çalışma, açıkların giderilme sürecinde bütçe ile ilgili argümanlara öncelik verilmesini önermektedir.

Mammadov (2008), Azerbaycan'ın bütçe açığı sorunu, finansmanı ve makroekonomik etkilerini incelemek amacıyla bütçe açıkları ve cari açıklar arasında nedensellik ilişkisi olup olmadığını incelemiştir. Granger nedensellik testi sonuçlarına göre Azerbaycan'da bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasında nedensellik ilişkisi bulunmadığı sonucuna varılmıştır. Azerbaycan'da bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasında nedensellik ilişkisinin bulunmama sebebi olarak Azerbaycan ihracatının büyük oranının petrol ve doğal gaz olması ve devlet bütçesinin yarısının petrol ve doğal gaz gelirlerinden karşılanması sebebi gösterilmiştir.

Rault ve Afonso (2009), Farklı AB ve OECD ülke grupları için 1970-2007 dönemi yıllık verilerini kullanarak bütçe açığı ve cari açık arasındaki ilişkiyi Panel Granger Nedensellik analizi ile araştırmışlardır. Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Finlandiya, Fransa, İtalya, Macaristan, Litvanya, Polonya ve Slovakya'da bütçe açıkları ile cari açıklara arasında nedensellik ilişkisi gözlemlenmiştir.

Duman ve Belke (2011), Türkiye'de 1998:Q1-2011:Q2 dönemleri arasında bütçe açığı ve cari işlem açıkları arasındaki nedensellik ilişkisini ve nedenselliğin yönünü

araştırmıştır. Keynesyen görüşe göre bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasında ilişki olduğu kabul edilirken Ricardocu Denklik Hipotezine göre bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasında ilişki olmadığı kabul edilmektedir. Yapılan çalışmanın sonuçlarına göre dönemlerinde bütçe açıkları ile cari açıklar arasında karşılıklı etkileşim olduğu ve çift yönlü nedensellik gözlenmiştir, bu durum Türkiye’de 1998:Q1-2011Q2 3 aylık dönemlerinde Keynesyen Geleneksel Görüşünün geçerli olduğunu ispatlamaktadır.

Bayrak ve Esen (2012), Türkiye’de 1975- 2010 dönemi bütçe dengesi ile cari işlemler dengesi arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. İncelenen dönemde bütçe açıkları ile cari işlem açıkları arasında kısa ve uzun dönem ilişkisi olduğu sonucuna varmışlardır.

Senadze ve Aloryito (2016), Gana’da 1980-2014 dönemi yıllık zaman serisi verilerini kullanarak ikiz açıklar varsayımı incelemişlerdir. Johansen Kontegresyon testini kullanarak bütçe ve cari açıklar arasında uzun dönemde ilişkiyi incelemişlerdir. Bulgulara göre bütçe açıkları ve cari açıklar arasında uzun dönemde ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Çalışmada bir önceki dönemde oluşan bütçe açıklarının %33’ünün cari dönemde düzeltildiği sonucuna varılmıştır.

5.1.1.5. Bütçe Açıkları ve Dış Ticaret Açıkları ile İlgili Literatür

Başar (1999), Türkiye’de 1980:01-1997:12 dönemine ait aylık verileri kullanarak bütçe açıkları ile dış ticaret açıkları arasındaki etkileşimi incelemek amacıyla bütçe açıkları, dış ticaret açıkları, faiz oranları, reel döviz kuru, para arzı,, tüketici fiyat endeksi ve ulusal gelir verileriyle nedensellik analizi yapmıştır. Yapılan çalışmada bütçe açıklarının dış ticaret açıklarını faiz haddi ve döviz kuru yoluyla dolaylı olarak, dış ticaret açıklarının da bütçe açıklarını doğrudan etkilediği gözlemlenmiştir. Bütçe açıkları ve dış ticaret arasındaki etkileşimin temelinde her iki değişkeni de ulusal gelirin etkilediği sonucuna varılmıştır.

Kutlar ve Şimşek (2001), Türkiye’de dış ticaret rejiminin değiştirilmesinden sonra ki 1984(4)-2000(2) dönemde bütçe açıkları ile dış ticaret açıkları arasındaki ilişkiyi Keynesyen ve Ricardocu yaklaşımlara göre değerlenmek amacıyla ECM ve Granger nedensellik analizi yapmıştır. Granger nedensellik analizi sonuçlarına göre bütçe açıkları ile dış ticaret açıkları arasında güçlü nedensellik bulunmuştur ve koentegresyon testi sonuçlarına göre uzun dönem ilişki söz konusudur. Çalışmanın sonuçları keynesyen yaklaşımı desteklemektedir.

Yılmaz (2002), Türkiye'nin 1980-2001 yılları arasında bütçe açıkları ile dış ticaret açıkları arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla Granger nedensellik testiyle ampirik çalışma yapmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre bütçe açıkları ile dış ticaret açıkları arasında iki yönlü nedenselliğin var olduğu gözlemlenmiştir. 1980-2001 yılları arasında bütçe açıklarıyla dış ticaret açıkları arasında beş dönem gecikmeli karşılıklı bir ilişkinin olduğu ispatlanmıştır.

5.2. Ekonometrik Model Uygulama

Bu tez çalışmasında Türkiye'de makroekonomik değişkenlerden büyüme, enflasyon, istihdam, işsizlik ve döviz kurunun bütçe açıkları üzerinde yarattığı etki 2006:Q1-2015Q4 dönemindeki üçer aylık veriler kullanılarak incelenmiştir. Analiz içerisinde yer alan tüm değişkenler TCMB'nin Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS)'den alınmıştır. Modelde kullanılan bütçe açıkları için 1 Ocak 2006 yılında yürürlüğe giren "Kamu Mali Yönetimi ve Kontrolü Kanunu"da belirtilen merkezi yönetim bütçe dengesi kullanılmıştır. Yurt içindeki büyümeyi iyi yansıtması sebebiyle büyüme için GSYH seçilmiştir. Enflasyon oranı için de fiyat hareketlerini en iyi yansıtan TÜFE seçilmiştir.

Değişkenlerle ilgili zaman serilerinin belirlenmesinde E- Views 7.0 paket programı kullanılmıştır. Modelimizde kullandığımız değişkenler ve değişkenlerin kısaltılmış versiyonları aşağıda gösterilmiştir.

Bütçe Açığı	LBA
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	LGSYH
Tüketici Fiyat Endeksi	LTÜFE
İstihdam	LİSTİHDAM
İşsizlik	LİŞSİZLİK
Döviz Kuru	LDÖVİZKURU

Şekil 17: Değişkenlerin Kısaltılmış Hali

Öncelikli olarak çalışmamızda ADF birim kök testi ile serilerin durağanlığına bakılmıştır. Bütçe açıkları, büyüme ve enflasyon ile durağanlık sağlanmakta fakat istihdam, işsizlik ve döviz kurunda durağanlık sağlanamamaktadır. Bu sebeple çalışmaya bütçe açıkları belirleyicilerinden büyüme ve enflasyon ile devam edilmektedir. Durağanlığı sağlanan verilerimizin VAR modeli ile uygun gecikme uzunlukları bulunmuş ve Johansen Eşbütünleşme testi ile değişkenlerimizin eşbütünleşim olup olmadığı analiz edilmiştir.

Eşbütünleşim olan değişkenlerin yönünün bulunması amacıyla hata düzeltme modeli (VECM) granger nedenselliği kullanılmıştır.

5.2.1. Birim Kök Testi

Var modeli ile yaptığımız analizlerin tutarlı ve etkin olması için modeldeki Bütün değişkenlerin durağan olması gerekmektedir. Serinin ortalaması, varyansı ve kovaryansının zaman içerisinde sabit olup olmadığına bakılarak durağanlık tespiti yapılmaktadır. Y_t zaman serisi içindeki verilerin durağanlık şartları aşağıdaki gibi sıralanmıştır.(Gujarati, 2001: 713).

Ortalama	: $E (y_t) = \mu$	1
Varyans	: $Var (y_t) = E (y_t - \mu)^2 = \sigma^2$	2
Kovaryans	: $\gamma_k = E [(y_t - \mu) (y_{t+k} - \mu)]$	3
γ_k : Y_t ve y_{t+k} gibi iki y değişkeni arasında k dönem fark olan kovaryanstır. Analiz sonuçlarının durağan olmaması sorunlu olarak nitelendirilmektedir.		

Şekil 18: Durağanlık Sınaması Denklemi

Zaman serilerinin durağanlık sınaması için kullanılan yöntemlerden en çok kullanılanlar; Dickey ve Fuller (1979) tarafından geliştirilmiş olan “Genişletilmiş Dickey-Fuller” (ADF) Kwiatkowski, Philips, Schmid, ve Shin (1992) tarafından geliştirilen KPSS birim kök testi ve Philips Perron (1988) tarafından geliştirilen Philips Perron (PP) birim kök testleridir.

Bu çalışmada bütçe açıkları, büyüme ve enflasyon serilerine ait zaman serilerinin durağanlık sınaması Augmented Dickey – Fuller (ADF) testi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Serilerin birim kök özelliğini test etmek amacıyla aşağıdaki regresyon denklemi kullanılmıştır.

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 Y_{t-1} + \alpha_2 trend + \sum \gamma_i \Delta Y_{t-1} + \varepsilon_t$$

Denklemden verilerin durağan olup olmadığını, ΔY_t seviyesinde birinci derece farkının alındığını, ε_t ise beyaz gürültülü hata terimini göstermektedir. Modelde serilerin “sabitli-trendli”, “sabitli” ve “sabitli-trendli” olarak üç biçimde durağan olup olmadığına bakılmaktadır. Eğer serinin değerlerinde durağan değilse durağanlık sağlanana kadar zaman serilerinin farkı alınarak durağanlık sağlanmalıdır (Yamak ve Tanrıöver, 2009: 48).

ADF birim kök sonuçlarına bakarak değişkenlerin durağan olup olmadığını “Mackinnon” kritik değerlerine bakarak tabloda gösterilmiştir.

Tablo 10: ADF Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	ADF t istatistiği (düzey)		ADF- t istatistiği (Birinci Fark)	
	Trendsiz	Trendli	Trendsiz	Trendli
LOGBA	0.731803	-2.341213	-5.255694	5.208109
LOGGSYH	1.682801	-3.185633	-3.738468	-4.377931
LOGTÜFE	3.751731	-2.123150	-4.023240	-5.307649

ADF test sonuçlarına göre LOGBA, LOGGSYH ve LOGTÜFE değişkenleri düzeyde durağan olmadıkları için birinci farkları alındığı zaman durağan hale gelmektedir. Değişkenlerin bütünleşme derecesi I(1)'dir.

5.2.2. VAR Modeli

Yapısal eşanlı denklem modelleri için uygulanan teorik kısıtlamaların kabul edilemez bir durum olduğunu ilk kez 1980 yılında Sims yaptığı çalışmasıyla ifade etmiştir. Sims'in yaptığı çalışmasında ilk defa Vektör Otoregresfis (Vector Autoregressive) metodolojisinin temel prensiplerinden bahsetmiştir (Yurdakul, 1999: 87).

VAR modelinde değişkenlerin kat sayıları belirli bir ekonomik teoriye dayarak sıfır olarak kısıtlanmaz. Var modeli makroekonomik politikaların şekillenmesi amacıyla değişkenler arasındaki karşılıklı ilişkileri ortaya çıkarmak amacıyla kullanılmaktadır. Var modelinde veriler VAR modelie uygun olacak şekilde durağanlık sağlanarak dönüştürülür. Gecikme değerleri ve değişkenler nedensellik testi yardımıyla seçilir. Var modelinin basitleştirilmesi için gecikme değerleri azaltılır ve kat sayılar düzleştirilir. Şokların elde edilmesi amacıyla Ortogonalizasyon işlemi yapılır (Işık ve Acar, 2006:6).

Özgen ve Güloğlu'na (2004: 98) göre iki değişkenli VAR modeli, standart modeliyle şu şekilde ifade edilmektedir:

$$y_t = a_1 + \sum_{i=1}^p b_{1i} y_{t-i} + \sum_{i=1}^p b_{2i} x_{t-i} + v_{1t}$$

$$x_t = c_1 + \sum_{i=1}^p d_{1i} y_{t-i} + \sum_{i=1}^p b_{2i} x_{t-i} + v_{2t}$$

Modele göre P gecikmenin uzunluğunu, v ise ortalamasını sıfır, kendi gecikmeli değerleriyle olan kovaryansları sıfır ve varyansları sabit, normal dağılıma sahip, rassal hata terimlerini göstermektedir. VAR modelinde hataların kendi gecikmeli değerleriyle ilişkisiz olması varsayımı, modele herhangi bir kısıt getirmez. Çünkü değişkenlerin gecikme uzunluğunun artırılmasıyla otokorelasyon sorununun üstesinden gelinir.

VAR modelleri ile yapılan analizde hem kendi gecikmeli değerlerine hem de değişkenlerin gecikmeli değerlerinin fonksiyonuna ulaşılmaktadır. Var modelinde eşitliklerin sağ tarafında da aynı değişkenler bulunmaktadır (Hayırlı, 2012: 67).

VAR modelinde optimal gecikme uzunlukları Akaike, Schwartz, Hannan-Quinn gibi kriterlerle saptanabilmektedir. Var modelleri kısıtlanmış ve kısıtlanmamış olmak üzere iki farklı şekilde uygulanabilmektedir. Yapılan var analizlerinden “Granger nedenselliğini gösteren F testleri”, “değişkenler arasındaki etkileşimi gösteren varyans ayrıştırması” ve etki-tepki fonksiyonları” olmak üzere 3 yolla sonuç alınabilmektedir (Özgen ve Güloğlu, 2004: 96).

5.2.3. Eş bütünleşme Testi

Değişkenlerin birinci dereceden durağan oldukları saptandıktan sonra kurulan modeldeki değişkenler arasında eşbütünleşim olup olmadığını test etmek gerekmektedir (Bayrak ve Kanca, 2013:102).

Modelde ikiden fazla değişken varsa, birden fazla eştümleştirici olma olasılığı bulunmaktadır. Yani modelde yer alan değişkenler arasında birden fazla denge ilişkisi olabilir (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2010: 504).

Eğer test ettiğimiz ilişkide eş bütünleşme yoksa kurulacak regresyonun sahte regresyon olma ihtimali vardır. Sahte regresyon sorunu yaşamamak için değişkenlerin durağan olduğu seviyede regresyona dâhil ederek ya da eş bütünleşik olup olmadıklarına bakarak kullanmak gerekmektedir. Eğer değişkenler eşbütünleşikse seviye düzeyiyle modelde kullanılması gerekir (Kaya ve Hüseyini, 2015:764).

Eşbütünleşme çalışmalarında genel itibariyle Engle-Granger(1987), Johansen (1988) ve Kohansen-Juselius (1990) testleri kullanılmaktadır. Engle- Granger koentegresyon testi kolay ve iki aşamalı olmasına rağmen önemli eksiklikleri

bulunmaktadır. “Engle-Granger testinde, bir veya daha fazla koentegre vektörün varlığı arasında fark gözetilmez. Daha önemlisi farklı normalleştirmeler Engle-Granger test sonucunu değiştirebilir.” Johansen testi değişkenler arasında çıkan eşbütünleşmenin hepsinin tahminlerini sağlama avantajına sahiptir (Yavuz, 2005, 275). Çalışmamızda Johansen eşbütünleşme analizi ile test edilmiştir.

Gecikme uzunluğunun seçimi Johansen eşbütünleşme testini etkilemektedir. Bu sebeple Johansen testinin ilk aşamasında uygun gecikme uzunluğunun vektör otoregresif modeli (VAR) ile belirlenmesi gerekmektedir. Eğer gecikme sayısı eksik belirlenirse modelde eksik belirlenmiş olmakta, gecikme sayısı çok fazla olduğu zaman ise serbestlik derecesi azalmaktadır (Altıntaş ve Çetintaş, 2010, 44-45). Çalışmamızda Johansen testi yapılırken “VAR ve koentegresyon sabit, trendli parametre vardır” şeklinde beşinci seçeneğe göre model çözülmüştür.

Tablo 11: Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-2.677866	NA	0.000283	0.344113	0.480159	0.389888
1	76.93777	139.9305	3.93e-06	-3.935622	-3.391438	-3.752521
2	86.70678	15.39359	3.82e-06	-3.982229	-3.029906	-3.661801
3	116.4557	41.46825*	1.13e-06	-5.239742	-3.879280*	-4.781988
4	120.8323	5.304945	1.61e-06	-4.959534	-3.190935	-4.364454
5	134.7952	14.38596	1.36e-06	-5.260313	-3.083575	-4.527907
6	144.3246	8.085592	1.63e-06	-5.292401	-2.707524	-4.422668
7	166.3043	14.65314	1.05e-06*	-6.079050*	-3.086035	-5.071991*

* Kriterler tarafından belirlenen gecikmeleri göstermektedir.

Tablo 11’de görüldüğü gibi LR, FPE, AIC, SC ve HQ kriterleri gecikme seviyesinin tespitinde kullanılmıştır. Kriterlere göre gecikme seviyesi için üç kriterin 7 gecikmeye işaret etmesi sebebiyle gecikme seviyesinin 7 olmasına karar verilmiştir.

Johansen Juseliun (1990) tarafından verilen bilgilere göre İz testi matris rankının r 'ye eşit ya da r 'den küçük olduğunu ifade eden H_0 hipotezini test etmektedir. R eşbütünleşme vektör sayısını ifade etmektedir Maksimum özdeğer test istatistiği ise H_0 hipotezini, $r+1$ olduğunun ifade eden alternatifine karşı test etmektedir (Hayırlı, 2012: 73).

Aşağıdaki tablolarda JJ eş bütünleşme sonuçlarına yer verilmiştir. Tablo 12’de İz (Trace) testi, Tablo 13’te Maksimum Öz değer test istatistikleri gösterilmiştir.

Tablo 12: Johansen- Juseliun Eşbütünleşme (İz) Testi Sonuçları

Değişkenler: LOGBA, LOGGSYH, LOGTÜFE			
İz (Trace) İstatistiği			Gecikme Sayısı:7
Sıfır Hipotez H_0	Alternatif Hipotez H_1	Test İstatistiği	Kritik Değer (%5)
$r = 0$	$r = 1$	80.75487*	35.01090
$r \leq 1$	$r = 2$	22.29489*	18.39771
$r \leq 2$	$r = 3$	0.510905	3.841466

Tablo 13: Johansen- Juseliun Eşbütünleşme (Maksimum Öz Değer) Testi Sonuçları

Değişkenler: LOGBA, LOGGSYH, LOGTÜFE			
Maksimum Öz Değer İstatistiği			Gecikme Sayısı:7
Sıfır Hipotez H_0	Alternatif Hipotez H_1	Test İstatistiği	Kritik Değer (%5)
$r = 0$	$r = 1$	58.45997 *	24.25202
$r \leq 1$	$r = 2$	21.78399 *	17.14769
$r \leq 2$	$r = 3$	0.510905	3.841466

Tablo 12 ve Tablo 13’teki JJ test sonuçlarına göre iki değişken arasında koentegrasyon olmadığını ($r=0$, $r \leq 1$) ifade eden boş hipotezi % 5 anlamlılık düzeyinde reddedilmiştir. Buna karşın $r \leq 2$ hipotezi % 5 anlamlılık düzeyinde reddedilmemiştir. Bu modelde 2 koentegrasyon vektörünün bulunduğu anlaşılmaktadır. JJ yöntemiyle elde edilen normalize edilmiş koentegrasyon vektörü sonuçları aşağıda gösterilmektedir.

Tablo 14: Normalize Edilmiş Eşbütünleşme Vektörü

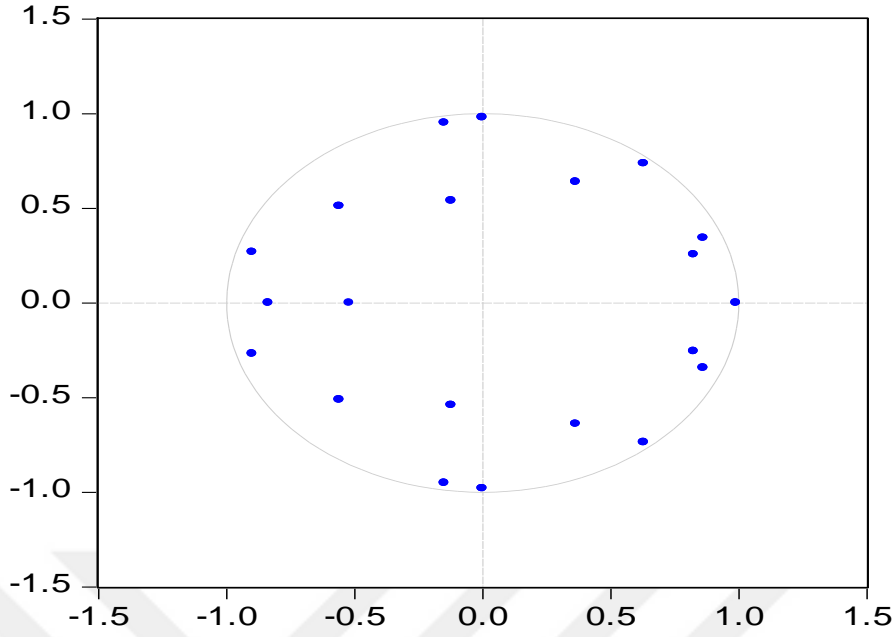
LOGBUTCEA	LOGGSYH	LOGTÜFE
1.000000	12.48427 (0.43520)	5.137389 (0.36890)
$LOGBÜTÇEA_t = F($		
$LOGGSYH_t + LOGTÜFE_t)$		
$LOGBÜTÇEA_t = 12,48 LOGGSYH_t + 5,13 LOGTÜFE_t$		
LOGBÜTÇEA	LOGGSYHSABIT	LOGTUFEGAZ
		3.831355 (3.47431)
1.000000	0.000000	0.104614
0.000000	1.000000	(0.27942)
$LOGGSYH_t = F(LOGTÜFE_t)$		
$LOGGSYH_t = 3,83 + 0,10 LOGTÜFE_t$		

Parantez içindekiler standart hatayı göstermektedir. Tablo 14' ü incelediğimiz zaman bütçe açıkları ile enflasyon ve büyüme arasında uzun dönemde pozitif yönlü etkileşim içerisindedir. Yani bütçe açıkları ile enflasyon ve büyüme %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel bakımdan anlamlı ve pozitif ilişkinin olduğu gözlemlenmektedir. Büyüme ile enflasyon arasında da uzun dönemde % 5 anlamlılık düzeyinde pozitif yönlü ve anlamlı ilişki görülmektedir.

Altıntaş ve Çetintaş'a (2010: 47) göre "eşbütünleşme ilişkisinin varlığı için köklerden birisinin, birim ve diğerlerinin ise mutlak değer olarak birden küçük olması zorunludur. Karakteristik köklerin simetrik izdüşüme sahip olması, VAR sisteminin istikrarlı olduğu ve eş bütünleşme ilişkisinin normal bir dağılım taşıdığını desteklemektedir."

Aşağıdaki Şekil 19' da tahmin edilen modele ait AR karakteristik polinomun ters köklerinin birim çember içerisindeki konumu modelin durağanlık açısından sorun teşkil etmediğini ispatlamaktadır.

Inverse Roots of AR Characteristic Polynomial

Şekil 19: AR Karakteristik Ters Polinom Köklerinin Birim Çember İçerisindeki Konumu.

5.2.4. Hata Düzeltme Modeline Dayalı (VECM) Granger Nedensellik Testi

Serilerin uzun dönem ilişkilerinin varlığı ispat edildikten sonra, Hata Düzeltme Modeline Dayalı Granger Nedensellik testi yapılmıştır. Wald testi sonuçları Tablo 15'te gösterilmektedir.

Tablo 15: Hata Düzeltme Modeline (VECM) Dayalı Granger Nedensellik Testi

Bağımlı Değişken: D(LOGBÜTÇEA)			
Bağımsız Değişken	Ki-kare	Gecikme Uzunluğu	Olasılık
D(LOGGSY)	33.55667	7	0.0000
D(LOGTÜFE)	30.33940	7	0.0001
All	43.82487	14	0.0001
Bağımlı Değişken: D(LOGGSYH)			
Bağımsız Değişken	Ki-kare	Gecikme Uzunluğu	Olasılık.
D(LOGBUTCEA)	2.804902	7	0.9024
D(LOGTUFEE)	26.63550	7	0.0004
All	29.59020	14	0.0087
Bağımlı Değişken: D(LOGTUFEE)			
Bağımsız Değişken	Ki-kare	Gecikme Uzunluğu	Olasılık
D(LOGBUTCEA)	14.61118	7	0.0413
D(LOGGSYH)	11.78470	7	0.1079
All	33.40701	14	0.0025

Tablo 15'teki sonuçlara göre bütçe açıkları ile enflasyon arasında uzun dönemde çift yönlü nedensellik olduğu görülmektedir; bütçe açıkları büyümenin nedenidir ve enflasyon da bütçe açıklarının nedenidir. Büyüme ile bütçe açıkları arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur, başka bir deyişle büyüme bütçe açıklarının nedenidir. Büyüme ile enflasyon arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır, enflasyon büyümenin nedenidir.

BÖLÜM VI

SONUÇ

Bütçe açığı, bütçe gelirlerinin bütçe giderlerini karşılayamaması sonucu ortaya çıkan negatif fark olarak ifade edilmektedir. Bütçe açıklarının gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki en önemli makroekonomik sorunların başında yer aldığı görülmektedir. makroekonomik değişkenlerin makroekonomik etkilerinin tespit edilmesi, uygulanacak para ve maliye politikalarının belirlenmesinde bütçe açıklarının eksiksiz ve doğru tahmin edilmesi önem arz etmektedir.

Bütçe açıklarının ölçülmesi zor olduğu için farklı ölçüm yöntemleri geliştirilmiştir. Ülkelerin karar alma mekanizmalarının tercihlerine göre belirlenen bütçe açığı ölçüm yöntemleri farklı olması sebebiyle ülkelerarası bütçe açıklarının karşılaştırılması zor olmaktadır.

Türkiye’de bütçe açıklarının oluşmasındaki temel neden bütçe gelirlerinin bütçe giderlerini finanse edememesidir. Türkiye’nin savunma harcamalarının artması, terörle mücadele, KİT’lerin etkin çalışmaması, kayıt dışı ekonomi sebebiyle vergilerin tahsil edilememesi, ekonomik krizler, transfer harcamalarının artması gibi sebepler de bütçe açıklarının sebeplerindendir.

Türkiye’de 1980 yılı ekonomik reformların başlangıcı olduğu için 1980 öncesi ve 1980 sonrası olarak bütçe açıklarının tarihsel gelişimini ele alınmıştır. Cumhuriyet’in kurulduğu ilk yıllarda Osmanlıdan kalan borçlar ve yetersiz kamu gelirleri sebebiyle devlet desteği olmadan ekonomi politikaların gelişmemesi sebebiyle devletçi politikalar uygulanmıştır.

Devlet Klasik İktisadi Yaklaşımın görüşünü benimseyerek denk bütçe politikasını uygulamış, mali disipline önem vererek sanayiye desteklemiştir.1933 yılında Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı uygulama geçilmiş ve başarı olunmuştur. İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanmış fakat II. Dünya Savaşı sebebiyle uygulamaya geçilememiştir. 1950’li yıllardan sonra bütçe açıkları artmaya başlamış, 1970’li yıllarda etkisini daha fazla göstermeye başlamıştır.

24 Ocak 1980 Dönüşümü ile Türkiye dışa açık ekonomi politikasını uygulayarak dış dünya ile entegre olmuştur. 24 Ocak kararları dışa açık, ihracata dayalı ve bütçe açıklarının finansmanı için sıkı para ve maliye politikalarının uygulanmasını öngörmüştür. 1980-1983 yıllarında uygulama etkisini göstermiş fakat 1983 yılından sonra açıklar daha da artmaya başlamıştır.

Bütçe açıklarının finansmanı için başvurulması gereken en doğal temel yöntem vergi gelirlerinin artırılmasıdır. Fakat kamu harcamalarının kamu gelirlerinden daha fazla artması ile vergi gelirleri yetmemekte devletler alternatif olarak borçlanma yoluyla finansmanı tercih etmektedirler.

Bütçe açıklarının finansmanı için başvuru yöntemlerinden biri iç borçlanmadır. Hazine bonoları ve Merkez Bankası avansı kullanılarak kaynak transferi yapılmaktadır. Merkez bankasından avans olarak bütçe açıkları finanse edilmek istenildiği zaman, özellikle kısa vadeli avansların vadesinde kapatılmamasından dolayı piyasaya karşılıksız para arzı yapılmış olmakta ve bu da enflasyonu körüklemektedir. Kısa vadeli avans yerine borçlanmaya gidildiğinde ise şayet pasif tasarruflar ödünç alınarak borçlanmaya gidilmiş ise borçlanma sonucunda para arzı artmakta ve toplam talep toplam arzı aştığından enflasyona neden olmaktadır.

Bütçe açıklarının finansmanı amacıyla başvuru yöntemlerinden biri de dış borçlanmadır. Hükümetler dış borçlanma yaparak hem açıklarını finanse etmeyi hem de ödemeler dengesini iyileşmeyi düşünmektedir. Borçlanmanın bütçe açıklarını finanse etmede yetersiz kaldığı durumlarda ülkeler monetizasyona başvurumaktadırlar. Merkez bankasının para basarak bütçe açıklarını finanse etmesi para arzının artmasına ve enflasyona sebep olmaktadır.

Türkiye’de 1985 yılına kadar bütçe açıklarının finansmanında monetizasyona başvurulmuş, 1985 yılında bütçe kanununda iç borçların kullanılması kolaylaştırılmış, Merkez Bankası kaynaklarının kullanımı zorlaştırılmıştır. Bütçe açıklarının finansmanında sürekli iç borçlanmaya başvurulması faiz oranlarının yükselmesine sebep olmuştur. 1990 yıllarda artmış ve kronikleşmiştir. 2000’li yıllara yüksek bütçe açıklarıyla giren Türkiye 2000 ve 2001 krizleri sonrası IMF ile yaptığı stand-by anlaşmasıyla Güçlü Ekonomiye Geçiş programına uygulamaya başlamıştır. 2006 yılında yürürlüğe giren Kamu Mali

Yönetim ve Kontrol kanunu ile bütçe gelir, gider ve uygulamalarında olumlu gelişmeler yaşanmıştır.

Bu çalışmada 2006-2015 yılları arasında üçer aylık veriler kullanılarak bütçe açıklarının belirleyicilerinden büyüme, enflasyon, istihdam, işsizlik ve döviz kurunun bütçe açıkları üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Birim Kök Testi, VAR analizi, Johansen eş bütünleşme testi ve hata düzeltme modeline (VECM) dayalı Granger Nedensellik testi uygulanmıştır.

ADF birim kök testi ile serilerin durağanlık sonuçlarına bakıldığında, bütçe açıkları, büyüme ve enflasyon ile durağanlık sağlanmakta fakat istihdam, işsizlik ve döviz kurunda durağanlık sağlanamamaktadır. Bu sebeple çalışmaya bütçe açıkları belirleyicilerinden sadece büyüme ve enflasyon ile devam edilmektedir.

ADF Birim Kök testi ile serilerin birinci derecede durağan oldukları tespit edildikten sonra koentegre olup olmadıklarını belirlemek için eşbütünleşme analizi yapılmıştır. Yapılan eşbütünleşme testi sonuçlarına göre bütçe açıkları ile enflasyon, büyüme arasında pozitif yönlü koentegrasyon ilişkisi bulunmuştur. Aynı şekilde büyüme ile enflasyon arasında da pozitif yönlü koentegrasyon ilişkisi bulunmuştur.

Bulunan koentegrasyon ilişkisinin yönünü bulmak amacıyla hata düzeltme modeli kullanılmıştır. Hata düzeltme sonucuna göre; bütçe açıkları ile enflasyon arasında uzun dönemde çift yönlü nedensellik olduğu, büyüme ile enflasyon arasında uzun dönemde enflasyondan büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu görülmüştür.

Yaptığımız analiz sonucunda bütçe açıklarının büyümenin nedeni olduğu ortaya çıkmıştır. Enflasyonun da bütçe açıklarının nedeni olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca büyüme ile bütçe açıkları arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Yani büyüme ile bütçe açıkları arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Başka bir deyimle büyüme oranı bütçe açıklarını artırmaktadır.

Büyüme ile enflasyon arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır, başka bir ifadeyle enflasyon büyümenin nedenidir. Bu sonuç hükümetlerin büyümeyi reel gelir kaynakları yerine genellikle borçlanma ile finanse ettiğini kanıtlamaktadır.

Türkiye’de 2006-2015 yılları arasındaki dönem üzerinde yapılan bu çalışma ile enflasyon ve büyümenin bütçe açıklarının belirleyicileri olduğu sonucuna da varılmıştır.

Bütçe açıkları ile enflasyon arasında kısır döngü yaşanmaktadır. Enflasyonun azalması için bütçe açıklarının finansmanında iç borçlanmaya başvurulmakta, fakat iç borçlanma faiz oranlarını artırarak bütçe açıklarını artırmaktadır. Büyümenin artması bütçe açıklarını artırmakta, büyüme için bütçe açıkları göz ardı edilmektedir.

Bütçe açıklarının azaltılması için enflasyon oranının düşürülmesi ve büyümenin bütçe içerisindeki özellikle cari harcamaları kısarak bütçe açıklarını azaltması gerekmektedir. Sonuç olarak hükümetlerin yatırımları kısmadan bütçenin cari harcamalarını kısarak tasarrufa gitmesi bir yandan büyümeden ödün vermeden diğer yandan bütçe açıkları azaltılmış olacak ve kamu kesimi borçlanma gereği de azaltılmış olacaktır. Sonuç olarak hükümetlerin yatırımları kısmadan bütçenin cari harcamalarını kısarak tasarrufa gitmesi bir yandan büyümeden ödün vermeden diğer yandan bütçe açıkları azaltılmış olacak ve kamu kesimi borçlanma gereği de azaltılmış olacaktır.

KAYNAKLAR

- Abdioğlu, Z. Ve Terzi, H. (2009). Enflasyon ve bütçe açıkları ilişkisi: Tanzi ve Patinkin etkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23 (2), 195-211.
- Adedokun, A. J. (2014). The effect of budget deficit on investment in Nigeria: an empirical study. *IUP Journal Of Applied Economics*, 13 (2), 38-47.
- Akalın, G. (1996). Kamu kesimi finansman açıkları ve ekonomik dengeler üzerine etkileri. *Kamu Kesimi Finansman Açıkları, X. Maliye Sempozyumu, Mayıs 1994: Antalya, İstanbul Basımevi*, (554), 33-58.
- Akan, Y. ve Kanca, O. C. (2015). Türkiye’de dış borçlanma, büyüme ve enflasyon ilişkisi: var yaklaşımı (1980-2013). *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33 (3), 1-22.
- Akbulut, H. ve Güran, M. C. (2014). Kamu transfer harcamaları ve hane halkı üzerinde etkileri: tartışmalar ve istatistiksel bir analiz 21. Yüzyılda. *Sosyal Bilimler Dergisi* (9), 129-167.
- Akdoğan, A. (2003). *Kamu maliyesi*. (Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Dokuzuncu Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Aksoy, A. (2010). *Türkiye’de bütçe açıklarının enflasyon, büyüme ve faiz üzerine etkileri: Türkiye uygulaması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Aksu H., Emsen, Ö. S. ve Başar, S. (2001). Türkiye’de bütçe açıkları ile nominal ve reel faiz oranları ilişkileri: 1985-2000. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. <http://doi.org/10.16951/iibd.84866>.
- Aktan, C. C., Kesik, A. ve Kaya, F. (2010). *Mali kurallar maliye politikası yönetiminde yeni bir eğilim: vergi, harcama, borçlanma vs. üzerine kurallar ve sınırlamalar T.C. Maliye Strateji Geliştirme Başkanlığı* (1. Baskı) Ankara: Ümit Ofset Matbaacılık.
- Aktan, C.C. (2000). Kamu iktisat teorisi. http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/kamu-tercihi.htm (04.01.2016).

- Altıntaş, H. ve Çetintaş, H. (2010). Türkiye’de ekonomik büyüme, beşeri sermaye ve ihracat arasındaki ilişkilerin ekonometrik analizi: 1970-2005. *Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, (36), 33-56. <http://iibf.erciyes.edu.tr/dergi/>.
- Ardıç, K. (2001). Liberal ekol: klasik iktisat. İktisat’ın dama taşları ekoller- kavramlar-iz bırakanlar. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti Eğitim Serisi, (1), 40-65.
- Ataç, B. (2006). *Maliye Politikası* (1. Basım) Ankara: Turhan Kitabevi.
- Bakkal, S. ve Gürdal, T. (2007). İç borçlanmanın Türkiye ekonomisi üzerine etkileri. *Akademik İncelemeler*, 2 (2), 147-173.
- Bangura, A., Tarawalie, A. B., Fofanah, L. ve Macarthy, S. (2016). Macroeconomic determinants of budget deficit: Evidence From Sierra Leone. *International Journal of Economic Perspectives*, 10 (1), 5-13.
- Barışık S. ve Kesikoğlu, F. (2003). Türkiye’de bütçe açıklarının temel makroekonomik değişkenler üzerine etkisi (1987-2003 Var, etki tepki analizi, varyans ayrıştırması). *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 61-4.
- Başar, S. (1999). Türkiye’de bütçe ve dış ticaret açıkları. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Batavia, B. ve Lash, N. (1983). Public sector deficits and inflation: case of Turkey. *Quartely Journal of Economics*, 3 (5), 182-187.
- Bayrak, M. ve Esen, Ö. (2012). Bütçe açıklarının cari işlemler dengesi üzerine etkisi: İkiz açıklar hipotezinin Türkiye açısından değerlendirilmesi. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 23 (82), 23-49. <http://www.ekonomikyaklasim.org/?mno=34382>
- Bayrak, M. ve Kanca, O. C. (2013). Türkiye’de kamu kesimi açıklarının nedenleri ve fiyatlar genel düzeyi üzerindeki etkileri. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (48), 91-111.
- Baytal, Y. (2007). Demokrat parti dönemi ekonomi politikaları (1950-1957). *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (40), 545-567.

- Bilici, N. (2010). *Vergi hukuku genel hükümler türk vergi sistemi*. (Gözden Geçirilmiş 24. Baskı) Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Blejer, M. I. ve Cheasty, A. (1992). How to Measure the Fiscal Deficit. *Finance & Development*, 29 (3), 40-42.
- Buchanan, J. M. & Wagner, R. E. (1977). *Democracy in deficit: the political legacy of lord Keynes*. New York: Academic Press.
- Buchanan, J. M. (1986). The economic Consequences of deficit. *Journal Of Public Finance And Public Choice*. 1986/3, 149-156.
- Bülbül, D., Ejder, L. ve Şahan, Ö. (2005). *Devlet bütçesi* (1. Basım). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Ceyhan, M. S. (2004). Faiz dışı fazla nedir? Türkiye’de mevcut faiz dışı fazla ve reel faizler ile kamu borçları eritilebilir mi? (muhtemel senaryolara göre üç projeksiyon). *C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 5 (2), 31-46.
- Ceyhan, T. (2012). *Bütçe açıkları ve Türkiye’de bütçe açıklarının finansmanı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi, Anadolu Üniversitesi., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Chivakul, M. ve York, R. C. (2006). *Implications of quasi-fiscal activities in Ghana*, IMF Working Paper, (24), Washington: International Monetary Fund.
- Civan, M ve Uğurlu, N. (2005). Türkiye’de kamu finansman dengesi, bütçe açıklarının gelişimi ve finansmanında izlenen yolların etkinliği. *MUFAD JOURNAL*, (25) 46-59. <http://journal.mufad.org.tr/attachments/article/607/6.pdf>
- Coşkun, G. (1978). *Kamu mali yönetimi (Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları No:171)* Ankara: Doğan Basımevi.
- Coşkun, G. (2000). *Devlet bütçesi*. (6. Baskı). Ankara: Turhan Kitabevi.
- Çakır, Y. N. (2009). *Bütçe açıklarının politik iktisadı: Türkiye örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi, Adnan Menderes Üniversitesi., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

- Çalışkan Çavdar, Ş. (2010). *Türkiye’de bütçe açığının makroekonomik etkilerinin VAR modelleri ile incelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çalışkan Çavdar, Ş. (2011). Türkiye’de bütçe açıklarının iktisadi büyüme ve istikrar üzerine etkileri (1994:Q1-2004:Q4). *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (37), 303-317. <http://doi.org/10.17755/esosder.51194>.
- Çetintaş, H. (2005). Türkiye’de bütçe açıkları enflasyonun sebebi midir?. *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, (20), 115-127.
- Çiçek, S. (2003). *Bütçe Açıkları ve mali uyum süreci: Türkiye örneği*. Hazine Uzmanlık Tezi.
- Çil Yavuz, N. (2005). Türkiye’de kamu harcamalarının özel sektör yatırım harcamalarını dışlama etkisinin testi (1980-2003). *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 20 (1), 269-284.
- Demir, M., Çevik, S. ve Beşer, M. K. (2005). Kamu kesimi finansman açıklarının ekonomik etkileri: Türkiye üzerine bir inceleme. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 20 (1), 247-267.
- Demir, Y. (2010). *Bütçe açıklarının finansmanında son dönem teorik gelişmeler ve Türkiye uygulamasının değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Demirhan, E. (1998). Kamu açıklarının finansmanında monetizasyon politikası. *Yönetim ve Ekonomi Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (4), 33-46.
- Dileyici, D. ve Özkıvrak, Ö. (2010). Bütçe anlayışındaki değişim süreci: denk bütçe ilkesinin erozyonu ve açık bütçe politikaları. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi* (2).
- Doğan, S. (2006). Keynesyen teoriye bir tepki: arz yanlı iktisat. *S.Ü. İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (12), 253-272.

- Doğru, B. ve Şentürk, S. B. (2013). Latin Amerika ülkelerinde bütçe açığı ve enflasyon arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin analizi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (41), 89-109.
- Dornbusch, R. Fischer, S. ve Startz, R. (2007) *Makroekonomi*. (9. Baskı). (S. Ak, Çev.). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Dönmez, Ö. (2009). *Kurumlar yazılı sınavları ve mülakatları kavram-teori ve politikalar müfettişlik. denetmenlik. kaymakamlık. kontrolörlük. uzmanlık. hakimlik.* (Genişletilmiş ve Güncellenmiş 4. Baskı) Ankara: Gazi Kitabevi.
- Duman, K. ve Belke, M. (2011), Türkiye’de bütçe açığı ile cari açık arasında ilişkinin VAR analizi ile incelenmesi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 48 (562), 53-66.
- Dura, Y. C. (2006). Kamu tercihi teorisinde kamusal etkinlik problemi. *Türk İdare Dergisi*, (451), 107-115.
- Egeli, H. (1999). Gelişmekte olan ülkelerde bütçe açıkları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (4), 293-303.
- Egeli, H. (2002). Mali açıkların ölçümüne yönelik bazı gözlemler ve bu konuda geliştirilmiş alternatif açık ölçüleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4 (2), 29-41.
- Eğilmez, M. (2012a) Bütçe dersi <http://www.mahfiegilmez.com/2012/01/butce-dersi.html> (16.12.2016)
- Eğilmez, M. (2012b) Kamu borçlanması dersi <http://www.mahfiegilmez.com/2012/11/kamu-borclanmas-dersi.html> (29.12.2016)
- Eğilmez, M. (2014). *Makroekonomi Türkiye’den örneklerle*. (6. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eishner, R. (1989). Budget deficits, rhetoric and reality. *The Journal Of Economic Perspectives*, 3 (2).

- Ejder, H. L. (2012). Türkiye’de bütçe politikaları: 2002-2012 dönemi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 53-78.
- Erdem, E. ve Siverekli, E. (2001). Türkiye’de kamu açıklarının yapısı ve dağılımı. *Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Dergisi*, (3), 67-92.
- Erdoğan, M. M. ve Christiansen, B. (2016). *Handbook of research on public finance in europa and the MENA region*. Hershey Ebook: IGI Global Doi:10.4018/978-1-5225-0053-7 <http://www.igi-global.com/gateway/book/142104>.
- Erginay, A. (1998). *Vergi hukuku: ilkeler-vergi tekniği- Türk vergi sistemi*. (16. Baskı). Ankara: Savaş Yayınları.
- Ergül, Y. T. (1999). *Türkiye’de bütçe açıklarının makroekonomik dengeler üzerine etkileri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Evgin, T. (1994), 1990’lı yıllarda bütçe ve bütçe açığının finansmanı. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 5 (13), 19-41.
- Falay, N. (1989). *Maliye tarihi (ders notları)*. (1. Baskı). İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Feyzioğlu, B. N. (1983/1984). Modern anayasalarda bütçe hakkı. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları* (29), 1-28.
- Fisher, S. ve Easterly, W. (1990). The Economics Of The Government Udget Constraint. *The Word Bank Research Observer*, 5 (2), 127-142.
- Gök, A. (2003). Türkiye’de iç borçlanmanın ekonomik etkileri. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 28 (1), 119-138.
- Gujarati, D. N. (2001). *Temel ekonometri* (2. Basım). (H. Şenesen ve G. Şenesen, Çev.). İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Günay, A. (2007), *Mali disiplinin sağlanmasında anayasal denk bütçe yaklaşımı ve Türkiye’de uygulanabilirliği*, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı. (1. Baskı). Ankara: Ümit Ofset Matbaacılık.

- Günaydın, İ. (2000). Türkiye’de bütçe açıkları, enflasyon ve döviz kurları arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, (15), 69-80.
- Gürler, A. ve Batı, M. (2012). *KPSS kamu kurum sınavları banka sınavları optimal maliye sınav seti maliye politikası* (2. Baskı) Ankara: Özyurt Matbaacılık.
- Gürsoy, B. (1980). *Kamusal maliye ikinci cilt bütçe* (1. Basım) Ankara: S.B. F. Basım ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi.
- Güvenek, B., Alptekin, V. ve Çetinkaya, M. (2010). Enflasyon ve dolaylı vergilerden elde edilen gelirler arasındaki ilişkinin VAR yöntemiyle analizi. *Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 11 (3), 1-28.
- Hatiboğlu, Z. ve Hiperlink. (1999). *Özet Türkiye ekonomisi*. (2. Baskı). İstanbul:Hiperlink. (09.01.2017).
- Hossain, A. ve Chowdhury, A. (1998). *Open-economy macroeconomics for developing countries*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- İnce, M. (2001). *Devlet borçları ve Türkiye* (1. Baskı) Ankara Gazi Kitabevi.
- İyidiker, H. ve Özuğurlu, Y. (2003). Türkiye’de kamu iç borçlanmasının reel kesim üzerindeki etkileri. *18. Türkiye Maliye Sempozyumu, Türkiye’de Kamu Borçlanması (Ekonomik ve Sosyal Etkileri, Beklentiler)*, (16), 475-487). http://maliiyesempozyumu.org/wp-content/uploads/2016/11/Maliye-Sempozyumu_18.pdf.
- İşık, A.K., Karayılmazlar, E., Organ, İ. ve İşık, H. (2005). *Kamu Maliyesi* (3. Basım) Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- İşık, N. ve Acar, M. (2006). Enflasyonla mücedelede politika aracı seçimi: bir vektör otoregresyon (VAR) analizi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (16), 1-18.
- Kalenderoğlu, M. (2004). *Kamu maliyesi bütçe ve borçlanma*. (3. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

- Kanca, O. C. ve Bayrak, M. (2015). Türkiye’de kamu harcamalarının gelişimi (dönemsel bir analiz 1980-2011). *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (2), 9-24.
- Karagöz, K. (2007). Türkiye’de dış borçlanmanın nedenleri ekonometrik bir değerlendirme. *Sayıştay Dergisi*, (66-67), 99-110.
<http://dergi.sayistay.gov.tr/icerik/der6667m6.pdf>.
- Karluk, R. (2009). *Cumhuriyetin ilanından günümüze Türkiye ekonomisi’inde yapısal dönüşüm*. (Tıpkı 12. Baskı) İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Kaya, V. ve Hüseyini, İ. (2015). İhracatın sektörel yapısı ve ülkelere dağılımının ekonomik büyüme üzerine etkileri: Türkiye örneği. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29 (4), 749-773.
- Kepenek, Y. (2014). *Türkiye ekonomisi*. (Genişletilmiş ve Geliştirilmiş 27. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kesbiç, C. Y., Baldemir, E. ve Bakımlı, E. (2005). Bütçe açıkları ile parasal büyüme ve enflasyon arasındaki ilişki: Türkiye için bir model denemesi. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19 (1), 81-98.
- Kesikoğlu, F. (2005) *Türkiye’de bütçe açıklarının temel makroekonomik değişkenler üzerindeki etkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Zonguldak Kara Elmas Üniversitesi., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Kesikoğlu, F., Yıldırım, E. ve Çeştepe, H. (2013). Cari açığın belirleyicileri: 28 OECD ülkesi için panel VAR analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (2), 15-34.
- Keşük, M. S. (2014). *1980-2012 Döneminde bütçe açıklarının enflasyon üzerine etkisi* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.
- Khumalo, J. (2013). Budget deficit-inflation Nexus in South Africa: VAR analysis. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 4 (14), 725-734.
- Doi:10.5901/mjss.2013.v4n14p725.

- Kızılboga, R. (2012). Kamu tercihi ve anayasal iktisat teorilerinin değerlendirilmesi. *Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2), 91-109.
- Koçak, A. (2009). Küresel dönemde Türkiye' nin borç yapısındaki dönüşüm. *Maliye Dergisi*, (157), 65-84.
- Kör, E. (2012). *İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Krugman, P. (2001). *Politika taşeronları ve önemsizleşen refah*. (1. Baskı). Çev. Neşenur Domaniç. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Kutlar, A. ve Şimşek, M. (2001), Türkiye'de Bütçe Açıklarının Dış Ticaret Açıklarına Etkileri Ekonometrik Bir Yaklaşım: 1984 (4)-2000 (2). *D.E.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi*, 16 (1), 1-13.
- Laffer, A. (2004). The Laffer curve: past, present, and future. *Executive Summary Backgrounder*, (1765), 1-16.
- Lissovlik, B. (2003), Determinants of Inflation in a Transition Economy: The Case of Ukraine. IMF Working Paper 03/126, 1-35.
- Maliye Bakanlığı, (2015). 2015 Yılı Bütçe Gerçekleşmesi. <http://www.bumko.gov.tr/TR,5734/2015.html>. (17.01.2017).
- Maliye Bakanlığı, (2016a). 2016 Yılı Bütçe Gerçekleşmesi. <http://www.bumko.gov.tr/TR,6252/2016.html>. (17.01.2017).
- Maliye Bakanlığı, (2009). 2010 Yılı Bütçe Sunuş konuşması. <http://www.maliye.gov.tr/KonusmaSunumlari/sunummerkezi/index.html?ktp=2010GK>. (17.01.2017).
- Maliye Bakanlığı, (2010). 2011 Yılı Bütçe Sunuş Konuşması. <http://www.maliye.gov.tr/KonusmaSunumlari/sunummerkezi/index.html?ktp=2011GK>. (17.01.2017).

- Maliye Bakanlığı, (2013). 2014 Yılı Bütçe Sunuş Konuşması. <http://www.maliye.gov.tr/KonusmaSunumlari/sunummerkezi/index.html?ktp=2014TBMMBSK>. (17.01.2017).
- Maliye Bakanlığı, (2014). 2014 Yılı Bütçe Gerçekleşmesi. <http://www.bumko.gov.tr/TR,5059/2014.html>. (17.01.2017).
- Maliye Bakanlığı, (2016b), 2016 Yılı Bütçe Sunuş Konuşması. <http://www.maliye.gov.tr/KonusmaSunumlari/sunummerkezi/index.html?ktp=Bak2016TBMMGen>. (17.01.2017).
- Mammadov, F. (2008). *Bütçe açıklarının finansmanı ve makroekonomik etkileri: Azerbaycan örneği (1992-2006)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi., Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Oktayer, A. (2010), Türkiye’de bütçe açığı, para arzı ve enflasyon ilişkisi. *Maliye Dergisi*, (158), 431-447.
- Oltulu, E. (2012). *Bütçe açığı ve cari açık ilişkisi: 1980-2011 Türkiye örneği* Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi, Selçuk Üniversitesi., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Orhan, O. Z. ve Erdoğan, S. (2008). *Para politikası*. (Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 4. Baskı). Ankara: Sözkese Matbaacılık.
- Orhaner, E. (2000). *Kamu maliyesi*. (3.baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Oxley, L. (1994). Cointegration, causality and Wagner’s law: a test for Britain 1870-1913. *Scottish Journal Of Political Economy*, 41(3), 286-298.
- Önder, İ., Kirmanoğlu, H. ve Kartallı, Y. (1995). Kamu açıkları ve kamu borçları. *Türk Harb-İş Sendikası*.
- Önder, İ. ve Kirmanoğlu, H. (1996). Kamu açıklarının tanımlanması, ölçümü ve etkileri. *Kamu Kesimi Finansman Açıkları, X. Türkiye Maliye Sempozyumu, 14-18 Mayıs 1994: Antalya, İstanbul Üniversitesi Basımevi*, (554), 33-58.

- Öner, E. (1994). Cumhuriyet dönemi türk bütçeleri (1924-1993). *Maliye Araştırma Merkez Yayını*, (36), 9-41. <http://dergipark.gov.tr/iuamamk/issue/756/8119>.
- Öner, E. (1996). Kamu kesimi gelir-harcama ve borçlanma gereği: genel bir değerlendirme (1975-1993). *Kamu Kesimi Finansman Açıkları, X. Türkiye Maliye Sempozyumu, 14-18 Mayıs 1994: Antalya, İstanbul Üniversitesi Basımevi*, (554), 155-192.
- Öner, E. (2015). *Kamu maliyesi*. (1. Basım). İstanbul: Nobel Kitabevi.
- Özbilen, Ş. (2010). *Kamu maliyesi*. (1. Basım). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Özgen, F. B. ve Güloğlu, B. (2004). Türkiye’de iç borçların iktisadi etkilerinin VAR tekniğiyle analizi. *METU Studies in Development*, (31), 93-114.
- Parasız, İ. (1996). *Monetarizm ünlü monetarist keynesgil iktisatçılarla söyleşiler*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Parasız, İ. (1998). *Türkiye ekonomisi: 1923’den günümüze Türkiye’de iktisat ve istikrar uygulamaları*. (1. Baskı). Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Parasız, İ. (2003). *Türkiye ekonomisi*. (1. Baskı). Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Parasız, İ. (2006). *Makro ekonomi: teori ve politika* (Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 9. Baskı). Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Parlaktuna, İ. ve Şimşek, S. (2007). Bütçe finansman kaynaklarının belirlenmesi ve ekonomi üzerindeki etkileri Türkiye uygulaması (1989-2005). *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (2), 43-68.
- Payesteh, S. (1993). Impact of U.S. budget deficit on international capital flows into the united states. *ProQuest Dissertations & Theses Global*. 148 (304080762). <https://search.proquest.com/docview/304080762?accountid=51245>.
- Pehlivan, O. (2006), *Kamu maliyesi* (1. Basım). Trabzon: Derya Kitabevi.
- Pehlivan, O. (2013), *Kamu maliyesi* (1. Basım). Trabzon: Murathan Yayınevi.
- Pınar, A. (2007). *Soru ve yanıtlarıyla kamu maliyesi ve maliye politikası*. (10. Baskı) Ankara: Turhan Kitabevi.

- Rault, A. ve Afonso, A. (2009). Bootstrap panel granger-causality between government budget and external deficits for the EU. *Economics Bulletin*, 29 (2), 1027-1034.
- Resmi Gazete. (2003). Kamu mali yönetimi ve kontrol kanunu, *5018 Sayılı Kanun* (10/12/2003) 5(42), 8659-8660.
- Sakal, M. (2003a). *Anayasal bütçe reformunun esasları* (1. Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Sakal, M. (2003b). *Türkiye’de mali disiplin sorunu: kamu açıkları ve borçlanmanın sürdürülebilirliği (1988-200 Dönem Analizi)*. (1. Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Savaş, V. (1986). *Keynezyen iktisat yıkılırken*. (2. Baskı). İstanbul: Beta Basım A.Ş.
- Savaş, V. (1998). *Politik iktisat*. (3. Baskı), İstanbul: Beta Yayınları.
- Sayılgan, Ş. (2003). Kamu borçlanmasında stratejik yöntem: dış borçlanma. *Finans Dünyası*, (166).
- Senadza, B. ve Aloryito, G. K. (2016). The twin deficits hypothesis: Evidence from Ghana. *International Journal Of Business and Economic Sciences Applied Research*, 9 (3), 55-62.
- Seviğ, V. (1996). Kayıt dışı ekonominin kamu kesimi finansman açıklarının oluşumu ve maliye politikaları üzerine etkisi: Türkiye modeli üzerine etkisi. *Kamu Kesimi Finansman Açıkları, X. Türkiye Maliye Sempozyumu, 14-18 Mayıs 1994: Antalya, İstanbul Üniversitesi Basımevi*, (554), 105-114.
- Sevüktekin, M. ve Nergeleçekenler, M. (2010). *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi Eviewvs Uygulamalı*. (Geliştirilmiş 3. Baskı). Ankara: Noel Yayın Dağıtım.
- Siverekli, E. (2013). 2000’li yıllarda kamu mali yönetiminde yaşanan değişmelere bütçe perspektifli bir bakış. H. Atik (Ed.). *Prof. Dr. Cihan DURA’ya Armağan 2000’li yıllarda Türkiye ekonomisi: yapısal dönüşümler, ana sorunlar ve çözüme dönük politika önerileri*. (1. Basım). Ankara: Nobel Yayın.
- Sims, C. A. (1980). Macroeconomics and Reality. *Econometrica*, 48 (1), 1-48.
- Stewart, M. (1980). *Keynes devrim*. (Çev. A. Baltacıgil.). İstanbul: Minnetoğlu Yayınları.

- Şahin, S., Saylağ, İ. ve Batı, M. (2012). *KPSS kamu kurum sınavları banka sınavları optimal maliye sınav seti kamu maliyesi bütçe borçlanma*. (2. Baskı) Ankara: Özyurt Matbaa.
- Şahin, H. (2014). *Türkiye ekonomisi tarihsel gelişimi- bugünkü durumu*. (Gözden Geçirilmiş Genişletilmiş 14. Baskı). Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Şahin, M. ve Özenç, Ç. (2008). *Türkiye’de mali stabilizatörlerin etkinliği* (1. Basım). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Şeker, M. (2006). Dış borçlanmaya teorik bir bakış ve dış borçların ekonomik etkileri. *Sosyoekonomi Dergisi*, (1), 74-92.
- Şen, H., Sağbaş, İ. ve Keskin, A. (2007). *Bütçe açıkları ve açık finansman politikası teori ve Türkiye uygulaması*. (Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 2. Baskı) Ankara: Orion Kitabevi.
- Şener, O. (2007). *Teori ve uygulamada kamu ekonomisi*. (9. Baskı). İstanbul: Beta Yayın Dağıtım .
- Şimşek, M. (2000). Bütçe açıklarının finansmanı ve ekonomik etkileri. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, (16), 1-27.
- Takım, A. (2012). Demokrat parti döneminde uygulanan ekonomi politikaları ve sonuçları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67 (2), 157-187.
- Timur, Y. (2005). *Cari işlemler ve bütçe açığı arasındaki nedensellik ilişkisi: teori ve uygulamaları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Torun, M. (1997). *Türkiye’de dış borçlanma sorunu ve dış borçlanmada çözüm (dış borç yönetimi)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi., Sosyal Bilimler Üniversitesi, İstanbul.
- Tosunoğlu, Ş., Moğol, T., Çakır, T., Dülger, C., Arslan, O. ve Taraktaş, A. (2012). *Kamu maliyesi*. (1.Baskı). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset Tesisleri.

- Tüğen, K., (2007). *Devlet bütçesi*. (Gözden geçirilmiş ve genişletilmiş 6. Basım). İzmir: Bassaray Matbaası.
- Tunç, H. (2009). Bütçe açığının finansmanı: dolaylı vergilerdeki artış. <http://www.havvatunc.com/butce-aciginin-finansmani-dolayli-vergilerdeki-artis-402.html> (27.12.2016).
- Tural, A. (1992). *Devlet borçlanması Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı* Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Turan, T. (2011). *Maliye politikası ve ekonomik şoklar: Türkiye örneği T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı*. (1. Baskı). Ankara:Hermes Matbaacılık.
- Türk, İ. (1992). *Kamu naliyesi*. (1. Baskı). Ankara: Turan Kitabevi.
- Türk, İ. (2009). *Maliye politikası*. (22. Basım). Ankara: Turhan Kitabevi.
- Türkal, H. (2011). Türkiye’de 1923-1930 yılları arasında bütçe politikası ve uygulamasının vergi politikası ve uygulaması açısından değerlendirilmesi. *Amme İdaresi Dergisi*, 44 (3), 85-107.
- Türkan, E. (1997). Alternatif kamu açığı tanımları: işlevsel kamu açığı. *METU Stadies in Development*, 4 (24), 549-573.
- Ünsal, E. M. (2011). *Makro iktisat*. (9. Basım). Ankara: İmaj Yayınları.
- Yamak, R. ve Tanrıöver, B. (2009). Faiz oranı, getiri farkı ve ekonomik büyüme: Türkiye örneği (1990-2006). *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24 (1), 43-58.
- Yelmer, A. (2013). *İkiz açıklar hipotezinin Türkiye verileriyle test edilmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yılmaz, B. E. (2002). “İkiz Açık” teorisi: Türkiye’nin 1980-2001 dönemi bütçe açıklar dış ticaret açıkları üzerine bir nedensellik araştırması. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları* (4), 139-152.

Yılmaz, G. A. (2009). *Kamu maliyesi: ders notları*. (Genişletilmiş 3. Baskı). İstanbul: Türkmen Kitabevi.

Yılmaz, G. A. (2013). *Kamu maliyesi: ders notları*. (Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 4. Baskı). İstanbul: Türkmen Kitabevi.

Yüksek Planlama Kurulu, (2010). Orta Vadeli Mali Plan. <http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/39,20112013ortavadelimaliplanpdf.pdf?0>. (17.01.2017).

Yurdakul, F. (1999). HENDRY ve SİMS yöntemlerinin teorik olarak karşılaştırılması. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 10 (33), 84-91.

URL-1 (2016). <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2012.html> (09.01.2017).

URL- 2 (2017). <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/457/5185.pdf>. (20.01.2017).

URL-3 (2017). <https://hmvds.hazine.gov.tr/>. (20.01.2017)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Seçil KOÇ YILDIZ

Doğum Yeri Ve Tarihi : Kayseri- 1988

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Cumhuriyet Üniversitesi/ İİBF/ İktisat Fakültesi

Yüksek Lisans : Bartın Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü/ İktisat ABD/
İktisat Bilim Dalı (Ortak) Yüksek Lisans Programı

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

Görev Aldığı Projeler :

1. Bütçe Açıkları Belirleyicilerinin Ekonomik Analizi: Türkiye Örneği (2006-2015). 2016-SOS-CY-003 nolu BAP Projesi. Bartın Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi. 19/09/2016-19/09/2017 (961,14 TL). Araştırmacı.

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar : Bartın Üniversitesi/ Eğitim Bilimleri Enstitüsü/
Bilgisayar İşletmeni

İletişim :

E-Posta Adresi : skocoyildiz38@gmail.com- s_c_138@hotmail.com

Tarih : 16/02/2017 (Tez sınav tarihi)